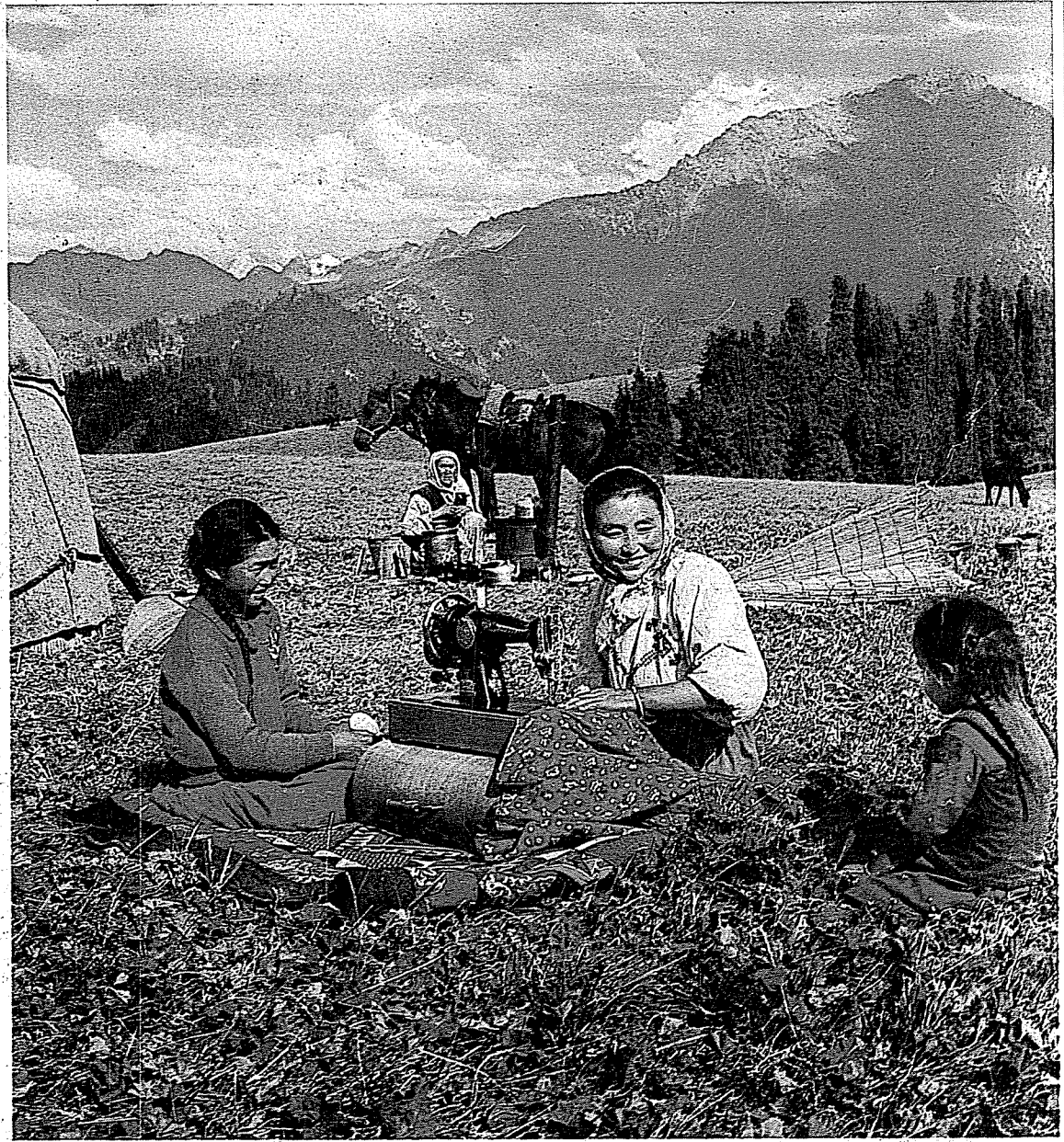

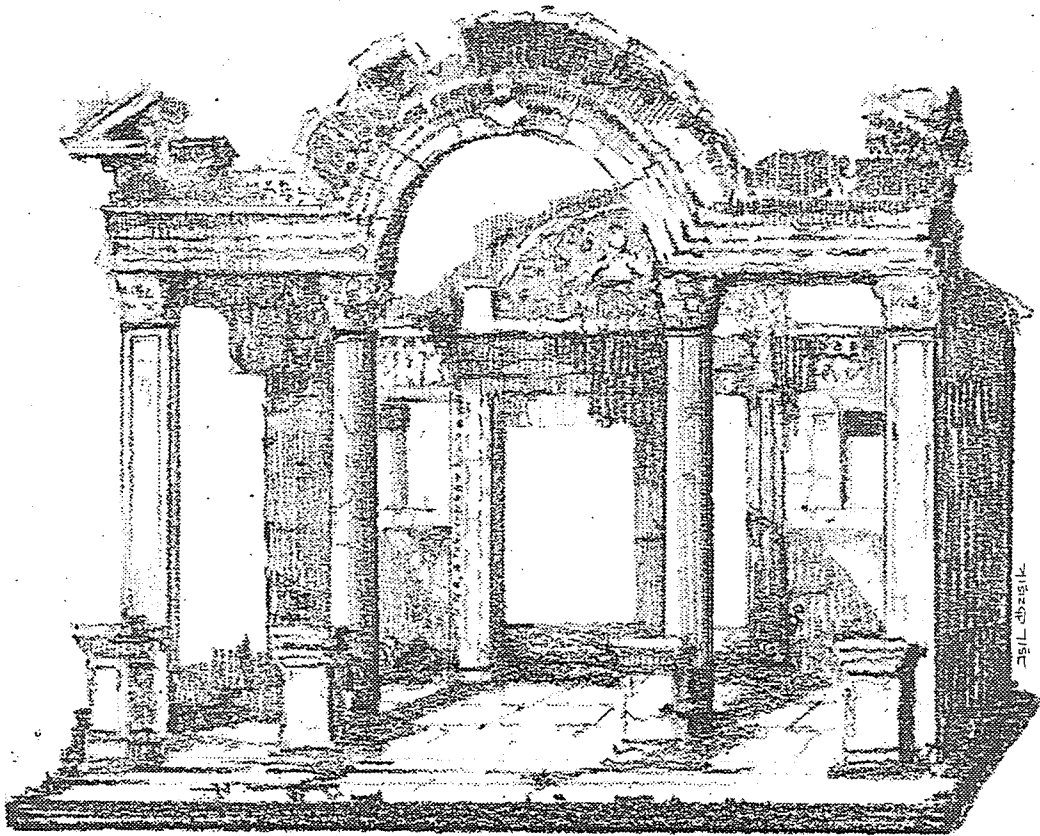
Doğu Türkistan'ın Sesi

Doğu Türkistan Vakfı Yayınıdır
A Publication of
Eastern Turkistan Foundation
Yıl-Year:4, Cilt-Vol:4, No:16, Aralık-December 1987

Üç ayda bir çıkar. Türkçe, Arapça, İngilizce İlmî, Millî, Edebî Mecmua.
A General Review appearing every three months in Turkish, Arabic and English.

The Hadrian Temple (130 A.D.), Ephesus-Turkey

The bank in Turkey

İş (say ISH) Bank is not only Turkey's leading private commercial bank in terms of net worth and credit facilities, but also the only Turkish bank with branches in Europe — in London, Frankfurt and Berlin. And with over 900 branches in Turkey, you'll find us wherever you need us.

Our expert staff has the know-how to handle your imports, exports, and all other

local and foreign currency related transactions.

But that's not all. When it comes to business, we're more than a bank. You can have access to fast, accurate, first hand business information through us.

Add to that 63 years of experience, and it will be clear why we're the bank in Turkey.

'İş', pronounced as in Turkish, means 'business'.

Head Office:
Istanbul, Turkey
Foreign Department:
Büyükdere Cad. No. 75
0412 Maacka, Istanbul
Tel: (1) 133 03 60
Tx: 31000 isex tr

Branches abroad:
London
Licenced deposit taker
21 Aldermanbury
London EC2V 7HA
Tel: (01) 606 7151
Tx: 8951543 tubank g

Frankfurt/Main
Kaiserstrasse 3
D-6000 Frankfurt/Main 1
Tel: (069) 29 90 10
Tx: 4189385 isch d

W. Berlin
Main Branch
Budapesterstrasse 50
D-1000 W. Berlin 30
Tel: (030) 261 1891

Admiralstrasse 37
D-1000 W. Berlin 36
Tel: (030) 614 3034
Tx: 181481 ischb d

Branches in the Turkish Republic of Northern Cyprus:

Lefkoşe
Tx: 57123 tsb tk

Magosa
Tx: 57179 tsbm tk

Girne
Tx: 57233 ish tk

Representative Offices:

W. Germany
Frankfurt/Main
Tx: 414143 isch d

Cologne
Tx: 8886609 isch d

Hamburg
Tx: 2173975 ishh d

Munich
Tx: 528347 ismue d

Stuttgart
Tx: 722746 isch d

Gelsenkirchen
Tx: 824578 isch d

Holland
The Hague
Tx: 34259 isban nl

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ

Üç Aylık Mecmua

Kasım - Aralık 1987

Kurucusu

İsa Yusuf Alptekin

Sahibi

Doğu Turkistan Vakfı Adına

Mehmet Rıza Bekin Yazışlerini fiilen idare eden
Mesul Müdür**Niyazi Yıldırım
Gençosmanoğlu**

İdare Yeri

Doğu Türkistan Vakfı Millet Cad. 26/3 Küçük Saray Apt.
Aksaray - İstanbul Tel:524 41 21

Fiyatı: 1000 TL.

Dış Memleketlere: 4 \$

Abone

Yıllık 4000 TL.

Dış memleketlere 15 \$

Gönderilen yazılar iade
edilmezYazılar idare yeri adresine
gönderilmelidirMecmuamızda çıkan yazıların
sorumluluğu yazarlarına aittirOfset Hazırlık, Dizgi, Film,
Pikaj, Montaj
AJANS G Tel: 511 64 72

Baskı: Flaş Matbaacılık

İÇİNDEKİLER

Aziz okuyucular..... Sayfa 4

Mehmet Rıza Bekin

"Şarki Türkistan Tarihi"..... Sayfa 5

Doç. Dr. Mehmet Saray

Tarihte İlk Türk-Endonezya İlişkileri..... Sayfa 8

Metin İnegöllüoğlu

Mazimizden gelen haber..... Sayfa 10

Dr. M. Yakub Buğra

Tarihin akışı zaman köprüsü..... Sayfa 12

Ali Akış Yakub Beğ Eğemenliği zamanında Doğu Türkistan'ın
dış memleketlerle ilişkileri..... Sayfa 14**Doç. Dr. Ahmed Rıza Bekin**

Kamber hanım..... Sayfa 44

A. Şekür Turan

Uygur Türklerinde düğün koşukları..... Sayfa 47

S. Mahmut Kaşgarlı

Bir Muhtıra..... Sayfa 49

İsa Yusuf Alptekin

Haberler.....

Aziz Okuyucular!...

Elinizdeki sayısı ile "Doğu Türkistan'ın Sesi" dergimiz, dört yaşını tamamlamış oluyor. Bu dört yıl boyunca, anayurtlarından uzakta yaşayan vatansever ve hamiyetli soydaşlarımızın maddi yardımları, hergün gelişen yazar kadromuzun himmetleri ve siz okuyucularımızın bitmeyen destek ve ilgileri sayesinde bu günlere ve bugünkü seviyeye ulaşabildik. Bundan sonra da aynı imkânlardan yararlanarak "Doğu Türkistan'ın Sesi"ni, aynı hız ve gayretle, bütün dünyaya duyurmaya devam edeceğiz. Dergimiz dört yıldan beri olduğu gibi yine üç dilde ve üç ayda bir çıkacaktır.

Daha sık çıkarma imkânına henüz kavuşamadık. Sınırlı bir bütçe ile ve şu anda sahip olduğumuz yazar ve okuyucu kadrosu ile hız ve kalitesi hergün artan bir tempo ile, fakat aynı aralıklarla yayınımıza devam edeceğiz. Bütçemizin artışı, yetkili ve yetenekli yazar kadromuzun gelişmesi halinde, ilk hedefimiz; Türkçe ve İngilizce bölümünü ayrı, Arapça ve diğer Türk lehçeleri ile çıkmakta olan kısımları da ayrı olarak yayınlanmaktadır.

Bu yayınların yanı sıra, dünya ölçüsünde bütün insanlığa hitap eden; kitap, broşür, bant, kaset gibi yararlı ve etkili alanlarda da gayret göstermek en içten arzumuz ve hedefimizdir.

İlk sayımızdan itibaren, Doğu Türkistan'ın haklı ve gür sesini, dost gönüllere aralıksız duyurabilmek için çalıştık. Sürekli ve hergün gelişen bu nitelikle, daha az kusurlu eserler sunma arzusu, heyecanı ve hergün artan gayretimizle çalışmaya devam edeceğimizi özellikle belirtmek istiyoruz. Bu suretle dost gönüllerde yaratmaya çalıştığımız heyecan ve mutluluğun artışı kadar, dost olmayan kalplerde ve kafalarda da ters bir heyecan ve üzüntünün yaratılmış olduğu bir gerçektir.

11. sayıdan itibaren "Doğu Türkistan Vakfı"nın bir yan kuruluşu olarak çalışmaya başlayan "Doğu Türkistan'ın Sesi", dünyaya yayılmış çetin ve her türlü sömürücülük anlayışına karşı, insanlığın en haklı davasını savunmaktadır. Ve önemle belirtmek gerekir ki, bu mütevazı, ama kutsal uğraşının olumlu sonuçları, hergün biraz daha gelişmiş olarak bugünkü düzeye ulaşabilmiştir.

Aziz Okuyucularımız!

Herşeye, var olan ve olabilecek her güçlüğü rağmen; bu yoldaki çalışmalarımıza aynı heves ve gayretle yılmadan devam edeceğiz. Vaadimizi tekrar ederek bu uğraşımızda en güçlü dayanağımız Allah'ın yardımından hemen sonra, sizlerin ilginiz ve desteğiniz olacaktır.

1988 yılının ilk sayısı olan 17. sayımızı Mart 1988'de sizlere ulaştıracağız. Önümüzdeki üç aylık süre içinde ve devam eden bir heyecanla süresi dolan abonelerin yenilenmesi ve her dostumuzun kendi çevresinde yeni aboneler ve gönül dostları sağlamak suretiyle, bu kutsal davaya yardım edeceklerinin ümidi içindeyiz.

Bu ümit ve heyecanla 1988 yılının Türk ve İslâm dünyası için daha mutlu ve daha başarılı olması dualarımızla beraber saygılarımızı ve şükranlarımızı sunuyoruz.

Mehmet Rıza B E K İ N

E. General

*Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi
Sahibi*

DOĞU TÜRKİSTAN'IN MODERN TARİHİ İÇİN BİR KAYNAK ESER: "ŞARKÎ TÜRKİSTAN TARİHİ"

Doç. Dr. Mehmet SARAY

Rahmetli Mehmed Emin Buğra yalnız "Doğu Türkistan'ın Sesi" okuyucuları için değil, Doğu Türkistan Tarihi ile ilgilenen herkes için bilinen ve hürmet duyulan bir isimdir. Mehmed Emin Bey, hayatında iki defa öksüz kalma talihsizliğine uğrayan insanlardan biridir. Genç yaşında babası Priraviddin Hacim'i, en verimli çağında da güzel vatanı Şarkî Türkistan'ı kaybetmiştir.

Asya Türk Tarihinde hem âlim, hem devlet adamı olmuş çok az kişiye rastlanır. Tonyukuk, Yusuf Has Hâcip, Ali Şir Nevâî, Uluğ Bey, Ebul Gazi Bahadır Han v.b. gibi Mehmed Emin Buğra da, hem devlet adamı ve hem de ilim adamı olarak milletine hizmet etme bahtiyarlığına ermişti.

"Şarkî Türkistan Tarihi"ni vukufufla ortaya koya, Mehmed Emin Bey'in hayatını, kısaca da olsa, burada dile getirmekte fayda görmekteyiz. 1901 yılında Hoten vilayetinin İçi kasabasında doğan Mehmed Emin, babası Piraviddin Hacim'in vefatı üzerine anesi Sekine Banû tarafından yetiştirilmiş, ilkokulu tâkiben gittiği Lop, Hoten ve Karakaş medreselerinde İslami ilimler ile Arapça ve Farsça tahsil etmiştir. Tahsilini tamamlayan Mehmed Emin, hayata genç bir müderris olarak başlamış, Hoten'deki Oybağ Medresesi'nde bir sene çalıştıktan sonra Karakaş'a gitmiş ve 1933 yılına kadar bu medresede hocalık yapmıştır. Öğrenmeye ve öğretmeye olan büyük tutkusu dolayısıyla hem ilmini, hem de öğrenilerinin sayısını artıran Mehmed Emin Bey, baş-müderrisliğe kadar yükselerek halkının sevgi ve takdirini kazanmıştır.

Hocalık yaptığı bu yıllarda vakit buldukça ülkesini bir baştan öbür başa dolaşan Mehmed Emin, halkının dertlerini yakından görmüş ve onlarla ilgilenmeye başlamıştır. Çin idaresinin haksızlık ve yolsuzluklarını yakından görmüştür. İşte bu yıllardadır ki, Mehmed Emin Bey, hocalığının yanı sıra siyasi ve idari işlerle de meşgul olması gerektiğini, halkına bu sahalarda da hizmet vermesi zarureti duymuş ve ona göre hazırlıklara başlamıştır. Çok geçmeden hâdiseler Mehmed Emin Bey'in tahmin etmediği bir süratle gelişmiş ve kendisini ümit etmediği mevkilere getirmiştir. Nitekim, bu gelişmeleri Mehmed Emin Bey bir eserinde şöyle anlatır: "Siyasetten haberim yoktu. Çünkü bu hususta bana bir şey öğretilmemişti. Yaşadığım çevrede, milletin geleceği için çalışabilecek hiçbir kimse bulamadığım için, çok ümitsizdim. Kendimde dahi, bu hususta faydalı olabilecek bir kabiliyet ve şartın mevcut olduğunu göremiyordum. Nihayet, memleketimin büyük şehirlerini ziyaret etmek için 1931'de

seyahate çıktım. Tanıdığım aydınlarla görüştim. Onların kalbi de kederliydi. Fakat, "pratik bir harekete girişmeye hazırım" diyen birisine rastladım. Bu zat, Gulca Kadısı Sabit Dâmullah idi. Onunla birkaç gece uzun boylu konuştuk. Her ikimiz de, silahlı bir ihtilalden başka çarenin kalmadığına mutabık kaldık. Hareketimize Hoten'de başlamaya karar verdik."

Bu karardan sonra Mehmed Emin Bey, kardeşleri ve arkadaşları ile "Milli İhtilal Komitesi"ni kurdu (1932). Çin istibdadına karşı milli ayaklanmayı Hoten'de başlattı. Bu harekette kendisine ordu kumandanlığı vazifesi verildi (1933). Bir müderris olmasına rağmen komutanlık vazifesini başarıyla yürüttü. Bu başarısından dolayı Doğu Türkistanlılar kendisini "Mehmed Emin Hazretim" ve "Hoten Emiri" diye çağırıldılar.

Fakat gösterilen büyük kahramanlıklara rağmen istiklal mücadelesi uzun sürmedi. Sovyetlerle birleşen Çinliler duruma hâkim oldular. Çok sevdiği milletini ve vatanını bir süre yalnız bırakmak mecburiyetinde kalan Mehmed Emin Bey, yeni arayışlar içine girdi. 1934-1942 arasında Hindistan ve Afganistan'da bulundu. Bu devrede, Mehmed Emin Bey'in hayatındaki en önemli hâdise, onun Afganistan'da bulunduğu yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin Kâbil sefiri Memduh Şevket Esenal ile karşılaşmış olmasıdır. Kalbleri Türklük ateşiyle yanan bu iki insan kısa zamanda birer dost oldular. Memduh Şevket Bey'in telkinleri ile Mehmed Emin Bey, Afganistan'daki gnülerini büyük bir çalışma içinde geçirmiş, milletin eğitimi ve ülkesinin tarihi ile ilgili hazırlıkları tamamlayarak yeniden ülkesine dönmüştür.

1945-1949 arasında Doğu Türkistan'ın ve halkının daha iyi bir hayat seviyesine kavuşması için çeşitli makamlarda değişik vazifeler gören Mehmed Emin Bey, ülkesinin iktisadi ve sosyal gelişmelerinde büyük hizmetlerde bulunmuştur. Ülkesinin ve halkının daha muhtar bir idareye kavuşması için verdiği mücadelelerin neticesini almak üzere iken Doğu Türkistan, Komünist Çin kuvvetlerinin istilasına uğramıştır (1949). Komünist Çin idaresinin insanlık dışı baskılarına dayanamayan Mehmed Emin Bey, ülkesinin ve halkının istiklali için dışarıda çalışmak ümidiyle çok sevdiği Türkistan'ı terk etmiş önce Keşmir'e ve sonra da Türkiye'ye gelmiştir (1952).

14 Haziran 1965'te vefatına kadar devamlı bir şekilde Doğu Türkistan'ın uğradığı haksızlıkları bütün dünyaya anlatmak mücadelesi ile ömrünü geçiren Mehmed Emin Buğra, devlet adamlığı kadar büyük bir fikir adamı ve tarihçi idi. Doğu Türkistan Türklerinin hak ve hukukunu savunmak için çıkardığı "Altay Dergisi, Çungçing, 1943-1945", "Erk Gazetesi, Urumçi, 1946-1949", "Türkistan Dergisi, İstanbul,

1953-1955 ve "Türkistan'ın Sesi, Ankara, 1956-1957" v.b. gibi gazete ve dergilerde pek çok ilmi makaleler yazmış olan Mehmed Emin Buğra, "Kasaid-i Vatanîye", "Kutlu Türkân Operası", "Türk Yurtlarında Arap-İslam Fütuhâtı", "Doğu Türkistan'ın Hürriyet Mücadelesi" adlı eserlerin de müellifidir. Doğu Türkistan tarihinin kaynaklarından "Tarih-i Resîdî"nin birinci cildini de modern Türkçe'ye kazandıran Mehmed Emin Buğra'nın muhakka ki, en büyük tarafı tarihçiliği olmuştur.

Başlangıçtan günümüze kadar Doğu Türkistan'ın tarihini yazan Mehmed Emin Bey, bu eseri ile ölümsüzler arasına girmiştir. Yukarıda kısa hayat hikâyesini verdiğimiz Mehmet Emin Bey bilindiği gibi, modern bir tarihçi olarak yetişmemiştir. Fakat, onun bir müderris olarak Doğu Türkistan medreselerinde yaptığı hocalık, halkın idâresi ve eğitimi hususunda gösterdiği büyük gayretler ve nihayet, Memduh Şevket Esenal ile tanıştıktan sonra Türk tarihi ve kültürü hakkında yaptığı araştırmalar kendisine Doğu Türkistan tarihi üzerinde derin bilgiler kazandırmıştır. Bu sonsuz bilgileri büyük bir ustalıkla değerlendiren Mehmed Emin Buğra, aşağıda tanıtacağımız meşhur tarihini ortaya çıkarmıştır. Metod ve Usûl yönünden modern tarihçiliğin ideal bir örneğini vermemekle beraber, Buğra, verdiği orijinal bilgiler ve kullandığı zengin kaynaklar ile Doğu Türkistan tarihi için son derece önemli bir eser ortaya koymuştur. Bu eserin modern devrini ihtiva eden kısmı müellifin şahsî gözlemlerine dayandığı için son derece orijinaldir, önemlidir. Geriye, yani başlangıca doğru gidildikçe, verilen bilgilerin ana kaynaklara dayandırıldığı ve son derece tatmin edici olduğu görülmektedir.

Doğu Türkistan Tarihi üzerinde araştırma yapan ve yapmak isteyen herkesin mutlaka görmesi gereken bu kıymetli eser şu ana bölümlerden meydana gelmiştir:

I- GENEL TARİH: Genel tarihin bir özetinin yapıldığı bu bölümde Tarih biliminin bir tanımı yapılıyor ve insan tarihinin ilk evreleri işleniyor. Bundan sonra genel Türk tarihinin bir özeti yapılıyor ve Türkler'in umumî göçten önceki ve sonraki durumları tartışılıyor.

II- DOĞU TÜRKİSTAN'IN ÖZEL TARİHİ adını alan bu bölümde rivayetlere ve edebî eserlere dayanarak Doğu Türkistan'ın eski tarihi anlatılıyor. Bunu, İskender devrinden Hun devrine kadar Doğu Türkistan'ın ilk devir tarihi tâkip ediyor. Bu bölümün son kısmını teşkil eden Doğu Türkistan'ın Hun devletine katılmasından İslâm devrine kadar geçen dönemde verilen bilgiler büyük değer taşımaktadır. Zira tarihimizin en parlak devirlerinden biri olan Hunlar, Göktürkler, Uygurlar, Kuşanlar, Türkişler devri anlatılmakta ve Çinlilerle olan mücadeleler hakkında geniş ve doyurucu bilgiler verilmektedir.

Bu bölümün Karahanlılar devrini anlatan kısmı son derece tatmin edici olup, bu devir Türk kültürüne genişliğine yer verilmiştir. Doğu Türkistan'ın Moğollar ve Timurular devrini anlatan bu bölümün son kısmı, aynı zamanda Doğu Türkistan tarihinin karanlık devrinin de nasıl başladığını ortaya koyması bakımın-

dan önem taşımaktadır. Bugün Türk tarih araştırmalarında oldukça ihmal edilmiş bir devir olan 17-17. asırlar Doğu Türkistan tarihi için Buğra'nın verdiği bilgiler son derece önem taşımaktadır.

III- ÇİN İSTİLASI DEVRİ: Doğu Türkistan Türkleri'nin istiklallerini kaybetmelerine sebep olan Çin istilalarının bütün teferruatı ile ele alındığı ve düşmana karşı başlatılan millî ayaklanmaların izah edildiği bu bölümün başlıklarını burada olduğu gibi vermekte yarar görmekteyiz:

İlk Çin saldırısı kısmında işlenen konular şöyledir: Çin işgali altında 1816'ya kadar Doğu Türkistan halkının uğradığı mezalim - Çin işgaline karşı Doğu Türkistan'da ilk genel ayaklanma - İkinci Çin işgaline karşı Doğu Türkistan'da ilk genel ayaklanma - İkinci Çin işgali - Doğu Türkistan'da ikinci umumî ayaklanma - 1815-1863 arası Doğu Türkistan'da genel durum - Doğu Türkistan'da üçüncü genel ayaklanma - İli ve Yettesu ayaklanmış - Kuça ayaklanması - Raşiddudin Han Hoca'nın Kaşgan, Yarkent mücâhitleri ile çatışması - Kuça mücâhitlerinin sonu - Kuça hükümetinin mahiyeti - Hoten mücâhitlerinin akibeti - Hacı padişah'ın yönetimi - Kâşgar ayaklanması - Yarkent ayaklanması - Doğu Türkistan'a komşu Türk yurtlarının Rus istilâsına uğraması - Kayub Beğ - Yakub Beğ'in hükümdar oluşu - Hoten seferi - Kuça seferi - Yakub Beğ'in kuvvet kazanması - Turfan, Urumçi ve İli'yi ele geçirmesi - İstiklal ilan etmesi - Dış ülkelerle münâsebeti - Urumçi ve Gulça'nın Tunganlar tarafından işgali - Doğu Türkistan'a Çin saldırısı - Yakub Beğ'in ölümü ve İç savaş - Doğu Türkistan istiklâlinin yıkılması - Yakub Beğ'in istibdadı - İdarî teşkilatı - Tarihte Yakub Beğ'in yeri.

'Doğu Türkistan'a dördüncü Çin istilâsının anlatıldığı kısmın başlıkları ise şöyle: Mançu İmparatorluğu'nun son döneminde Doğu Türkistan - İli ve Yettesu'nun Rus işgaline uğraması - Çin'de imparatorluk devri sona ererken Doğu Türkistan'ın genel durumu - Çin İmparatorluğu'nun Doğu Türkistan üzerinde kötü emelleri - Mançu İmparatorluğu'nun Doğu Türkistan'da ekonomik politikası - İlk nüfus sayımı - İdarî teşkilât - Çin Cumhuriyeti döneminde Doğu Türkistan - Doğu Türkistan'da iki buçuk hükümet - Siyah sarıklılar cemiyeti - Doğu Türkistan'da millî uyanış - Durum değerlendirmesi - Doğu Türkistan üzerinde Çin Cumhuriyeti rejiminin etkisinin yokoluşu - Yang Zing Şin yönetimi - Doğu Türkistan'da ilk seçimler, fabrika ve telsiz telgraf - Doğu Türkistan'ın kültür ve ekonomisine Yang'ın hıyaneti - Yang'ın öldürülmesi - Cin Şu Rin yönetimi.

Doğu Türkistan'da Dördüncü Millî Ayaklanma devrini anlatan bu bölümün başlıkları ise şöyledir: Kumul ayaklanması - Turfan ayaklanması - Hoten ayaklanması - Karaşehir, Korla, Kuça, Aksu ve Kaşgar olayları - Altay, Çöyçek ve Gulca ayaklanması - Altışehirde Tunganların sindirilmesi - Çin merkezi hükümetinin Doğu Türkistan'ı üçe bölme planı - Hoten mücâhitleri ile Timur Ali arasında ihtilâl - Hoten hükümetinin Hoca Niyaz'a bağlılık bildirimi - Timur Ali'nin Tunganlarca öldürülmesi - Urumçi olayları - Milli devrimci kuvvetlerin dış ilişkileri - Hoca Niyaz Hacı ve Tunganlar - Hoten ve Kaşgar'da gelişmeler

- Hoca Niyaz Hacı'nın kişiliği üzerine bazı düşünceler - Tunganların Turgan ve İli'den güneye akını - 27 Aralık 1934 ile 19 Şubat 1935 arası olayları - Ma Chung Ying'in Kaşgar'a gelişi - Trajik gelişmeler - Hoten ayaklanmasının sonu - Doğu Türkistan'da Millî ayaklanmaların son safhası - Millî kuvvetlerin askerî ve siyasî durumları - Şin Şi-Tsai yönetiminin mahiyeti.

SON SÖZ bölümünde ise, "DOĞU TÜRKİSTAN'IN HÜRRİYET SAVAŞI BİTTİ Mİ?" sorusunun cevabı araştırılmaktadır.

Doğu Türkistan'ı seven ve ilgilenen herkese tavsiye edeceğimiz Mehmed Emin Buğray Bey'in bu kıymetli eserinin yayımını ve dağıtımını sayın Fatma Buğra hanımefendi yapmakta olup, eserin isteme adresi şöyledir: **Abidin Daver Sok. No. 47/6, D. Blok, Çankaya - ANKARA.**

‘‘Tarihte ilk Türk- Endonezya İlişkileri

Metin İnegöllüoğlu
T.C. Jakarta Büyükelçisi

1522 yılında Kuzey Sumatra ve Endonezya adaları, Avrupa'da çok para eden baharatın kaynağı ülkeleri koloni haline getirmek suretiyle kendisine bağlamaya çalışan portekizlilerin istilâsına uğramaya başlamıştı. O zamana kadar hür yaşamış olan Sumatra ve Java Sultanlıklarında bu istilâ hareketleri büyük tepkilere sebep oldu.

Osmanlı idaresi altındaki Mekke'den hacı olarak dönen Fatahillah adlı Aceh'li genç, 2000 Demaklı savaşçı toplayarak Pajajaran Krallığının Portekizliler tarafından işgal edilen Sunda Kelapa (Jakarta) limanına 1527'de hücum etti ve bu beklenmedik hücumla Portekizlileri mağlup ederek bu topraklardan attı (1). Ancak Portekizlilerin faaliyetleri durmadı. Daha büyük kuvvetlerle çeşitli yerlere asker çıkarttılar. Teknik bakımından çok üstün kuvvetler karşısında Aceh Sultanlığı, tüccarlar ve hacılar vasıtasıyla ününü duyduğu Osmanlı İmparatorluğundan yardım istemeyi uygun buldu.

Aceh Racası Sultan Alaüddin Riayat Şah Al Kahhar, arapça bilen (2) ve Osmanlı topraklarına hac sebebiyle gitmiş olduğu anlaşılan Hüseyin Effendi'yi ve maiyetini bir gemi ve hediyelerle birlikte Osmanlı İmparatorluğunun başşehri İstanbul'a göndermeğe karar verir. Heyeti taşıyan gemi 1565'te yola çıkar. Fakat Hindistan açıklarında korsanların hücumuna uğrar. Hüseyin Effendi hediyelerin çoğunu korsanlara terk etmek suretiyle adamlarının canını güçlkle kurtarır (3). Gemi Kızıldenize girdikten sonra Türk donanmasının himayesinde bugünkü Süveyş'e kadar gelir.

Hüseyin Effendi muhtemelen orada gemisini satmış, Akdeniz'de yeni bir gemi satın almış ve böylece İstanbul'a kadar yola devam etmiştir (4). O sırada Osmanlı İmparatorluğu gücünün doruk noktasındadır. Toprakları kabaca 10 milyon Km²'yi aşmakta, Cezair ve Kafkasya'dan, Avrupa'da Viyana'ya, güneyde Somali'ye kadar uzanmaktadır. Devrin Padişahı Kanuni Sultan Süleyman, Alman Kralı 2.nci Maksimilian'ı cezalandırmak üzere ordusunun başında sefere çıkmıştır. Bu sebeple Hüseyin Effendi ve beraberindekiler Padişahın huzuruna kabul edilmeleri için seferin sonunu beklemek zorunda kalırlar. Kanuni Sultan Süleyman düşmanı mağlup edip Zigetvar'ı almakta iken 1566 yılında orada vefat eder. Bu sebeple Hüseyin Effendi epey bekledikten sonra, bu defa da yeni Padişah 2.nci Selim'in taht'a çıkmasını beklemek zorunda kalır. Nihayet heyetin

İstanbul'a varışından bir yıl kadar sonra ümitlerini kaybederlerken, yapılan büyük bir geçit töreni sırasında Padişah, kıyafetleri diğer kıyafetlerden farklı olan Endonezyalıları görünce kim olduklarını sorar. Protokol görevlileri durumu anlatırlar ve Hüseyin Effendi ile yanındakilerin uzun süreden beri huzura kabul edilmeyi beklediklerini söylerler. Sultan Selim, bu kadar uzak diyarlardan gelen misafirlerin kendisine daha önce haber verilmemiş olmasından dolayı esef eder ve o gün öğleden sonra onları kabul edeceğini söyler. Ancak Hüseyin Effendi bu anı ilgi karşısında çok müşkil duruma düşer. Çünkü arada geçen bir yıldan fazla bekleme süresinde kıyafetleri eskimiştir. Çeşitli ihtiyaçlarını da ellerinde pek az kalmış baharatı zaman zaman satmak suretiyle karşıladıklarından, ayrıca diğer malları da deniz korsanları aldığından, arta kalan hediyeler çok azalmıştır. Bir miktar daha baharat sattıktan ve bununla imkân ölçüsünde kıyafetlerini düzelttikten sonra heyetin elinde sadece bir çuval kara biber kalmıştı. Aynı gün huzura kabul edildiklerinde Hüseyin Effendi, Osmanlı Padişahına bir tek ufak çuval karabiber sunmanın ezikliği içinde, başlarından geçenleri ve geliş sebeplerini anlatır. Kendilerini sempati ile dinleyen Padişah durumlarını hoşgörü ile karşılar ve Endonezya heyetine her türlü maddî yardımın sağlanmasını ve Aceh Sultanına münasip hediyeler hazırlanmasını emreder. Ayrıca bir ferman yazdırarak (5) Osmanlı hudutlarından çıkıncaya kadar yol boyunca valilerin kendilerine yardımcı olmasını ve Kızıldeniz Osmanlı donanmasından yeteri kadar deniz gücü tahsis edilerek Kızıldeniz Türk Kuvvetleri Amiral ve İskenderiye eski kumandanı Kurdođlu Hızır Reis başkanlığındaki filonun bu heyet ile yola çıkarılması emreder (20 Eylül 1567) Fermanda yeteri kadar ulema ile teknik uzmanların (6) heyete katılması ve bu kuvvetlerin Aceh Sultanının ihtiyacı devam ettiği sürece Sumatra'da kalması belirtilir. Böylece askerî yardım yanında, tarihte bilinen ilk teknik ve kültürel yardım da başlamış olur. Onyediyedi parça harp filosundan kurulan ve Kızıldeniz Osmanlı donanmasından ayrılan kuvvetler (7) 1567 yılında Kuzey Sumatra'ya varırlar. Burada Aceh Sultanlığı tarafından büyük merasimlerle karşılaşırlar. Kurdođlu Hızır Reis'e ve yardımcısı Mehmet Bey'e Vali ünvanı verilir. O zamanki modern harp tekniğine göre eğitilen Sumatralılar ve türk donanması Portekizlilerin beklemediği harp taktiği ile onları mağlup eder ve Sumatra'dan uzaklaştırırlar. Amiral Hızır Reis ve onyediyedi parçadan ibaret donanma kuvvetlerinin onbeş Osmanlı topraklarına döner. Ancak gelen Türklere bir kısmı, gördükleri iyi kabulden de etkilenmiş ola-

rak, Padişahın fermanındaki müsaadeden istifade etmek sureti ile, iki gemi ile Aceh'te kalırlar. Bu Türkler yerli halkla evlenmek suretiyle onlarla karışırlar. Teknisyenler yeni teknik bilgileri yerlilere öğretirler. Bu durum 1596'da, bu defa Hollanda'nın istilacı hareketlerine kadar otuz yıl böylece devam eder.

Bu Osmanlı Türkleri genellikle Pande Aceh şehrinin denize yakın bölgelerinde bugün Bitay, Emperum ve Perkeburan Pande mahallelerinde yerleşmiş ve yaşamışlardır. Bugün onların mezarlarından bazılarını hâlâ buralarda görmek mümkündür. Ancak bu Türklerin başşehir civarındaki bu mahaller dışında da ikamet ettikleri ve faaliyet gösterdikleri bazı emarelerden anlaşılmaktadır.. Batı Aceh bölgesinde sahile yakın bir dağ "Ulu Asem" adını taşımaktadır. Oysa bu sözcüklerin yerli dilde bir anlam taşımamasına karşılık Türkçede "Büyük", "Asım" sözcük ve adının karşılığı oldukları açıktır. Gene Aceh bölgesinde "Deli Osman" adıyla bilinen mahal için de aynı söz söylenebilir. Muhtemelen bu bölgelerde bu adlarla anılan bazı Türkler isim yapmışlardır. Ayrıca Bitay'ta mevcut bir eski kitaplık da 2. nci Dünya Savaşı sırasında yandığından Türklerin beraberlerinde getirmiş oldukları dinî ve ilmi eserlerin bu arada yok olduğu sanılmaktadır.

Belge ile tesbit edilebilen bu ilk ilişkilerden önce 13.ncü asırda Selçuk Türklerinin Malaka, Sumatra

ve Güney Borneo taraflarına gelerek bu mahallerde sahilten ve bataklık yerlerden uzak, yüksekçe bölgelerde yerleştiklerine dair rivayetler varsa da bu rivayetler tetkike muhtaçtır.

Jakarta, 1987

1) Baluwarti Book, Copyright. "Harapan Kita" Foundation, Jakarta, 1981

2) O tarihlerde arapça, islam ülkeleri arasında hıristiyanlarda latince gibi, müşterek anlaşma dili olarak kullanılmaktaydı.

3) Prof. Tarek Shihap: Journal of Southeast Asian History.

4) Bu konuda açık bir kayda rastlanamamıştır. Ancak Endonezya heyeti İstanbul'a kendi gemileriyle geldiğine ve Şüveys Kanalı mevcut olmadığına göre Şüveys'e gelen Endonezya gemisinin değiştirilmiş olması gerekir. Fakat bu geniyi İstanbul'da bir yıl süreyle mahafaza ettiklerine dair bir kayıt da görülüyor. Aksine bir yıl sonra Aceh'e dönerken Padişah'ın kendilerine İskenderiye'ye gitmek üzere bir tekne verdiğiğine dair bilgiler vardır. Bu husus tetkike muhtaçtır.

5) Bu fermanın tam metni Saffet Bey'in "Bir Osmanlı filusunun Sumatra seferi" adıyla "Tarihi Osmanî Encümeni Mecmuası"nda 1908 ve 1910 yıllarında neşredilen makalelerinde mevcuttur.

6) Maden ustaları, özellikle demir-çelik ve tunç ustaları, top döküm elemanları, lağımcular, askerî inşaat ustaları, tekne ve kadirga ustaları ile kalfa ve yamakları.

7) O tarihte Osmanlıların dört ayrı donanması vardı. Bunlar sırasıyla Akdeniz, Karadeniz, Kızıldeniz ve Tuna'daki Donanma idi. Ayrıca Basra Körfezinde devamlı donanı zümünde olmayan deniz kuvvetlerinin varlığı da bilinmektedir.

*İşenmegil dostunğa
Saman tıkar postunğa*

*Gevher yatur bu sayda
Tanumasan nime fayda.*

*Hakikat kimde bolsa azmağay ol
Hakikatsız kişi tapmağay yol.*

*Her kim her nime kılsa, kılur öziğe
Asumanğa bakup tükürse düşer yüziğe.*

*İlge girsen elince
Suya girsen belince.*

*Eşek halvadadı yedi samanni
Nemeğe fark etmedi yahşi yamanni.*

MAZİMİZDEN GELEN HABER

Dr. M. Yakub Buğra

İÇ HASTALIKLARI, VE AKUPUNKTÜR MÜTEHASSİSİ

Kutsal Vatan Doğu Türkistan'ın mazideki tarihine ışık tutan sayısız Arkeolojik vesikalar, paha biçilmez antik eserler yabancı Arkeologlar tarafından adeta yağma edilmiştir. Bunlardan en az bir kısmı araştırılıp gün ışığına çıkarılmışken çoğu müzeleri süsleyerek sergilenmektedir.

Doğu Türkistan'da ise istilacı Çin Hükümetleri bir zamanlar dünya kültürüne küçümsenmeyecek katkıları olan Uygur Türklerinin mazideki tarihine ait eserleri yok etmek için ellerinden geleni yapmışlardır. Komünist istilasından sonra bu hadise daha ağır bir şekilde ceryan etti. Mao'nun kültür devrimi esnasında kızıl muhafızlar "Tüm eskileri yoketmek" sloganıyla geride kalan tarihi miraslarımızı da yıkmışlardır.

Mao'dan sonra Doğu Türkistan da bir takım islahat ve yumuşama politikası uygulamaya başlanınca Doğu Türkistanlı Uygur Bilim adamlarımız Ecdadlarımızın eski çağlar tarihi ve faaliyetlerini öğrenmeğe ve araştırmaya başladılar. Bu çalışmaların sonuçlarını son günlerde Ürümçi'de Gençler Neşriyatı tarafından yayınlanmakta olan makalelerden büyük bir sevinç ve iftiharla öğrenmekteyiz. Bunlardan biri Genç Bilim adamı ve Arkeolog Kurban Veli'nin "MAZİMİZDEN GELEN HABER" adlı makalesidir. Kurban Veli makalesine şu sözlerle başlıyor.

"Şimdiye kadar Ecdadlarımızın 2000 yıl önceki eski tarihi ve faaliyet izlerinden söz etmek için kaynak eksikti. Bu son yıllarda yurdumuzun bir kaç yöresinde Ecdadlarımızın 2000 sene öncesine ait yerleşim izleri, şehir ve kale harabeleri ve mezarlar bulundu. Arkeoloji bize mazimizden yeni Haberler getirdi. Böylece bizler şimdi günümüzden 2000 sene hatta bundan daha önceki tarihimiz ve Ecdadlarımızın faaliyet izlerini çok daha iyi görmeye başladık" Bilindiği gibi Çin kaynaklarında, Doğu Türkistan topraklarındaki Ecdadlarımızın tarih ve faaliyet izleri 2000 seneden öteye gitmiyor. Şimdi biz Kurban Veli'nin bu makalesinden Uygurların bu topraklarda günümüzden Onbin sene'ye kadar varan bir tarihe sahip olduğu gerçeğini öğrenmiş bulunuyoruz. Ben Kurban Veli'nin bu makalesi'nin özetinin bir kısmını aşağıya aynen aktarıyorum:

1. Taş Kurgan Nahiyesinde bulunan Eski Taş Devrine ait kalıntılar:

Eski Taş Devri Arkeolojisi, İnsanlık Tarihi'nin günümüzdeki 6-7 bin ile iki Milyon sene önceki durumunu aydınlatmaktadır. Taş Kurgan Nahiyesinin Kuzey-Batı tarafında bulunan Cırgıla mezrasında eski Taş devrine ait kalıntılar bulundu. Bu kalıntılar Taş

Kurgan nehri yatağının kenarındaki derin toprak tabakasının üçüncü katında bulunmuştur. Coğrafik yeri ise 75-24, Doğu meridyen ile 37-31 Kuzey paralelleri arasındadır. Bu kalıntılarda eski çağ insanların yaktığı ateşten yanan toprak, tam yanmamış ağaç parçası ve oyma taş silahlar bulunmuştur. Bunlardan alınan örnekler labratuvarda tetkik edildikten sonra bunların eski Taş devrine ait olduğu kanıtlanmıştır.

2. Artuş Nahiyesindeki kazıda ortaya çıkarılan Taşillanmış insan kafatası kemiği:

Kemiğin taşillanması için diğer şartların yanısıra aradan Onbin seneden daha fazla bir zaman gerekmektedir. Artuş'un Agu köyü civarında Taşillanmış kafatası kemik (Fosil) parçaları bulunmuştur. Bu yer 75-05 Doğu Meridyen ile 39,44-46 Kuzey paralelleri arasındadır. Halen "Şincang Müzesinde" muhafaza edilmekte olan tepe, alın, şakak ve diğer bölümleri olmak üzere toplam 7 parça kemik parçası Çinli Bilim Adamlarınca günümüzden on bin sene önce yaşamış olan 18 yaşında bir erkeğin kafatası kemiği olduğu kanaatine varmışlardır.

3. Konçi Nehri Yatağında bulunan Mezarlık:

Konçi nehri yatağında yürütülen kazı esnasında ortaya çıkarılan eski bir mezarlıkta beyaz kuş tüyüyle süslenmiş şapka, yün kumaş, kilim, İşlenmiş deriden yapılmış çizme, buğday tanesi ve ağaçtan yapılmış kadın heykeli bulunmuştur. Bu eşyalardan alınan örnekler Carbon-4 testiyle incelenip, bunların günümüzden 3800-6000 sene önceki maddi eşyalar olduğu tespit edilmiştir. Bu demek oluyorki Ecdadlarımız bu topraklarda bundan 6 bin sene öncesi çağın en yüksek kültürlü hayatını yaşamışlardır. Örneği: Kilim, halı ve deri çizme gibi sanat eserleri, Çin'deki diğer milletlerde bulunmayan, Uygurlar'a has bir sanat şeklini sergilemektedir. Buğday tanesi ise Çin'de şimdiye kadar bulunan en eski buğday örneklerinden olduğu anlaşılmıştır. Böylece Ecdadlarımız, günümüzden 6000 sene öncesine buğdayı ektiği ve deri Çizme'yi keşif ettikleri bilinmektedir.

4. Hoten'in Sampula kazasında ortaya çıkarılan eski Mezarlık:

Hoten Vilayetinin Sampula kazasında (80,7-31 Doğu meridyen ve 36,59-53 Kuzey paralelleri) yürütülen kazılarda 16 eski mezar ortaya çıkarılmıştır. Bu mezarlarda bulunan cesetler bütün bir ağaç gövdesinden yapılan tabutlar'a yerleştirilmiş ve her bir ceset yanına bir de at beraber gömülmüştür. Ayrıca bu mezarlardan 1000 tane çeşitli Kültür ve sanatı simgeleyen eşyalar ortaya çıkarılmıştır. Bunların içinde ipek ve yün kumaşlardan dikilmiş giysiler, el işlemleri pamuk, kumaş, tarak, ayna, halı, mercan, yelpaze ve kemik okbaşı gibi medeni hayatta kullanılan

göz kamaştırıcı eşyalardan bin tane vardır. Bilim adamlarınca yapılan araştırmalarda bunların 2000 sene öncesine ait olduğu tesbit edilmiştir. Bu da Hoten bölgesinde Uygurlar'ın bundan ikibin sene önce yüksek bir kültür ve sanat'a sahip olduklarını kanıtlamaktadır.

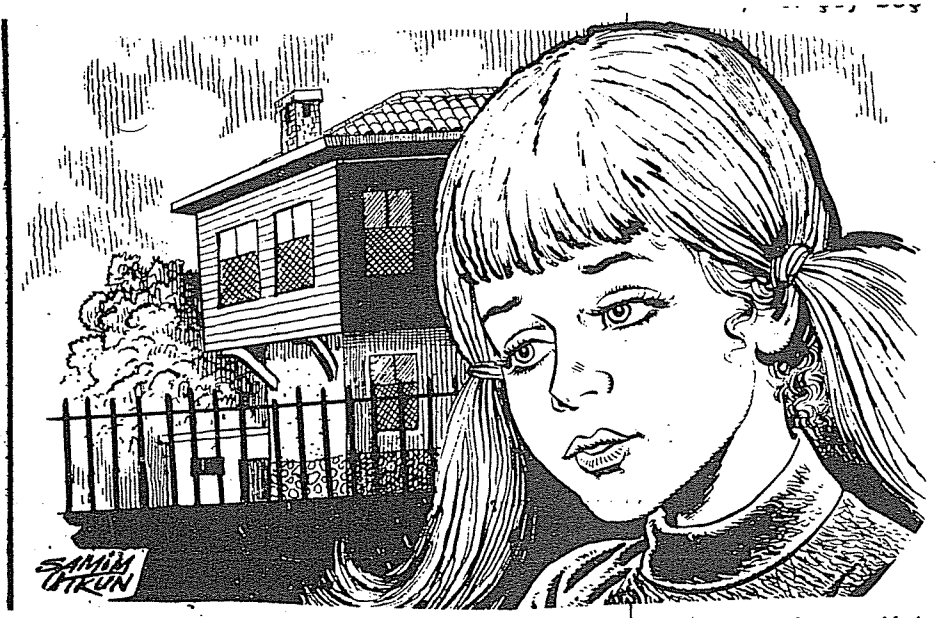
5. Barigöl'deki eski çağ'a ait bina kalıntısı:

Barigöl (Bari Kol) Nahiyesinin batısında 6 kilometre mesafedeki bir yerde eski çağa ait bina harabesi bulunmuştur. Bu harabede 2 metre yükseklikte olan bina duvarı 3x2 metrelik kalın taşlardan yapılmış olup 3-4 erkeğin zorla kaldırdığı ağırlıktadır. Bu taşların iç yüzü ise taşçı ustalar tarafından düzgün bir şekilde dizilmiştir. Ayrıca ağaç direklerin izleri de vardır. Bu kalıntı örnekleri Carbon-4 testiyle tetkik edilip bunların 3280 sene öncesine ait olduğu anlaşılmıştır. Demek, Ecdadlarımız 3000 sene önce bu yörelerde çok sağlam ve mükemmel inşaatlar yapıp yaşamışlardır. Böylece Sayın Kurban Veli'nin bize ilettiği "MAZİMİZDEN GELEN HABER"i ile

müsteml ekici Çinlilerin Şincan bölgesinde Uygurların tarihi izleri 2000 seneye varmıyor dedikleri (Yani, Doğu Türkistanda bundan 2000 sene önce Uygur Türkleri yaşamıyorlardı) iddiaları çürütülmüştür.

Kurban Veli kimdir?

Kurban Veli 1946 yılında Doğu Türkistan'ın Çerçen Nahiyesinde doğdu. Ürumçi Üniversitesinin Sosyal Bilimler Fakültesinden mezun olduktan sonra, Kurban Veli Tarım Medeniyeti araştırmacısı ve Arkeolog olarak çalışırken Sanskrit, Sak, Tohri, ve Suğdi dillerde özel ihtisas yapmıştır. Halen "Şincang Eski Eserleri toplama ve değerlendirme daire başkanıdır, Almanca ve İngilizce bilen Kurban Veli'nin Uygur Türklerinin eski dil ve tarihi konulu bir kaç eseri vardır, malesef bize ancak "Bizim eski yazılarımız" adındaki bir eseri ulaşabilmiştir. Şimdiye kadar Kurban Veli'nin "Tarihte İlk Uygur Topu" "Hoten Aksepil harabesinin kremitleri üzerindeki yazılar konusundaki ilk izlenimleri" gibi eserleri "Urumçi Gençler Neşriyatı" ve "Bulak" mecmuasında yayınlanmıştır.

TARİHİN AKIŞI - ZAMAN KÖPRÜSÜ

Ali AKIŞ

Bundan 435 yıl önce, yani 1552 yılının 15 Ekim gününde, Rusya'yı 250 yıl süre ile yönetimi altında bulundurmuş olan kudretli ALTINORDU İMPARATORLUĞU'NUN varisi ve devamı sayılan KAZAN HANLIĞI, eski kölesi Rus Çarı Müthiş (Vahşi) IVAN tarafından istila edilmişti. KAZAN Ordusu, otuz bin şehit vermek suretiyle sayısı iki yüzbine varan Rus ordusuna karşı son neferine kadar direndi. Ruslar, esir almak fırsatından yoksun bırakıldılar ama, bunun öcünü çoluk çocuktan, yaşlılardan, kadınlardan ve camilerden, medreselerden, kütüphanelerden, hamamlardan ve çeşmelerden acı bir şekilde aldılar. Yabani Ruslar, Kazan kentinde taş üstünde taş bırakmamak şartıyla, kendi zalim hakimiyetlerini yerleştirebildiler. Böylece, Müslüman ve Türk Kazan yerine fanatik Ortodoks ve primitif Rus devri başladı. Ruslar, devlet yönetimi bilimi ile askerlik sanatını efendileri Kazan Tatarlarından öğrendikleri için, aşağılık duygusunun güçlü etkisi altında, istila ettikleri yeni ülke halkını yenilen bir kütle olarak değil de, güçlü bir rakip, tehlikeli bir hasım olarak gördüler. Tarih ve sosyoloji bilim dallarının şaşmaz kurallarına kulak verirse, bunda şaşılacak bir görünüş yok, zira, aynı fertlerin ömürleri gibi egemen devletlerin de ömürleri belirli yıllarla sınırlanmıştır. Örneğin, bir insanın normal ömrü seksen yıl ise bir devletin de ömrü 400 ile 480 yıl arasında değişmektedir. Bu teorinin Mimarı Rus tarihçisi ve sosyoloğu Prof. MAŞKOV, 1910 yılında, Varşova'da yazmış olduğu "SOYSUZLAŞMA MEKANİZMASI" adlı eserinde, Roma, Bizans, Altın Ordu ve Osmanlı tarihlerinden örnekler getirmek suretiyle Rus tarihini de inceleme süzgecinden geçiriyor. Onun tespit ettiğine göre, Roma, Bizans ve Altın Ordu İmparatorluklarının ömürleri 400 ile 465 yıl arasında olmuş. Adı geçen eser 1910 yılında yazıldığına göre, Osmanlı ve Rus tarihleri hakkındaki fikirleri ve tahminleri, doğrusu şaşırtıcıdır. Gerçekten de, Osmanlı İmparatorluğu 1453 yılında İstanbul'un fethiyle kurulmuş ise, onun çöküşü 1918 yılına rastlıyor, yani Osmanlı İmparatorluğu'nun ömrü de aynen 465 yıl olmuş. Rus tarihini incelediğimizde, aynı rakamla karşılaşıyoruz. Zira, Rusya Çarlığı 1552 yılında Kazan kalesinin zaptedilmesi ile başlamış ise onun kaçınılmaz çöküşü 2017 yılında olacaktır. SOYSUZLAŞMA MEKANİZMASI adlı eserin yazarı Rus Prof. MAŞKOV'un belirttiğine göre, 1917 yılında Rus çarlığından birçok devletler geçici olarak ayrılacaklar, ama ondan sonra bütün ülke sathında dehşetli diktatorya rejimi yerleşecek; 1970'li yıllarda bütün ülke çapında açlık, sefalet ve ahlaksızlık hüküm sürecek; 20'nci yüzyılın sonunda ise Rusya İmparatorluğu'nun çöküşünü kimse önleyemeyecek ve neticede 2017 yılında Rusya İmparatorluğu tarihe karışacak.

Sıraladığımız kehanetin şimdiye kadar olanı yüzde yüz gerçekleştiğine göre, bundan sonra kalan 30 yıllık dönem içinde vuku bulacak olaylar, ümit kıvılcımlarını parlatan alevler haline getirecek niteliktedir ve tarih biliminin pozitif bilimler derecesinde kesin esaslara dayandığına inandırarak güç kazanmıştır. Adı geçen eseri bana bundan 49 yıl önce, yani 1939 yılının yazında Polonya'nın başkenti Varşova'da okumak nasip olmuştu. Maalesef, o çağlarda foto-kopya henüz icad edilmediğine göre, okumakla yetinmek zorunda kalmıştım. Şunu da ilave edeyim: "SOYSUZLAŞMA MEKANİZMASI" (MEHANIKA VİYROJ-DENIYA) adlı eser 1910 yılında Varşova'da basılmış. Rus Çarlığı gizli polisi OHRANKA, asi Polonyalılarda milliyetçilik duygularının alevlenmesinin ve ihtilalcilik hareketinin önlenmesi gerekçesi ile bu eseri piyasadan toplattırılmış. İdil-Ural Milli Hareketi'nin önderi rahmetli AYAZ İSHAKİ İDİLLİ, adı geçen eseri, arkadaşı Polonyalı Senatör SIEDLECKI'den ödünç olarak almış ve bana da onu okuma fırsatını vermişti. Böylece ben, eski hafızama dayanarak, bu eseri Türk kamuoyuna tanıtmak bahtiyarlığına erişmiş oldum. Gerçekten de, o değerli eser sayesinde, tarihin akışını ve zaman köprüsünü incelemek imkânı yaratıldı. Yukarıda da dile aldığımız gibi, ALTIN ORDU İMPARATORLUĞU ile RUSYA İMPARATORLUĞU ve onun uzantısı ve varisi bugünkü süper devlet Sovyetler Birliği, daha doğrusu, SOVYET İMPARATORLUĞU, sıra ile birbirlerini yönetimleri altında bulundurmuş olan iki büyük devlettir. Yalnız, adı geçen bu iki devletin ikisi de aynı zamanda bir arada bağımsız olarak yaşamamışlardır. Yani birinin yaşaması için, ikincisinin yıkılması şart ve mukadderdi. İşte bundan dolayı, söz konusu ZAMAN KÖPRÜSÜ, son sekiz yüz yıllık dönem içerisinde her iki rakip devletin de en şanlı ve en acı günlerini sıra ile yaşamasına sahne olmuştur. Bütün dünyanın selameti ve devamlı barışın sağlanması için, ALTIN ORDU İMPARATORLUĞU'NUN bugünkü varisleri KAZAN ve KIRIM Türk-Tatarlarının ve bugün süper devletin hakim milleti Rusların eşitlik ve hürriyet şartlarından dostlarca bir arada yaşaması için elverişli ortam hazırlamak kaçınılmaz zarurettir. Meseleye daha aydın ve anlaşılır şekil vermek için, yıkılması kaçınılmaz olan Sovyetler Birliği'nin harabeleri üzerinde MÜSLÜMAN TÜRKLER ile Hıristiyan Ruslar, Ukraynalılar ve Beloruslar, kardeşlerce bir arada zaman zaman köprüsü üstünde yaşama olgunluğunu göstermelidirler, yoksa bir taraftan kendi üstünlüğünü iddia eder ve rakibi ezmeye kalkışırsa, Dünya Başarı büyük ölçüde tehliye girmekten kurtulamayacaktır. İşte bu durum, bugün birbirleri ile boğuşmakta olan İran ile Irak için de, ve aynı zamanda birbirlerine hayat hakkı tanımayan YAHUDİLERLE FİLİSTİNLİLER için de ge-

çerlidir. Zaten, bugünkü siyasi bunalımın temelinde bir yandan İran-İrak, öte yandan Arap-İsrail kavgası yatmıyor mu? Gelin hep birlikte dostlarca yaşamının yolunu bulalım. İşte bu özlemin gerçekleşmesini engelleyen ve bütün dünyayı yönetimi altına almaya yeltenen Rus Sovyet devletini nakibeti ve kaderi yok olmaktadır, çökmektir. Acaba ne zaman insanlar tarihten ders ve ibret alarak, birlikte yaşama-

fedekârlığını gösterebilecekler? Bu dünyayı Allah bir arada yaşamak ve kardeşçe geçinmek için yarattığına göre, hiçbir millete ve hiçbir devlete üstünlük ve hegemonya hakkı verilmemeli. Herhalde bu konuda herhangi bir alternatif yoktur.

Bu yazının müellifi Sayın Ali Akış, 14 Ocak 1988 günü 70 yaşını idrak etmiş olacaktır. "Doğu Türkistan'ın Sesi" mensupları olarak kendisine daha nice uzun yıllar sıhhat ve afiyet üzere yaşamasını dileriz.

MEKKE'DE TOPLANAN İKİ BÜYÜK KONFERANS

Ekim 1987 ayında, Suudi Arabistan'ın Mekke şehrinde "RABİTÂ" tarafından düzenlenen iki mühim konferans gerçekleştirildi.

Bu konferansların ilki; 6-8 Ekim tarihleri arasında yapılan, Rabita'nın Kurucular Meclisi yıllık mutad toplantısı idi.

Bu toplantıya, Vakfımızın kurucusu Sn. İsa Y. ALPTEKİN de, Rabita'nın Kurucular Meclisi Azası sıfatıyla katılmıştır.

Özellikle İran-İrak savaşı, Afganistan ve Filistin meseleleriyle diğer ülkelerde yaşayan müslümanların problemlerinin ele alındığı bu konferansta İsa Y. ALPTEKİN; Çin ve Rus esaretinde yaşayan Türkler hakkında kısa, fakat özlü bir konuşma yapmıştır. Ayrıca, metnini bu sayımızda okuyucularımıza sunduğumuz "muhtırayı" da Konferans Başkanlığı'na vermiştir.

Aynı toplantıda, Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımızın maruz buldukları çetin şartlar ele alınmış; bu konuda İslam devletlerine önemli tavsiyelerde bulunulduğu gibi, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyanamesi'ne imza koyan devletlere de ikazlarda bulunulması için tavsiye kararı alınmıştır.

İkinci konferans ise; "Üçüncü Genel İslâm Konferansı" olup, çeşitli ülkelerden gelen çok sayıda davetlinin iştiraki ile 11 Ekim'den 15 Ekim'e kadar devam etmiştir. Vakfımızın Yönetim Kurulu Başkanı E.General Sn. Rıza BEKİN de vâki dvet üzerine İsa Y. Alptekin'le birlikte bu konferansa katılmışlardır.

Adı geçen konferansta; İslâm memleketlerinin siyasi, ekonomik ve sosyal meseleleri ele alınmış; değişen şartlara ve beliren yeni ihtiyaçlara göre fikirler teati edilmiştir.

Yakub Beğ'in Egemenliği Zamanında Doğu Türkistan'ın Dış Memleketlerle İlişkileri

Doç.Dr.Ahmet Rıza BEKİN

A.V.Dil ve Tarih,Coğrafya,Fakültesi Sinoloji Böl.Bşk.

Doğu Türkistan'daki Türk toplumu Çin boyunduruğundan kurtulmak ve kendi bağımsız devletlerini kurmak için en ağır şartlar altında mücadele etmiş ve sık sık ayaklanmışlardır.

Bu ayaklanmaların pek çok nedenleri vardır. Dış savaşlar ve iç isyanlar nedeniyle Çin imparatorluğunun içine düştüğü ekonomik kriz ve bunun da Doğu Türkistan'ı aynı derecede etkilemesi bu nedenlerin en önemlisi olarak görünmektedir. Çünkü Doğu Türkistan halkı boşalan imparatorluk hazinesinin karşılanması için ağır vergiler ödemek zorunda bırakılıyorlardı. Yanısıra sınır savunmasını üstlenen büyük bir ordunun ihtiyaçları ve bakımı da üzerlerine yıkılmıştı.

Bunların yanısıra iç ayaklanmalar esnasında ihtilal liderlerinin ordularına erzak ve hayvan yardımı da yapıyorlar, dahası bizzat savaşa da iştirak ediyorlardı. Buna rağmen, liderler ufak bir iteatsizliği Çin taraftarlığı kabul ederek halkı cezalandırıyorlardı. İhtilal sonrasında liderlerin cezalandırılması ise liderlik edebilecek kişilerin azalması ile sonuçlanıyordu. (1)

Ayrıca, savaş sırasında, yerli asker ve memurların maaşlarının kesilmesi ve geçimlerini sağlamak için giriştikleri oyunlar Doğu için yerli halktan memurlar seçmeleri, kurdukları adli ve askeri örgütlerle onları desteklemeleri sonucu bu memurlar Çinlilerin maaşları haline gelmişler ve kendi halklarından uzaklaşmışlardı. Bu durum halkın milli gururunu fazlasıyla incitiyordu.

Çinliler, kendilerine hizmet eden Türk Bey'lerine Mançu Hanedanı'nın en büyük ünvanlarını veriyorlar (2), maaş bağlıyorlar ve imtiyazlar tanıyorlardı. Halk Uluğlar (Aristokrat) ve "Uşaklar" (halk) diye ikiye ayırmıştı (3).

Çinlilere sadakatle hizmet eden bu köle ruhlu Bey'ler, kendi halkını ise köle gibi kullanmaktan çekinmiyorlardı. Zulüm ve baskıdan korunmak için çok fazla çalışan halk (yiyecek ya da para olarak) vergi öderken, Uluğlar hiç-bir şey ödemiyorlar, bilakis alıyorlardı. Ülke Uluğlar vasıtasıyla tamamen Çin boyunduruğuna girmiş bulunuyordu.

Bunların yanısıra halkın kültür hayatı da baltanmış, ciddi hiçbir eğitim hizmeti götürülemeyerek bilimsel gelişmelerin ve bilinçlenmenin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Dahası camiler, medreseler ve vakıf binaları, isyanların bastırılmasında harcanan paraların karşılanması için satışa çıkarılmıştır (4).

Çinliler; dini, siyasi bir iş olarak kabul ederler. Bu yüzden Doğu Türkistan halkını kendi dinlerine geçirmek ve böylece kendilerine daha çok bağımlı hale getirmek için pek çok oyunlar çevirmişler ve

baskılarını arttırmışlardır. (5). Ama bu baskılar geri tepmiş ve Doğu Türkistan halkı dinine daha sıkı sarılmıştır.

Bir başka siyaset daha vardı ki o da, başka bölgelerin insanlarını Doğu Türkistan'a yerleştirmek, karşılığında Türkistan halkını başka bölgelere sürmek şeklinde uygulanıyordu (6). Mesela; Çin Hükümetine isyan eden binlerce Tungan ailesi buraya sürülmüştü. Ayrıca pek çok haydut, katil, hırsız ve kanun dışı kişiler de Türkistan'a gönderilenler arasındaydı. Bu insanlardan memleketeye bağlılık beklemek oldukça zordur.

Diğer taraftan, Türkistan'da bağımsız devletçikler kurmak isteyen ve bunun için mücadele eden ve ekseriya başarısızlığa uğrayan Hocalar (Sarımsak Hoca ve Oğulları, Cihangir Han, Yusuf Hoca ve Sonra "7" Hocalar) Türkistan'ın bağımsızlık davasında pek faydalı olamamışlardır.(7). Zira, maksatları hükümdar olmak ve saltanat sürmekti. Bağımsızlık aslında ikinci plandaydı. Halk bunu sezmişti ve onları ciddi olarak pek desteklememişlerdi. Hocaların her başarısızlığı Doğu Türkistan'ın bağımsızlık davasına bir darbe olmuştu, diyebiliriz.

Çinlilerin, üstün ırk oldukları inancıyla yaptıkları her türlü baskılar Doğu Türkistan halkının bağımsızlık isteğini daha da kamçılamaktadır.

Böylece, her yerde mahalli ayaklanmalar baş gösterdi (1864). Bir kısmı başarılı oldu. Aynı gaye uğruna Kulca, Hotan, Kaşgar, Yarkent İhtilalleri birbirini takip etti. (8). Böylece, Doğu Türkistan halkı birçok bölgelerde Çinlilere karşı savaştılar. Ve neticede bağımsız mahalli hükümetler (5 hükümet: Kuça, Kulca, Hotan, Kaşgar, Yarkent) kurdular.

Doğu Türkistan halkının bu liderleri bu kez kendi aralarında mücadeleye girişmiş ve her biri kendisinin hükümet başkanı olmasını istemiştir.

İşte, yüzyıldan fazla zamandan beri devam eden bu mücadeleler, halkın ızdırabını, yoksulluğunu çok yakından görmüş ve hatta içinde yaşamış olan Yakup Beğ'i Doğu Türkistan'da tek bir devlet kurulması amacıyla harekete geçirmiştir. Kurtuluşun ancak bu yolla sağlanacağına inanan Yakup Bey milli savaşını (1864-1877) başlatmış ve nitecede, kısa bir zaman için de olsa halkını Çin boyunduruğundan kurtarmış, milli birliği sağlamıştır.

SULTAN ABDÜLHAMİD'E SUNULAN DOĞU TÜRKİSTAN İLE İLGİLİ BİR RAPOR

Yakub Beğ 1867 yılında Doğu Türkistan'da bağımsızlığını ilan ettikten sonra, ilk iş olarak 1872'de Türkiye'ye Sultan Abdulaziz'in huzuruna, kurmuş olduğu "Türk İslâm Devleti"nin Osmanlı İmparatorluğunca tanınması ve aynı zamanda kendisine harp malzemeleri ve askerlerini eğitmek için birkaç subayın gön-

derilmesini talep etmek amacıyla yeğeni Seyid Yakub Han Töre başkanlığında bir heyet gönderdi. Sultan Abdulaziz, Yakub Beğ'in bu isteğini kabul ederek 1874 senesinde Kaşgar'a Yakub Beğ'in askerlerini eğitmek için İstihdam Yüzbaşı Ali Kâzım ibn İbrahim başkanlığında beş kişilik bir askeri heyet ile, bir kısmı Yüzbaşı Ali Kâzım'ın elinde kalması ve diğer bir kısmının da saygıdeğer Yakub Beğ'e teslim edilmesi şartıyla, iki bin kıta kapsüllü tüfek ile altı kıt'a üç fondluk Kurup topu ve bir takım kapsül imaline mahsus alet ile çok sayıda askeri malzeme göndermiş ve aynı zamanda Yakub Beğ'e "Emir-ül Müslimin" ünvanını vermiştir.

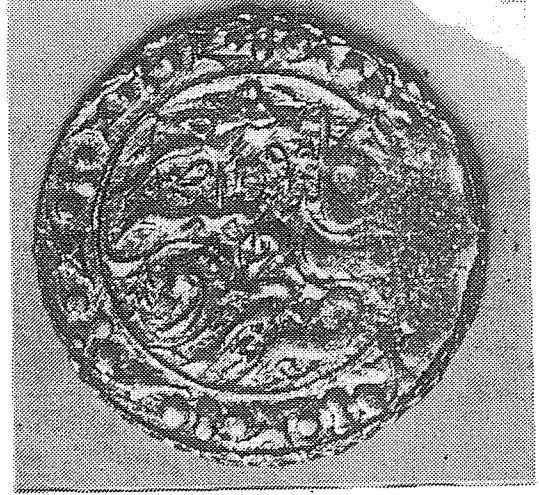
1874'te Türkiye'den Kaşgar'a giden bu heyet, Ya-

kub Beğ'in askerlerini modern yöntemlerle eğitmiş ve üç yıl Yakub Beğ'in askerleriyle beraber cephe-lerde savaşmıştır.

1877'de Yakub Beğ'in ölümü üzerine, oğlu Beğ Kuli Beğ babasının yerine geçtiyse de, Çinlilere karşı savaşacak güce sahip olmadığı için Kaşgar'da ancak birkaç ay durabilmiş ve sonunda Batı Türkistan'ın Hokand şehrine kaçmaya mecbur olmuştur. Bu arada, Türkiye'den Kaşgar'a giden beş kişilik bu askeri heyet, rapordan da anlaşılacağı gibi Çinlilere esir düşmüş ve türlü işkencelerle dokuz ay hapse mahkum olmuştur. Nihayet, bunların serbest bırakılmaları için halkın ileri gelenleri Kaşgar'daki Çinli General'e müracaatta bulunmuşlardır. Onların bu

Yakub Beg'in Altın Parası
(Sultan Abdul Aziz Han)
İst. Ark. Müzesi, No. 2065

Durube Mahsure Kaşgar
1290 H.(M.1873)
No. 2065
İst. Ark. Müzesi

Yakub Beg'in Gümüş Parası
(Abdul Aziz Han)
1291 H.(1874-5) No.2066

Duribe Latif Kaşgar
1291 H.(M.1874-5)
No. 2066

müracaatı kabul edilmiş ve bunları üç nefer Çinli askerlerin muhafazası altında Türkistan sınırından geçirerek Hindistan'a doğru göndermiştir.

YAKUB BEĞ (1826-1877)

Yakub Beğ, 1829'da Hokand Hanlığına bağlı Taşkent'in Piskent kasabasında doğdu. Gençliği yoksulluk ve maceralar içinde geçti. Yakub Beğ, yakışıklı, cesur, müziği ve dansı çok seven bir kişi idi. Çocukken çayhanelerde şarkı söylemiş ve dans etmiştir. Önceleri dayısının himayesinde iken, sonraları bazı Beğlerin hizmetinde bulunmuştur. Yakub Beğ'in yükselmesinde eniştesi Nar Muhammed'in büyük rolü oldu. Yüzbaşı ve binbaşı rütbesini kazanan Muhammed Yakub Beğ, 1849'da Akmesicid Hakimliğine getirildi. Batı Türkistan'daki Emirlerin iç çatışmalarında da önemli rol oynadı.

Yakub Beğ, Aralık 1864'de Cihangir Töre'nin oğlu Buzurk Han Töre'nin başkanlığında bir heyetle Kaşgar'a gitti. Bu heyet Kaşgar'a vardığı zaman buranın idaresi Kıpçak Sıddık Beğ'in elinde idi. Çok geçmeden Buzurk Han Töre idareyi eline aldı. Fakat Buzurk Han Töre, mülkî işleri gerçekte Yakub Beğ tarafından yönetiliyordu. Yakub Beğ, bir yıl içerisinde birkaç bin kişiden oluşan bir ordu meydana getirmeye muvaffak oldu. 1866'da Yenihisar, Yarkent ve Hotan'ı zaptetti. 1867 yılı başlarında Kaşgar'da artık Yakub Beğ'e karşı gelecek hemen hemen hiç bir kuvvet kalmamıştı.

Yakub Beğ, 1864'den itibaren 13 yıl süresince Tunganlar (Çinli müslümanlar) ve Çinlilerle yaptığı savaşlar sonunda devletin sınırlarını doğuda Börköl, Ürümçi ve Kumul'a, batıda Pamir ve Isık Göl do-

laylarına, kuzeyde Balkaş Gölü ve Altay Dağlarına, güneyde Karangu Tağ (Karanlık Dağ) ve Karakurum silsilelerine kadar genişletti. Kendisine Buhara Emiri Muzafferuddin tarafından 'Atalık Gazi' unvanı verildi.

Yakub Beg'in Dış memleketlerle olan ilişkileri

Yakub Beg, Doğu Türkistan'da Devlet kurduktan sonra ilk iş olarak 1877'de Türkiye'ye Sultan Abdülaziz'in huzuruna yeğeni Sayid Muhammed Yakub Han Töre'yi yollamıştır. (1872) Yakub Beg'in bu elçilik heyetini göndermesinin sebebi, kendisinin Doğu Türkistan'da kurduğu Türk-İslâm Devletinin, Osmanlı Devletince bağımsız bir devlet olarak tanınması ve aynı zamanda biraz silah ve bir kaç subayın gönderilmesini rica etmekte. Sultan Abdülaziz Han, Yakub Beg heyetini huzuruna kabul etti ve Yakub Beg devletini bağımsız bir İslâm devleti olarak tanıdı ve aynı zamanda Yakub Beğ'in askerlerinin eğitimi için birkaç subay ve harp malzemeleri gönderdi (10). Bunlar Hindistan yoluyla Kaşgar'a gelerek Yakub Beğ'in askerlerinin eğitimine yardım ettiler. Bundan başka, Sultan Abdülaziz Han, Yakub Beğ'e "Emir-ül-Müslimin" ünvanını tevcih etmişti. Bunun üzerine Kaşgar'da hutbelerde Sultan Abdülaziz Han'ın adı zikredilmiş ve sikkelere de "Sultan Abdülaziz Han'han" ibareleri yazılmıştır. Bu sikkeler, altın ve gümüşten darbedilmiştir. (Resim).

Rusya ile Yakub Beg Arasındaki Antlaşma

Yakub Beg'in Doğu Türkistan'da kurmuş olduğu Türk-İslâm devletinin Osmanlı Devleti tarafından res-

Yakub Beg'in Kaşgar'da yaptırdığı Cami

men tanınması, Yakub Beg'e "Emir ül Mü'minin" ünvanının tevcih edilmesi ve askeri yardımda bulunmasından, Rusya son derece kuşkulandı. Çünkü, Ruslar, Doğu Türkistan'da müstakil bir islâm devletinin kurulmasını hiç bir zaman istemiyordu. Ruslar, bir fırsatını bulup 8 Haziran 1872 tarihinde Baron Kaulbars'ı Kaşgar'a göndermiş ve 5 maddelik bir antlaşma yapmıştır. Bu antlaşma, General Kaufman tarafından tasdik edilmiştir.(12).

Yakub Beg'in oğlu Beğ Kuli Beğ'in isteği üzerine, bu heyetin başkanı istihkâm yüzbaşı Ali Kazım Türkiye'ye döndükten sonra, Kaşgar'ın son durumu hakkında Sultan Abdulaziz'e gayet ayrıntılı bir rapor sunmuştur.

A N T L A Ş M A

Madde I.

Her Rus tab'ası dini ne olursa olsun ticaret gayesiyle Yedi Şehir'e ve Yedi Şehir yönetimine bağlı şehir ve kasabalara girebilir. Yedi şehir halkı eskiden olduğu gibi bundan böyle de Rus İmparatorluğunda istedikleri yerlere seyahat edebilir ve ticaret yapabilirler. Saygı değer Yedi Şehir hükümdarı, topraklarındaki Rus tab'alarının can ve mal emniyetini dikkatle korumayı taahhüt eder.

Madde II.

Rus tab'aları tüccarlar, yedi şehirde münhasıran kendilerince kullanılmak üzere, Kervan Saraylar, mallarını teşhir ve depo edebilecekleri yerleri tayin etmeğe yetkilidir. Yedi Şehirli tüccarlar da, Rusya'da aynı haklara sahiptirler.

Madde III.

Rus tüccarları Yedi Şehir'de arzu ettikleri yerlere ticarî temsilci tayin edebilir. Bu temsilcilerin görevi, temsil ettikleri Rus tüccarlarının Yedi Şehir'e getirdikleri malların gümrüklenmesi ve ticaret mahkemelerinde onları temsil ederler. Yedi Şehir'li tüccarlar da aynı hak ve kolaylıklara sahiptirler.

Madde IV.

Rusya'dan Yedi Şehir'e veya Yedi Şehir'den Rusya'ya ihraç edilen ticarî mallar için değeri üzerinden % 2,5 vergi alınır. Her halükârda bu vergi Yedi Şehir'li müslüman ahaliden alınan vergi nisbetinden yurarı olmayacaktır.

Madde V.

Rus tüccarları, Yedi Şehir topraklarına giriş ve çıkışta her türlü seyahat ve emniyet serbestisine sahip olacaklardır. Yedi Şehir'li tüccarlar da, Rus topraklarında seyahat ederken, aynı hak ve kolaylıklardan yararlanacaklardır.

Bu antlaşma şartları, 9 Nisan 1872 tarihinde Taşkentten gönderilmiştir.

Antlaşma, Türkistan Genel Valisi General Von Kaufman tarafından imzalanmış ve üzerine mühür basılmıştır.

Antlaşma mühteviyatına göre, muvafakat ettiğine delil olmak üzere, Yedi Şehir hükümdarı Muhammed Yakub Han, 8 Haziran, 1872 tarihinde Yeni Şehir'de imzalamış ve mühürlemiştir.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Kaulbars hemen Kaşgar'dan ayrıldı. Taraflar, Kaşgar'dan bir heyetin Taşkent'i ziyaret etmesi hususunda mutabık kaldılar. Bunun üzerine, Yakub Beg, yeğeni Seyid Muhammed Yakub Han Töre'yi Antlaşmanın suretlerini tasdik edilmesi için elçi olarak Taşkent'e yolladı. Seyid Muhammed Yakub Han Töre Taşkent'de gayet dostane bir şekilde karşılandı. Yakub Han Töre burada bir müddet kaldıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve buradan Süveyş Kanalı yoluyla Hindistan'a dönmüştü.

Yakub Beg, Rus'larla yaptığı bu antlaşma ile neticesi tahmin edilemez bir tehlikeye maruz kaldığını anlamıştı. Rus tüccarlarının, kendi ülkesine girmelerine karşı idi. Çünkü, Rus tüccarlarını birer casus olarak telâkki ediyordu. Fakat, Yakub Beg kendi mevkiini koruyabilmek için Rus'larla bu anlaşmayı yapmıştı. Aynı zamanda Doğu Türkistan halkıyla alışveriş yapmak yoluyla elde edilecek mallardan hisse koparmak maksadıyla şimdiden Kulja vilâyetine akın etmeye başlayan Rus Tüccarlarının, memleketi hemen hemen istila etmek üzere olduklarının farkına varmıştı. Yakub Beg aslında ticaret aleyhtarı idi. O bir savaşçı idi. Ruslar'la Çinlilerin hileli entrikalarına karşı açıktan açığa nefret beslemekten kaçınıyordu. Çünkü, bu iki devlet, Yakub Beg devletinden daha büyük ve kuvvetli idi. Fakat Ruslar, Yakub Beg'in ordusu için daha iyi silahlar, ahali için de daha sıcak elbise ve bundan başka kendi sarayı için de lazım olan her türlü malzeme ve süs eşyaları getirdiklerinden, Rus tüccarlarının mahdut sayıda ve ara ile gelmelerine müsaade etmiştir. Fakat Rusların Doğu Türkistan'a akın etmekte olduklarının farkına varınca, bunların Hive ve Buhara'da yaptıkları gibi, Kaşgar'ın da aynı akibete duçar olabileceğini hissediyordu. Fakat Yakub Beg'in Rus hükümetini güvencilerden Rusları ticaretten uzaklaştırmak emeline ulaşabilmesi tahmin edilemezdi.

O zamanlar, Orta Asya'nın bir çok bölgelerinde geniş ticarî müesseseleri olan Pupyşef, ilk olarak Kaşgar'a kendi mallarını göndermeye karar verdi. Bunun üzerine, Pupyşef, kâtibi Somof'un idaresi altında bir kervan Kaşgar'a her hangi bir hadise ile karşılaşmaksızın vardı. Fakat Yakub Beg'in Bu Rus kervanına karşı tutumunda bir değişiklik olduğu derhal hissedildi. Zira, Rus kervan mensuplarının hareketleri çok sıkı takibe tabi tutulmuştu. Yakub Beg, kervanın bütün mallarını bizzat satın aldığı için, Somof'un ikamet pek kısa sürmüştü. Pupyşef, Rus hükümetine durumu bildirmişti. Bunun üzerine, Rus hükümeti kendi teb'asını ilgilendiren bu meseleyi hemen ele almış ve Rus tüccarının maruz kaldığı bu zararın ilk fırsatta telâfi edilmesini talebederek Kaşgar'a bir nota göndermiştir (261) 1.3. Yakub Beg'in bu isteğe kar-

şı verdiği cevap, nekazet ve taktiğin tam bir örneğidir (13). Bununla beraber, Yakub Beg bu işin gereğini öğrenmek için bir kovuşturma açtı. Neticede, kendi memurlarından bir kaç kişinin, Somof'un mallarını Yakub Beg namına ucuza satın aldığını öğrendi ve memurlarını cezalandırdı. Ve kendi iyi niyetini isbat etmek için Rus hükümetinin Kaşgar'a bir başka tüccarın gönderilmesini istedi. Rus hükümeti, Yakub Beg'in bu teklifine itimad ederek 12 aylık bir fasıldan sonra Morozof isminde bir tüccarı Kaşgar'a gönderdi (14). Yakub Beg sözünde durarak Morozof'u büyük bir ilgi ile karşıladı ve onun mallarına müşteri bulmakta yardımcı oldu. Morozof Kulja'ya dönüşüne kendisinin bizzat Kaşgar Emiri Yakub Beg tarafından son derece iyi bir şekilde karşılandığını ve ticari bakımdan çok başarılı olduğunu anlattı. Bundan sonra bir çok Rus tüccarları Kaşgar'a gelmeye başladılar. Son iki buçuk sene zarfında Rus malları ve bizzat Rus tüccarları veyahut onların yerli mümessilleri vasıtasıyla Kaşgar'a büyük miktarda gelmeye başladı.

Fakat Rus hükümeti kendi tüccarlarına gizli olarak verdiği talimat şundan ibarettir: "Rus tüccarları, buldukları yerlerdeki ahali arasında ikilik yaratmak için bütün gayretlerini sarfetmek, aynı zamanda Yakub Beg sarayındaki entrikaların iç yüzünü öğrenmek ve Rus İmparatorluğunun lehinde olacak bütün menfaatları sağlamak için hiç bir fırsatı elden kaçırmamaktır." Fakat Yakub Beg kendisine karşı yapılan bu hareketi vaktinde öğrenmiş bulunuyordu. Bunun içindir ki, Rus'lar bu hususta hiç bir netice elde edememişlerdir. Bunun üzerine Rusya'dan Yüzbaşı Reinthal 1874'te Morozof'un başarılı seferinden sonra daha iyi bir münasebet tesisinin mümkün olup olmadığını araştırmak için Kaşgar'a gönderildi (15). Gerçi Yakub Beg, Reinthal'ı çok iyi bir şekilde karşılamış ise de, netice itibariyle kendisinden önce gelenler gibi her hangi bir başarı elde edemeden geri döndü. Bunun üzerine Ruslar, Yakub Beg hükümetini ortadan kaldırmak için harekete geçtiler ve, 1874 yılının ilk baharında Narin'e harp malzemeleri gönderdi. Aynı zamanda bir yardımcı Tümen de batıdan Terek Davan'dan Kaşgar'a doğru ilerliyecekti. Rus Hükümeti Asya'da bulunan bütün Rus generallerine bu harekât karşılığı olarak kendilerine rütbece terfi edilecekleri tebliğ edildi.

General Kaufman da Kaşgar'a karşı bir harekâta geçilmesine taraftar idi. Kaşgar'a karşı yapılacak bu harekât için Schovelof adında bir subay tayin edildi. 1874 yılının sonlarına doğru Yakub Beg üzerinde savaş bulutları koyulaşmaya başlamıştı. Müshahitlerin kanaatinca, Yakub Beg'in ancak İngiltere'nin müdahalesiyle kurtulabileceği tahmin edilmekteydi. Rusların hücumu çok şiddetli olacaktı. Bu hususta gereken tedbirler General Kaufman ile Schovelof tarafından alınmıştı. 20.000 den fazla Rus askeri, Yakub Beg'e karşı hücumu geçecekti. Bu arada Yakub Beg'in ordusunun büyük bir kısmı Kaşgar havalisinde ve diğer bir birlik de Aksu'da bulunuyordu. Rusların Kaşgar üzerine hücum etmelerine ancak bir kaç haftalık bir zaman kalmıştı ki, bu arada Hokant'ta başgösteren ayaklanmalar neticesinde sınırda top-

lanan Rus orduları Hokant ve Taşkent'te sevk edildi. Böylece Yakub Beg, Rusların bu saldırı teşebbüsünden kurtulmuş oldu. Çünkü, Rusların nazarı dikkati daha ziyade Sir Derya üzerinde toplanmış bulunuyordu. Bir taraftan Hokant'ın Ruslar tarafından zaptedilmesi ve diğer taraftan da Çinlilerin Doğu Türkistan'ı işgal etmek için harekete geçmeleri yüzünden Yakub Beg tekrar Ruslara karşı bir yakınlaşma siyaseti takibetmek zorunda kalmıştır.

YAKUB BEG-İngiliz İlişkileri

Yakub Beg, İngilizlerle de antlaşmalar yapmayı ve bu büyük devletin de Yakub Beg hükümetini tanımalarını arzu ediyordu. Bunun üzerine, Yakub Beg, İhrar Han adlı birisini Hindistan'a elçi olarak gönderdi. İhrar Han, İngiliz makamları tarafından gayet dostane karşılandı. (1870). İhrar Han'ın bu ziyaretine karşılık olarak ertesi yıl Sir.T.D.Forsyth refakatında Mr.Shaw ve Dr.Handerson olduğu halde Kaşgar'a geldiği zaman, Yakub Beg Ürimçi ve Turfandaki Tungan asileriyle savaşıyordu. Yakub Beg'in ne zaman dönüşü belli olmadığı için Forsyth'in heyeti Kaşgar'dan Hindistan'a döndü. Bu sırada, Seyid Muhammed Yakub Han Töre İstanbul'dan Hindistan'a gelmişti. Seyid Muhammed Yakub Han Töre, Hindistan'da İngiliz makamları ile antlaşma hususunda görüşmelerde bulunmuştur. Bunun neticesi olarak 1873'de Forsyth maiyetinde Yarbay T.E.Gordon, Dr.Bellow, Yüzbaşı Chapman, Yüzbaşı Trotter, Yüzbaşı Riddulph, bir Çavuş ve 6 nefer yerli olduğu halde Kaşgar'a doğru ikinci defa yola çıktılar. Forsyth heyetini karşılamak için şehirde özel şekilde hazırlıklar yapılmıştı. Heyet ilk önce Yarkent'e geldi. Burada birkaç gün kaldıktan sonra Kaşgar'a hareket ettiler. Heyeti ilk karşılayan zat İhrar Han idi. Kendisi Kafileyeye hemen Yakub Beg'i görebileceğini bildirdi.

Resmi görüşme 11 Aralık 1873'de yapıldı (16). İngiliz Hükümetinin hediyeleri Yakub Beg'e takdim edildi. Bunların arasında her çeşit tüfekler, iki top vardı. Fakat İngiliz Kraliçesinin Yakub Beg'e yazdığı ve Yakub Beg'in büyük dostluk beyannamesi okundu. Bu beyanname şimdiye kadar İngiltere ile hiç bir Ortaasya Hükümdarı arasında yapılmamış ve son derece samimi bir ilişkinin kurulmasını ön görüyordu. Bu beyanname şöyle deniliyordu:(17)

"Sizin Kraliçeniz büyük bir hükümdardır. Onun hükümeti kuvvetli ve yardım severdir. Onun dostluğu, onunla dost olanlar için daima arzu edilen bir şeydir. Kraliçe, benim gibi âciz kişiler için bir destekleyicidir. İngiltere ile daima dost olmak isterim. Zira, bu benim için çok önemlidir. Sizin yönetiminiz adildir. Artık bundan sonra iki memleket arasındaki yol açıktır, herkes buradan Londra'ya kadar tam bir özgürlük içinde gidip gelebilirler"

Yakub Beg'in İngiltere ile yaptığı antlaşma

İngiltere Hükümeti ve Doğu Türkistan Hükümdarı Yakub Beg arasındaki bu antlaşma, Thomas Douglas ile Seyid Muhammed Han Töre tarafından imza

edilmiştir. Bu antlaşmaya taraftar olanlar arasında ki mevcut dostane ilişkilerin teyidi ve sağlamaştırılması ile her iki tarafın tab'aları arasında ticarî temasın artırılması uygun görülmüş ve aşağıdaki hususlarda antlaşmaya varılmıştır.(18).

Madde I.

Bu antlaşmaya taraftar olan devletlerin tab'aları, karşı tarafın topraklarına serbestçe girebilir, barınabilir, meslek edinebilir ve ticarî mallar getirip götürülebilir. Kendilerine ticarete ve her türlü haklarının korunması hususunda en çok dost olan memleketin tab'alarına gösterilen imkân ve kolaylıklar tanınacaktır.

Madde II.

Taraftarlardan birinin topraklarına girecek olan ticarî mallar için tüccar hangi millete mensup olursa olsun, transit tanınır, transit malların geçit yolu vs. hususlarda herhangi bir kayıd konulmayacaktır. Ancak, olağan üstü siyasi nedenlerle önceden haber vermek suretiyle transit serbestisiz sınırlandırılacaktır. Bunu gerektiren durum ortadan kalkar kalkmaz transit serbestisi iade edilecektir.

Madde III.

Emirin topraklarına ticarî veya herhangi bir maksatla girecek olan Avrupa asıllı İngiliz tab'asından kimliğini gösterenlere pasaport verilir. Aksi halde, bu gibi kişiler işbu antlaşmanın sağladığı imkânlardan faydalanamazlar.

Madde IV.

Emirin topraklarından, Himayalar üzerinden geçirilerek Hindistan'a ulaştırılan mallardan İngiliz Hükümeti vergi almayı taahhüd eder.

Hindistan'dan Emirin topraklarına götürülen ticarî mal, değer fiatının % 2,5'ni geçmemek üzere gümrük resmine tabi tutulacaktır. Taraflarca ihraç veya ithal edilen mallar, tarafların topraklarında serbestçe bir yerden diğer bir yere nakledilebilecektir. Ancak, dahili vergi ve rüsümdan muaf tutulamaz.

Madde V.

Hindistan'dan Emirin topraklarına ithal edilen mallar gönderilen yere varmadan açılıp bakılamaz. Emirin topraklarına ithal edilen malların değeri üzerinde her hangi bir anlaşmazlık olduğu takdirde, gümrük memuru veya Emir tarafından tayin edilen yetkili bir memur, malın 1/40'na el koyabilir. Yetkili memur malın bundan daha büyük bir kısmına el koyduğu takdirde veya mal bölünmeye müsait değilse, mesele iki arabulucuya intikal ettirilir. Arabuluculardan biri, yetkili memur tarafından, diğeri ise ithalatçı tarafından tesbit edilir. Bu iki arabulucu malın değerini takdir eder. Arabulucular da anlaşmazlığa düştüğü takdirde bir hakime müracat edilir ve onun takdir edeceği değer üzerinden vergisi tesbit edilir.

Madde VI.

İngiltere Hükümeti, Emir'in sarayında bir temsilci ve Amirin toprakları içinde uygun bir yerde görev yapmak üzere ticari bir mümessil tayin eder. Mümessil Elçi'ye bağlıdır. Emir Hazretleri de, Hindistan'ın Genel Valisi nezdinde bir temsilci ve İngiliz-Hindistan'ın herhangi bir yerinde ikamet etmek üzere bir ticarî temsilci tayin edebilir. Söz konusu olan temsilciler, protokol ve mesuliyetler bakımından milletlerarası kanun gereğince büyükelçilik payesine sahip olacaktırlar. Ticarî mümessiller ise, en çok itibara sahip devletin konsoloslarına tanınan hak ve imkânlara sahip olacaktırlar.

Madde VII.

İngiliz Tab'aları Emirin toprakları içerisinde mülk sahibi olmaya, ev ve depo kiralamaya ve satın almaya yetkilidir. İngiliz tab'alarına ait evler, depolar vs. emlak, mülk mâsuniyetine sahip olup, zorla girilemez ve araştırma yapılamaz. Bina masuniyeti, ancak sahibinin rızasıyla veya İngiliz temsilcisinin müsaadesiyle ve güvenilir bir kişinin huzurunda kaldırılabilir.

Madde VIII.

İngiliz tab'alarını ilgilendiren sulh ve ceza davaları hususunda aşağıdaki muvafakata varılmıştır:

a) Sulh davaları, davacı ve dava edilen şahsın her ikisi İngiliz tab'ası oldukları takdirde, ceza davalarında savcı ve sanık İngiliz tab'ası ise, İngiliz temsilcisi tarafından Emir'in bir temsilcisi tarafından bakılır.

b) Eğer taraflardan biri Emir'in tab'ası, diğeri İngiliz tab'ası olanların sulh davalarına mahallî mahkemelerce bakılacaktır.

c) Taraflardan biri Emirin tab'ası olan Amme davaları, aksi gerekmedikçe mahallî mahkemelerce bakılır ve İngiliz temsilcisi tarafından bir kişi müşahit olarak bulunacaktır.

d) Sulh ve amme davalarında taraflardan biri İngiliz tab'ası diğeri yabancı bir devlet tab'ası ise, ve taraflardan biri müslüman ise, davaya mahallî mahkemelerce bakılır. Tarafların her ikisi gayri müslim ise, davaya İngiliz Temsilciliği tarafından bakılır. Şâyet taraflar buna rıza göstermedikleri takdirde, davaya Emir Hazretlerinin mahkemesi bakar.

e) Taraflardan biri İngiliz tab'ası olan ve mahallî mahkemelerce bakılan davalarda verilen hüküm, İngiliz temsilcisi tarafından haksız bulunduğu takdirde, Emir Hazretlerine başvurulur. İngiliz temsilcisi huzurunda bakılması sağlanacaktır.

Madde IX.

Emirin topraklarında İngiliz tab'alarına işbu antlaşma hükümleri ile tanınan hak ve imkânlar, İngiliz Kraiicesi ile ittifak halinde bulunan bütün Hint prenslikleri tab'alarını da ihtiva eder. Mez-kûr prensliklerle, antlaşma şartları veya her hangi bir hususta Emir ile yapılacak temas ve rruzakere İngiltere hükümeti vasıtasıyla yürütülür.

Madde X.

İşbu Antlaşmaya iştirak eden devletlerin mahkemelerine veya Ladakh Ortak Komiserliğine sunulacak bütün belge ve şahadetnamelerin asıl nüshası belgeyi veren yetkili mahkemenin mührünü, yoksa mezkûr mahkemedeki Hakim'in imzasını taşıyacaktır.

Madde XI.

Emir'in topraklarında ölen İngiliz tab'asının mal ve mülkü hukukî mirasçılara, yoksa vekiline, o da yoksa hak sahiplerine verilmek üzere İngiliz Temsilciliğinde saklanır. Bu hükümler, İngiliz topraklarında ölen Emir'in tab'alarına da aynen uygulanır.

Madde XII.

Emir'in toprağında yaşayan bir kimse mahkeme ilâmiyle tesbit edilen borcunu, mahkemece tayin edilen zaman zarfında ödemediği takdirde, alacaklıların hakkı müflisin mal ve mülkünden ödenir. Gerekirse İngiliz temsilcisi, müflisin Hindistan'da bu borcunu kapatacak mal ve mülkü olup olmadığını araştırmak üzere tavassutta bulunabilecektir. İşbu maddedeki hükümler, Hindistanda ikâmet eden veya ticaretle meşgul olan Emir'in tab'alarına da aynen uygulanır.

Bu günkü tarih ile iki nüsha olarak imzalanan ve Emir Hazretleri tarafından onaylanan işbu Antlaşmanın bir nüshası Emir hazretleri nezdinde saklanacak, ikinci nüshası ise, Viceroy Hindistan'daki İngiliz Genel Valisi onayladıktan sonra altıy içinde Emir Hazretleri nezdinde saklı bulunan nüsha ile değiştirilmek üzere Emir Hazretlerine takdim edilecektir.

İşbu Antlaşma, 2 Şubat 1874 tarihinde Kaşgar'da imzalanmıştır.

Elçi ve yüksek yetki sahibi T.Douglas Forsyth. İmza ve Mühür. Tarih: 2 Şubat, 1874

2 Şubat 1874 tarihinde Kaşgar'da, selahiyetli İngiliz Elçisi T.Douglas Forsyth ile Kaşgar Emiri Muhammed Yakub Han arasında imzalanan işbu dostluk Antlaşmasını, ben Baron Northbrook İngiliz Hükümeti adına tasdik eder ve mührümü basarım.

Northbrook.

İmza ve Mühür. Tarih, 13 Nisan, 1874.

Calcutta

Yukarıda görüldüğü gibi, Yakub Beğ'in Osmanlı İmparatorluğu, Rusya ve İngiltere gibi büyük devletlerle ticaret ve siyasal antlaşmalar yapması, bu devletlerin ona ne kadar çok önem verdiğini gösterir ki, bu da Yakub Beğ için yine büyük bir başarı sayılır.

Fakat, Yakub Beğ'in içde ve dışdaki başarılarını ve idealini oğulları devam ettiremediler. Ve sonra Orta Asya'da bağımsız bir Türk devletinin kurulması Rus ve İngilizlerin işine gelmiyordu. Osmanlı İmparatorluğu ile yakın ilişkileri de onları endişelendiriyordu. Mançu'ların her bakımdan güçsüz olması dolayısıyla, Doğu Türkistan'ın kolayca Rus ve İngiliz kontrolüne girebileceği kanısında idiler.

Bunun içindir ki, 1877'de Yakub Beğ Çinlilerle tekrar savaşa girdiği zaman ona hiç bir şekilde yardım etmemişler ve Yakub Beğ'i yalnız bırakmışlardır. Osmanlı İmparatorluğu da uzak olduğu için gereken yardımı yapamamıştır.

Böylece, Yakub Beğ'in kurduğu devlet 11 yıl bağımsızlıktan sonra tekrar Çin'in egemenliği altına girmiş ve Hsin-chiang (Yeni Sınırlar) adıyla Çin'in bir eyaleti olmuştur.

NOTLAR

- 1- Mehmet E. Buğra: *Şarkî Türkistan Tarihi. Keşmir-1940* S.353-354
- Muhammed Atif: *Kaşgar Tarihi. İstanbul-1884.* S.235-236
- W.Radloff: *Sibirya'dan (Çev.A.Temir).İstanbul-1954* S.218
- 2-3—M.E.Buğra: *Aynı eser.*S.353
- 4-5—M.E.Buğra: *Aynı eser.*S.353-354
- M.Atif: *Aynı eser.* S.232-234
- 6—W.Radloff: *Sibirya'dan. C.II.S.319-414*
- Eugene Schuyler: *Turkistan. Washington-1966.*S.273-284
- M.Atif: *Aynı eser.*S.226-227
- 7-H.Cordier: *Histoire Generale de la Chine. Paris-1920.C.IV.S.6*
- Molla Musa Sayrami: *Tarihi Emniye. Taşkent, 1819* S.114-115
- İmam Kurban Ali Halidi: *Tevarihi Hamsa. Taşkent, S.114-115*
- Hsü Chung-hao: *Sinkiang Chih-üeh(Doğu Türkistan'ın Genel Tarihi).T'aipei, 1961.*S.813-814
- An-ning: *Hsin-chiang.Nei-mo(Doğu Türkistan'ın iç durumu).T'aipei, 1962.*S.28
- Forsyth: *Trade Routes: London, 1819.*S.4-5
- T.L.Bullock: *The Great Mohammadan Rebellion in Yunnan. C. XVI.T'aipei, 1960.*S.83-95
- 8-9- Wen Chang-chu: *The Moslem Rebellion in North-West China. Paris, 1961.*S.161.
- Eugene Schuyler: *Turkistan. S.370-371*
- M.E.Buğra: *Aynı eser.*S.370
- W.Radloff: *Aynı eser C.II.S.395*
- Kuropatkin, A.N.: *Kaşgaria. Calcutta, 1882.* S.131
- 10-11- M.Atif: *Aynı eser.* S.383
- M.E.Buğra: *Aynı eser.* S.404
- 12-W.Radloff: *Aynı eser. C.II.S.314.C.III.S.414*
- M.Atif: *Aynı eser.*S.380-382
- T.D.Forsyth: *Report of a Mission To Yarkand in 1873. Calcutta, 1875.*S.573
- 13-14-15- Forsyth: *Aynı eser.*S.574
- 16-17- M.Atif: *Aynı eser.*S.383.385
- Forsyth: *Aynı eser.*S.580
- 18-Ch'ing Shih(Mançu Tarihi).T'aipei, 1961.S. 400-416
- Forsyth: *Aynı eser.* S.191-201
- Shen Kang-po: *Li Shih(Çin Tarihi).T'aipei, 1961.*S.124

Bu mevzu her ne kadar Doç. Dr. M. Saray tarafından dergimizin V. sayısında "Kaşgar'a Gönderilen Türk Subayları" başlığı altında işlenmiş ise de, vesikaların kopyalarının tam olarak verilmesi, bastırılan paraların ve Rus-Kaşgar, İngiliz Kaşgar Ticaret antlaşmalarının metinlerini ihtiva ettiğinden faydalı olacağı düşüncesi ile bu makaleyi de memnuniyetle neşrediyoruz. D.T.S.

Yakub Beg'in Kaşkar'daki askerlerinden bir grup(18 4) Sir T.D.Forsyth "Report of A Mission to Yarkent" adlı eserden çekilmiştir.

Yakub Beg'in Kaşkar'daki subaylardan bir grup(1874) Sir T.D.Forsyth "Report of A Mission to Yarkent" adlı serden çekilmiştir.

*Kaşgarın ehval-i ahiresine dair Kaşgar
Emiri merhum Yakub Han zade Beğ Kuli Beğ'in
talebi vakî üzerine, Hakan-ı sabıka'ya takdim
eylediği lâyiha.*

(Hazine evrak.)

Kaşgar Emiri Muhammed Yakub Beg

Cenabı kadir-i mutlâk devletlû, azametlû, kudretlû Padişah'ı âlempenah ve şehinşah-i ma'adalet iktinah Sultan Hamid Han Efendimiz Hazretlerini seriri saltanatlarında ilâ ahirid devran kâmûbin ve kâmûran ve a'dayi bed hahannı seyl ademde nabud ve perişan eylesin âmin.

Kulları bin iki yüz doksan bir (1291 H.) tarihinde din-i mübin hazret-i resalet penahî ve uğur meyamin müfur hazret-i padişah-î için, memuru bulunduğum Kaşgar hıtta-i be'idesine Tophane Amiri müşiri devletlû Ali Saib Paşa ve umum fabrikalar Naziri Saadetlû Seyid Paşa, bendelerinin intihabiyle ve taraflarından ita buyurulan iki bin kit'a kapsüllü infilid tüfenkle altı kit'a üç fondluk Kurup topu ve bir takım kapsül imaline mahsus destigâh ve edevat-i saireyi ve bu eşya ve edevat-i harbiyenin mikdar ve kemiyetini mübin olup, biri Şahametlû Yakub Han hazretlerine takdim olunmak ve diğeri de yed-i ahkaranemde mahfuz bulunmak üzere iki kit'a müfredat defterini bil istihsab Bombay iskelesine azimet edildi.

Saye-i hazret-i zallallahilerinde Bombay'dan İngiltere devlet fehimesi tarafından mezkûr eşya ve edevat-i harbiyenin Lahor şehrine değın kâfe-i mesarifi tesviye ve ita ve mezkûr eşyalarla şimendufere irkaben mahal-li maksudumuza b'as ve isra kılınarak ve iskelemiz olan ve mesafesi dört mah imtidat eden Pencap hükümeti idaresinde bulunan Lahor şehrine be'anayet-ül-lah-i ta'alâ ve teveccühât-i cihandarilerile vasil olduk. Kulları mahal-li memuriyetimiz olan Kaşgar hattasına alelacele vasil olamayacağımıza yakın hasıl eylediğimizden salif-ul beyan defterlerden şayed kayıp olur mütalâasıyle kendime ait olanıol canibe yani Kaşgar hatta-ibe'idesine müt-tehimen azimet olan İzzetlû Murad efendi, bendeleri tarafına teslim birle hatta-i mezkûre Hükümdarı Seyid Yakub Han'a isra kılınmıştır.

Müstashabim olan alat ve edevat-i harbiyenin Lahor'a değın mesarifinin kâmilin İngiltere devlet-i fehimesi tarafından ita kılındığını ve mahal-li mezkûrdan Kaşgar' a değın mesarif-i rahiyesinin tesviye olunamayacağını kullarına ifade etmeleri üzerine bendelerinin mezkûr edevat-i harbiyeyi Lahor'da bırakarak Kaşgar'a gidip mesarif-i rahiyesinin itasıyle mezkûr eşyaların ol canibe isra kılınacağını Kaşgar hükümetine arz etmeliğim emrolunarak şu emre müsteniden bendeleri yola revane olarak ve emsali müşahede olunmamış, gayet murtaf'a dağ ve taşları aşarak envai meta'ib seferiye'ye tahammül ile gittikten sonra üç ay hitamında Kaşgar'a vasil olduk.

Kullarını Şahametlû Yakub Han, Yarkend Dadıhası (Valisi) sa'adettlû Monla Yunus'un maiyetine tayin buyurdular. Mahal-li memuriyetim olan Yarkend şehrinde bulunan ve nizam-i askerîyeye ebeden maarifisi olmayan bir takım efraddan bir tabur topçu teşkil ederek, topçuluk fenni ile ayak talimi ve saire nizamat-i askerîyeyi kâmilin talim eylediğim cihette İstanbul askerî gibi gayet muallim oldular. Kulları saye-i ad-il tevaye'i Hazret-i Padişahilerinde mektepten neş'et etmiş olduğuma mebni, mektebim olan istihkam fennini dahi başkaça öğretmek istemiş isem de, şahametlû Yakub Han, mezkûr fennin öğretilmesine lüzurn olmadığını beyan buyurarak, yalnız salif-il zikr bir taburdan başka üç bin neferden ibaret bir Alay teşkilile nefer, bölük ve tabur talimlerinin talim olunmasını emreylemesi üzerine şu üç bin kimseyi dahi kâmilin nizam-ı cedid üzere askerliği talim eyledim.

Malum-u âli hakayıkdanileri buyurulduğu üzere Çinliler içinde bulunan ehli islâm arasında ateş ihtilâl zuhur ederek reisleri bulunan Lo Hu-tarın ile Sho Hu-darın naman kimseler mecusi olan Çinlilerin kırk

üç şehrini harab ederek ve şahametlû Yakub Han'ın zir idaresinde bulunan Ürümçi, şehri üzerine gelerek otuz bin hane nüfusu ile arz dehalet ve müşarunileyh dahi bunların bey'etini bil kabul Ürümçi, Manas, Gumudi, Kutubi, Sancu ve Çing Davan şehirlerinin varidatını kâmilen emirlerine teslim ve anayet eyledi.

Çünkü bu şehirler mecusi olan Çinlilerin hücumuna sed ve bend olacak derecede rehin ve müstehkem mahal olup, Çinlilerin Kaşgar hükümetine şayed tasalluti vuku bulur ise men' ve def' olunması dahi salif-ül isim Emirlerle başkaca emir ve tenbih buyurulmuş idi.

Zaten Emir mümaileyhüma mecusi olan Çinlilerin askerî Miralaylarından bulunmak ve kendileri ehli islâm olmak hasabiyle Çin içinden ol mikdar nüfusu müsülmanı teşvik ile şahametlû Yakub Han'a bey'et ettirmişlerdi.

Çinliler ise iki kabile olub birinin ismine Maçu ve diğerine Kara Hitay tabir ettiklerinden, bu kabilelerin hükümdarları vefat ederek yek diğerleri beyanında ateş ihtilâl âlüriz işti'al olmasına ve Mançu kabilesi Kara Hitay'ya galebe ederek içlerinden birini hükümdar nasb ve tayin etmelerine mebni Kara Hitay kabilesini katli âme iptidar ettiler.

Mezkûr Hitay kabilesi şu ezadan kendilerini tahlis etmek üzere hükümdarlarına müracaat ederek salif-ül beyan kırk şehri harab ederek Kaşgar'a iltica eden Emirlerin **haya der dest** edilip getirileceğini arz etmeleri ile hükümdar dahi kabul edib yirmi bin asker ile Ürümçi memleketi üzerine hücum ve mara-al zikr Emirleri talep ve mezkûr şehri muhasara edib derununda bulunan üç bin nüfus ehli islâmî esir ile reislerini Çin hükümdarına göndererek esera-î **merkumun** kâfesinişehid ettiler.

Binaenaleyh Kaşgar hükümdarı şahametlû Yakub Han asker cem ile ve mezkûr Emirlerle me'nen düşman-ı din olan Çinliler ile muharebeye iptidar eyledi. Büyük mahdumunu Kaşgar'da Veli Ahd ve Aksu şehrinde bulunan diğer mahdumunu ser-i asker nasbederek Üçturpan şehrinde mukim piyade ve suvarî muallimi bulunan iki.....? ve Aksu şehrinde bulunan Topçu muallimi İsmail Hakkî efendileri maiyetine vererek onları da bakaça muharebeye pişdar kılib sevk eyledi.

Şahametlû Yakub Han, Kaşgara kırk sekiz gün mesafesi olan Korla şehrini muharebe merkezi itti-haz ederek mahal-li memuriyetim olan Yarkend şehrinde muallim bulunan askerden üç yüz neferini müstasheben Kullarının mevk'a muharebeye gelmekliğini emreylemesine mebni yolumuz olan Aksu şehrinde dahi üç yüz ve Bay kasaba-i klağından üç yüz yetmiş neferki, cem'en dokuz yüz yetmiş nefer asker ile Korla şehrine vasıl olundukta, müşarunileyh Yakub Han dahi maiyetimize askerile beraber üç fondluk Kurub usulunda dört kıt'a top ve Yeni-hisar askerlerinden yetmiş ve Korla şehri asakirinden dört yüz doksan nefer de muharebeye iptidar etmek ve kendi mevcudiyetini tezyid eylemek üzere çünkü Çinlilerin Ürümçi şehri üzerine gelen yirmi bin askerinin miktarını bir takım bed hahan iki yüz bin neferden ibaret olduğu şayi'asını neşreylemelerinden

cem'i kuvvetini cem' etmeğe mecburiyet hasil eylemesi üzerine mevcut askerini cem'eyledi.

Pişdar makamında bulunan mahdumu ser-i asker Hak Kuli Beğ on yedi bin asker ile mesafesi be'id ve murur ve aburi dişvar olan tariki katetmek üzere iken, muhafazasına memur askerî idareye gayri kâfi olan Manas, Kutubi, Çing Davan ve Sancu şehirlerini düşmandan zabt ve müşarunileyh Yakub Han'a tabiiyet kılan salif-ul beyan Emirlerin ikamet etmekte olduğu Gumuti şehrini altı mah muhasara etmiş ise de, mu'ahharan salif-ul beyan Emirler hayli şehid vererek ve muhasarada bulunan şehirden dışarı çıkıp Yakub Han tarafında bulunan Toksun şehrine muvasalat eylemekte iken, ser-i asker Hak Kuli Beğ Emirlerin imdadına yetişip, Gumuti şehrinin çaru naçar düşman-ı din eline geçtiğini ser-i asker müşarunileyh'e bildirmeleri üzerine keyfiyeti müşarunileyh Yakub Han'a iş'ar ettiler.

Çinlilerin mezkûr Gumuti şehrinde esir ettikleri askerden Çağataylı bulunanları "kendime tabidir" diye kay-di esaretten tahlis eylediği gibi, diğerlerini de katliam eyleyerek bunlardan yedi kiseyi bil İntihab Çinlilerin mahal-li hükümeti olan Pekin şehrine irsal eylediler.

Mevk'a muharebeden canını, çoluğunu ve çocuğunu kurtaran bir takım ehli islâm biçaregân Kaşgar hükümetine gelmekte iken, yed-i a'daye düşen Gumuti şehrinde bulunan bir takım Çağatay eserasına düşman-ı dinin Yakub Han tarafına gitmekliğine ruhsat vermelerini muhacirin görüp, ser-i asker Hak Kuli Beğ'e haber vermeleriyle müşarunileyh dahi pederinden almış olduğu emre imtisalen muhacirini istina ederek kayd-i esaretten kurtulan bir takım ehli islâm biçareleri katletmeye iptidar eylemesi üzerine, muhacerin bu hali müşarunileyh Yakub Han'ın askerine haber vermeleriyle baştan ayağa dek ateş ihtilâl zuhur edip cümle asakir muharebeden ric'at ettiğini düşman-ı din haber almasıyla fırsatı ganimet addederek, Toksun, Turpan ve Davan Çin şehirlerini dahi başkaça zapt ve teshir etmesi müşarunileyh Yakub Han'ın malûmu oldukda cenabı hak vucud meyamin alüd Cenabı tacidarilerini muhafaza buyursun. Müte'essiren ve fec'eten azım sevicenan oldu.

Merhum müşarunileyh'in Hotan Valisi Saadetlû Niyaz Hekim Beğ müşarunileyh'in vefatını ser-i asker Hak Kuli Beğ'e haber vermesi üzerine muharebeden avdet ederek merhum müşarunileyh'in tahtını Korla şehrinde sulus eyleyip Kara şehrini halî bırakarak bilcümle asakirini şehri mezkûre cem'eyledi.

Müşarunileyh Hak Kuli Han asakir-i mevcudesini tatbik etmek üzere elbise-i cedide iksave ihsan ve ita edb tahtının zir idaresi inzimamıyla Toksun ve Turpan şehirlerinin Valisi bulunan Hekim Han Töre'yi ser-i asker nasbedub düşman-ı din olan Çinlilerle gaza kıılmasını emir ve tenbih ve bilcümle emlakini terk ederek ve kendisinin üç mah zarfında avdet edeceğini bildirerek yerine ka'immakam nasb eyledi.

Der âliyeden me'mur buyurulan diğer refiklarımı beraber bu kullarını huzuruna celb ile kendisine bey'at etmekliğimizi emreylemesi ve çünkü kulları devlet matbu'a-i mufahhamamızdan Kaşgar'da me'mur

olduğumuz için bendileri taraflarından müşarunileyh'e bey'at eylemekte ruyi memana'at gösterilmesiyle cümlemizin idaremizde bulunan asakiri alarak Töre Kul, Muhammed Rahim ve Kepekli Laver'lere yani Binbaşı'lara teslim eyledi.

Müşarunileyh Hekim Han Töre biraderi bulunan Beğ Kuli Beğ'i alıp, yerine Kaşgar'a padişah kılmağa azimet eden Hak Kuli Beğ'in arkasından üç bin süvarî asakiri tesliş ederek alıp getirilmesini ve Hak Kuli Beğ'in zir idaresinde bulunan ve pederi merhum müşarunileyh'in namütenahi cem ve idhar ettiği emval ve eşya ve bunca altın ve gümüş ve sair ma'deniyatı cam'i olan Aksu şehrini zaptylemelerini de başkaça emir ve tenbih eyledi. Müşarunileyh Hak Kuli Han keyfiyeti Burki(Bügür) kasaba-î kilağında haber almasiyle yol üzerinde bulunan Kuçar şehrine firar eylemiş ve müşarunileyh Hak Kuli Han, Kaşgar'ın der saadet sefiri bulunan Seyadetlü Yakub Beğ'in biraderi olup, Kuçar şehri Valisi bulunan Amil Han Töre ile bil ittifak mevcut bulunan hazineyi alıp Korla şehrinde bulunan Hotan Valisi Niyaz Hekim Beğ ile ma'an şehri mezkûre terkederek Bay kasabasına firar ettiler. Kasaba-î mezkûre Hakiminin, admi ittifakından naşi orayı dahi terk ederek gayet maldar olan Aksu şehri; cihetine gittiler.

Hekim Han Töre'nin göndermiş olduğu salif-ul zikir üç bin asker bunları takib etmeleriyle ve müşarunileyh Hak kuli Han'ın maiyetinde bulunan bir nefer süvarî askeri dahi Hekim Han Töre'nin askeriyle birleşerek Aksu şehrini zaptettiler.

Anif-ul beyan Hak Kuli Han hükümetini seri asker Hekim Han Töre'ye bırakarak kendisi nezdine gelip Kaşgar hükümetinin Hekim Han Töre'ye intikal etmesine sebep müstakil olduğu için der akab biraderi bulunan müşarunileyh Hak Kuli Han'ın idamı hatminde yüz nefer süvarî asakiri gönderip Revolver(tabanca) ile müşarunileyh'i cerihdar eylemeleriyle müte'essiren vefat eyledi. Ve ra'sini bedeninden kat'ederek biraderi bulunan Beğ Kuli Beğ'e getirdiler.

Beğ Kuli Beğ pederi bulunan merhum müşarunileyh Yakub Han'ın vefatını ilan ederek Kaşgar, Yenihisar ve Yarkend şehirlerini zapt'edip ve asker cemederek Hekim Han Töre ile muharebeye ilam ve Hekim Han Töre ise Karaşehir, Korla, Bügür, Kuçar ve Bay kasaba ve şehirlerini hali bırakıp Korla'da bulunan bilcümle hazineyi asakire in'am edip Çinlilerle muharebe etmek üzere bin nefer asker ile Gazi Lo Hudarın ile Sho, Hu-darın'ı Korla şehrinde bırakarak Aksu şehrine gelip mevcut hazineyi gasp ve garet eyleyip bilcümle asakirini süvarî kılarak Bağ Kuli Beğ ile muharebeye hazırlanmış. Üç Turpan, ve Kaşgar ile Aksu'nun vasatında bulunan Maralbaşı şehirlerini zaptylemiş idi. Beğ Kuli Beğ daha muharebeye âğaz ile gelip Maralbaşı şehrini istirdat eyleyip mevcut askerini iki kısma bil-taksim bir kısmını Aksu ve kısmı diğerini Üçturpan şehirleri üzerine gönderdi.

Hekim Han Töre dahi Aksu'dan hareket ederek Yabdu nam mahal'de Beğ Kuli Beğ'in askeriyle dokuz buçuk saat hunrizane muharebe ettikten sonra Hekim Han Töre'nin harb sağ hattı Kumandanı Mir-

leva Beççe Bahadır ve bilcümle refiklerimizle beraber merhum müşarunileyh Yakub Han'ın mahdumu olup, Kaşgar'a hükümdar olan Beğ Kuli Beğ'in tarafına bil-mecburiye ric'at ettik.

Ser ki nebaşed Payı ça kâr ayed

Vaktaki Beğ Kuli Beğ tarafına bilcümle refiklarımızla beraber miayetimize bir tabur piyade askeri ve iki batarya dahi top verilip Hekim Han Töre ile muharebeye iptidar edilmiş ve heyni muharebede'umum asakir kumandanı bulunan Ferik, Muhammed Kerim Tathası ile Miralaylardan Töre Kul Laver ve Müdercim Laveri esir ile Hekim Han Töre'nin askeri bozulmuş olduğundan ve çünkü ordugahımızda bulunan asakirin cümlesi mevk'a muharebede bulunduğu gibi, Hekim Han Töre'nin tarik ric'atı ordugahımıza musadif olduğundan cemî-ul emval ve eşyamızı gasb ve garet ederek ric'at eyledi.

Emirimiz bulunan müşarunileyh Beğ Kuli Han Aksu şehrine gelerek Hekim Han Töre'nin azletmiş olduğu Valilerin cümlesini memuriyetlerinde ibka eyleyerek Korla şehrinde bulunan Lo Hu-darın ile Sho Hu-darın'ın maiyetine kâfi mikdar asker sevk edip, kendisi diğer tedarikat-i harbiyede iken, o aralık Hotan Vali sabıkı Niyaz Nekim Beğ dahi dokuz şehre hükmeden Hotan hükümdarlığını bil-istihsal yetmiş bin nefer asker cemederek Beğ Kuli Beğ ile muharebe etmek üzere emirname göndererek hali bulunan Guma ve Sancu kasabasıyla Hindistan tarikini sed ve bend eyledi.

Beğ Kuli Beğ, her ne kadar Niyaz Hekim Beğ'e nasihat name göndermiş ise de, kârgir te'sir olmayıp en nihayet muharebeye iptidar olunarak ve Niyaz Hekim Beğ'in zaptetmiş olduğu Guma ve Sancu kasabalarını istirdad ederek Zava şehrinin de gayet hunrizane muharebe ile zaptına başkaça muvaffak olması üzerine Niyaz Hekim Beğ Hotan'da dahi ikamet edemeyeceğini anladığından orayı terk ile Çinliler tarafına firar eyledi.

Bu aralık, Çinlilerin eline büyük fırsat geçmesiyle evvelce arzolunan memleketlerden başka Karaşehir, Korla, Kuçar ve Üçturpan şehirleriyle, Bay ve Bügür kasabaları zaptedilmiş ve keyfiyet Beğ Kuli Beğ'e iş'ar edilip, ordugahımız olan Hotan'dan hareketle Çinliler üzerine varıncaya kadar Maralbaşı kasabasını da zapt eylemiş idiler.

O aralık, Beğ Kuli Beğ'in payı tahtı olan Kaşgar'da dahi ehli islâm tarafından kendi aleyhine ihtilâl zuhur etmiş ve Çinlilerin bizim taraftan gelmesi ve asakirinin öteye beriye dağılması kendisinin galebe çalmak ihtimalini men'eylediğinden, artık bil-mecburiye payitahtını terk ederek, kulunuz ile refiklerimi ve bir mikdar askeri mevk'a muharebede bırakarak kendisi Rus ülkesine firen azimet eyledi.

Dağılmış olan askerin daha peyder pey gelmesinden naşi tecemm'u eden üç bin nefer asker ile yedi Vali çaru naçar düşman-ı din yani hükümet-i Çin eline geriftar olarak cümlemizi zindana ilka eyledikten sonra, düşman-ı din zindanda bulunan eseradan üç yüz yetmiş, neferini çarşı pazarda bit-teşhir o gün zarfında ümeradan on yedi kişiyi dahi üç gün mururunda şehid ederek kusur kılan esera ile cümlemizi başka başka zindanlara taksim ve ilka eyledi.

Geceleri bizleri zindandan çıkarıp yalın ayak, baş açık olduğumuz halde, ellerimiz ve ayaklarımız timur zencirler ile bağlı olarak Anban yani zabıta Miralayının huzuruna çıkarıp omuzumuza iki kişi oturarak arkamızı kamça ile darb ile "siz niçin Yakub Han'ın tarafına mu'avenette bulundunuz" diye tırnaklarımıza ucu gayet sivri timur kalem vurarak tam otuz üç gün eza ve cefa kıldıktan sonra emval ve eşyamızı kâmilen zapt ve müsadere ve çiril çıplak olduğumuz halde idamımıza hüküm eyleyerek, elimizde, ayağımızda ve boğazımızda timur zencir ve tırnaklarımızda timurdan iğne olduğu halde Zungtung yani düşman-ı dinin Müşiri huzuruna beş defa çıkarılmış ve birinci defasında her ne kadar Vali var ise zindandan çıkarıp cümlesini güne gün eza ve cefa ile şehid ederek başlarını bedenlerinden kat'ettirip ve ağaçtan kafesler yaptırıp derununa vaz'ile her birerlerini birer kal'a kapılarına ta'lik eylemiş oldukları gibi, ikinci defasında kullarıyla beraber elli altı kimse olduğumuz halde istintak edip mezkûr elli altı kimseden beş kimse yani birincisi kulunuz, ikincisi Hozem Pansed ve üçüncüsü Mahmud ve dördüncüsü Muhammed ve beşincisi Ahmed nam kimseleri zincir bend olduğu halde çarşı pazar dolaştırdıktan sonra yine zindana ilka ederek elli bir kimseyi şehid etti. Üçüncü defa ki, istintakımızda kulunuzun idamına karar vererek meydan-ı siyasete çıkarıp, yağda bir kaç kişiyi idam ettiklerini aynen müşahede ettirerek Zungtung'dan yani Müşir'den gelen emir üzerine yine kullarının refikarımla beraber zindanda hapis olunmaklığım emrolundu. Dördüncü defa mahal-li siyasete götürdüklerinde zaten ümidimiz kesilmiş olmasına mebni, **futur** getirmemiş isek de bu kere de bilcümle ahalinin istirhamına mebni, idamım af ve fakat dokuz ay müddet zindanda hapis ve onuncu ay bil ihraç, üç nefer memura

refakaten ta kendi hududundan dışarıya kadar tahtal hafız irsal olunmağa son defa olarak karar verilmiş olduğundan müddet-i ma'ruzaya itmandan sonra ber mucib-i karar üç nefer arkadaşım ile beraber yola revane olup bir mah mururunda Hindistan memleketlerinden Ladak şehrine vasil olduk.

Bizi takibeden kervana yetişip başımıza gelen felâketi kervan tüccarlarına beyan eyledik. Onlar da, keyfiyeti İngiltere devlet-i fehimesi Valilerine arz ve iş'ar ettiklerinde, mücerred devleti ebed-i müddet âliye ile İngiltere devleti beyninde derkâr olan ve dur musafat re'ayetin Vali tarafından tamamıyla mesarifi rahiyemiz tesviye ve ita ve bizleri Bombay'dan vapura irkab ile mahal-li maksudumuz ve adeten haki pakî **tutiya-yî** çeşmi mihnet **aludumuz** olan der sadete isra eylediğini arz ve **ebna** ve hamden fehamden na'am celilesiyle mutena'aim olduğumuz devlet ve millet sayesinde her birerlerimiz me'muriyet sabika-î bendiganımıza kavuşarak, saye-î merhametvaye-î cenabı mülkdarilerine iltica eylediğimizi beyan ictira eder ve vücud-i âlemsudî bade-î fozu felah mu'min olan metbu' mufahkam ve Sultan-ı âlem Efendi hazretlerinin ilâ yevm-ül kıyam saltanatlarında payende ve berdevam buyrulması de'avatiyle hat-mı mekali eylerim.

Yüzbaşı Evvel İstihkâm
Mühür
(Ali Kâzım ibn İbrahim)

1-Raporun konusu "Kaşgar'ın ahvali ahiresine dair Kaşgar Emiri merhum Yakub Han zade Beğ Kuli Beğ'in talebi vakî üzerine Hakın-ı sabık'a takdim eylediği lâyiha. / 6 Sayfalık bir defter halinde. Yıldız evrak numarası: 282. Kısım numarası: 14, Zarf numarası: 126, Adet : 1 (Zarfıyla beraber)

Atatürk Diyor ki...

Cemiyetimiz noktai nazarından çizdiğimiz hudut haricinde kalan dindaşlarımızla, bu muhterem kardeşlerimizle aynı hudut dahilinde asırlardanberi vatandaşlık ettik bu kardeşlerimiz her tarafta, Suriyede, Irakta, Yemende, Şarkta kendi dahillerinde muhafazai mevcudiyet ve temini istiklâl için sarfı mesai ediyorlar. Bütün bu islâm parçalarının mazharı istiklâl olmaları âlemi islâm için ne büyük bahtiyarlık olur. Bunun husulünde âlemi islâmın vaziyetinin nekadar rasîn olacağına şimdiden tasavvur etmekle pek büyük saadet hissediyorum. Mazhari intibah olduğuna şüphe kalmayan âlemi islâmın muvaffakiyetini o kadar kayı görüyorum ki bu imanla izahı hissiyat eylediğimden dolayı duyduğum vicdanî zevk pek büyüktür.

(Büyük Nutuk Vesika 220)

Kaşgar Emiri Muhammed Yakub Beğ'in Sultan Abdulaziz'e Gönderdiği Mektup

Deniz ve karaların, din ve dünyanın gerçek hali-fesi Abu'l Muzafferu'l-Mansuru'l-Gazi Seyyid Abdulaziz Han (Allah mülkünü ve saltanatını devam ettirsin, dünya döndükçe iyilik ve ihsanını alemlere bolca saçsın.)

Güzel hilafeti, alemlerin bekasına bir vesile kılan ve kendi ezeli ilmini dünyadaki halkın dostu alemleri irşad eden Hulefau'r-Raşidin vasıtasıyla ortaya çıkartan Allah'a hamdolsun. Onun elçisi, yüce hilafet güzel saltanat sahibi Muhammed'e ve bu yüksek mertebeye, bu yüce mevkiye ulaşan onun (Hz. Peygamberin) ehline ve ahabına salat ve selam olsun.

Bu iyi niyetli, samimi ve eskiden beri (size karşı) inancı sağlam olan (ben), parlâk hilafetin sahibi, kahir saltanatın maliki, islâm ve müslümanların övünç vesilesi, Allahın ihsanının mahalli, Muhammedî bayrağın yükselticisi, Ahmedî din sancağının dikicisi, din ve dünyanın sevgilisi, Allah yolunda mücahit olan, aziz ismi şarkta ve garpta hutbelerde okunan, Mekkenin canlılığı ve saygıdeğer hizmetkârların kulağının (padişahın) ayağını öptükten sonra, bu nâçiz zayıfı, yüce hilâfetine uygun olarak buyruğuna uymasını yüce lütfu ile kabûl ederek hayır isteyen Devlet-i Hümayuninin uğrunda canını vererek birinin yerine koyup, (bana) yücelik başışlayarak, canıma eşit olan, belki canımdan da daha değerli olan nâme-i Hümayuni'yi bu iyi niyetli, samimi kişiye (bana) yakıştırmıştır.

Bu mektup elmas ve zümrüt taşlarıyla süslü ve çok değerli bir kılıç, elmas ve zümrütlü yaldızlı ve çok güzel bir yüce değerli Osmanlı madalyası ve gerekli malzemeleriyle birlikte altı tane top, bin eski tüfek, iki yüz yeni tüfek, gerekli malzemeleriyle birlikte ve dört uzman, yüce huzurunuzla vekâleten giden ve zatınızın lütuflarından berhudar olarak. Yakup Han'ın refakatında gönderdiğiniz dört hizmetli (uzman), en iyi zamanda ulaşarak bizi şereflendirdi.

Bu nâme-i Hümayun'u alınca yüzüme ve gözüme sürüp, meznundan vakif oldum. Yalnız ben (fakir) değil, bütün herkes sevince boğuldu. Bu durumun onda birini bile, iki dilli kalem, bir dilli dahi olsa anlatamaz. Hemen kılıç ve teberrük madalyasını yüzümüze ve gözümüze sürerek boynumuza astık. Yüce Hilâfet devletinin devamlı olması için dua ederek, sevincimizi belirtmek için 101 pare top attık. "Kutlu olsun" sesleri felekte yankılanıyordu.

Dünyanın şimdiye kadar böyle bir sevinçli günü yaşamadığı söylenebilir. Allaha şükürler olsun ben (kulunuz) bu büyük nimeti ve bu yüce başışı karşılamak ve şükran duygusunu tam anlamıyla dile getirmekten acizim. Ancak, bedenimde camın olduğu sürece hilâfetin bu merhametini ve lütfunu hiç bir zaman unutmuyarak, daima yüce fermanı bekleyerek, hizmete hazır olacağım.

Yüce huzurunuzdan gelen bu lütf, Orta Asya İslâm ahalisine yeniden can başışlamış ve yüce hilâ-

fete hüsn-i nazarını, belki de tamamen yükseltmelerini sağlamıştır. O yüce mevkiye uymayı düşünen herkes bu yüce nimeti elde etmeyi düşünmektedir. Umarım, çok kısa sürede, bütün Orta Asya ahali hilâfet mahalline tamamen bağlanarak dünya ve dinin en iyi nimeti olan İslâm milletinin birliği gerçekleşir. Buna göre, bu mübarek sancağı dikerek yüce Hilâfetin adına hutbe okutarak, ayrıca halife adına altın ve gümüş sikkeler darbettirerek yüce devletinizin devamına duacıyız, ve bu Çağatayca rubai ile terennüm ederiz:

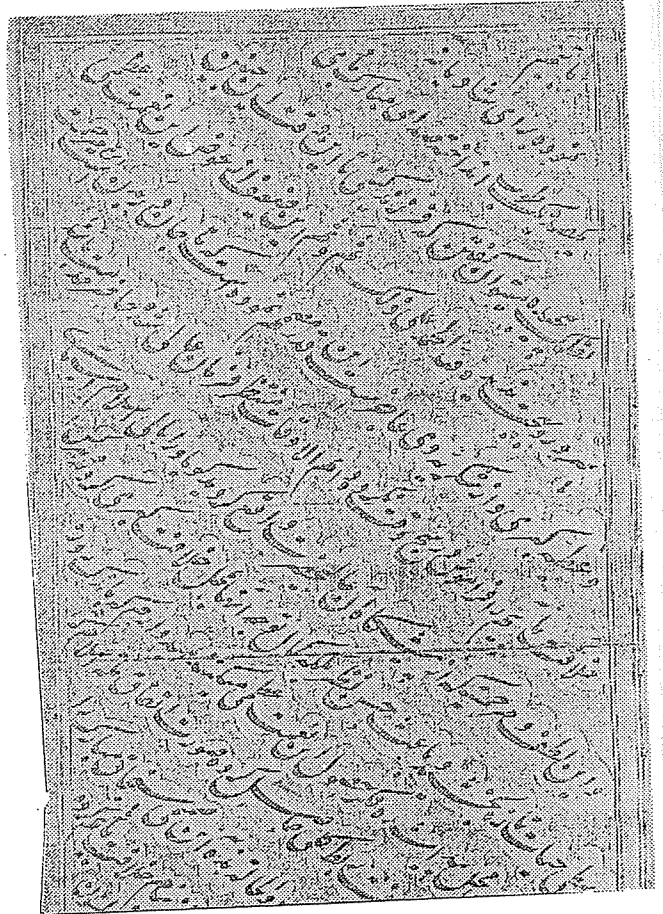
Tâ devr durur, devr anga yâr olsun

Tâ çerh durur, çerh medetkâr olsun

Ömriğa, Hızır ömrudin âsâr olsun

Zâtığa, ebed müddeti mikdar olsun

Ayrıca, askerler için nizamı uygulamak için büyük çaba göstermekteyiz. Bu arada, bizim şehrimize karşı gösterdiğiniz lütf için teşekkür ederiz. Şükranlarımızı belirtmek için, zatı devletleri tarafından kabul edilme üzere, adı geçen sefiri (elçiyi) Yüce Halife huzuruna gönderdik. Umarım, söylediklerini, benim sözlerim olarak kabul buyursunuz.

کاشف الامراض الخیره دار کاشف ابرار و
 بعضی خانہ زادہ بیک فولی بیک طب دافع
 اوزرنہ خانہ سابقہ تقدیم ایلکای لاجہ

خزینہ اوراقہ

جناب قدر مطہ دوشوا غمخوار فرزند پادشاہی پشاه و شہنشاہ عدالت آستانہ سعید
 عجیبہ از حضرت بر سر کفترخ الہ آخر الہ و رانہ کابینہ و کارانہ و اعدای بہ خواہائی
 میں عرض نابود در پشاه اسوہ آئینہ فولدی بہ بیوز قضایہ رنایچہ دہ بیہ حضرت نو
 سائینائی و انجور سیمہ موفور حضرت پادشاهی ایچونہ مؤدی بولدی لغم کاشف خطہ بیہ سنہ
 فوجہ شہری دولت و صاحب پشاه و محکم نابرتقر غازی سعادت و سید پشاه رنہ انجی بہ
 و ط فرزند اعہ جری برانہ ایچا بہ نظم فاپسول انقلبہ تقسیم الی قطعہ اوچ فونلورہ قریب
 طوی و بر حاتم فاپسول ایچا نہ محصوی دستغاب و ادوات سارہ بی و بوانشا و ادوات جویہ نک
 مقدار و کیتی سیرہ اولوب بری شامو بعضی خانہ حضرتینہ تقدیم انجیہ و دیگریرہ بہ احقرانہ
 محفوظ بلنچہ اوزرہ ایچا قطعہ مفردات دفرینی بالاسکھایچ (بویہی) اسفہ نہ عرفت ابردی
 سادہ حضرت علی اللہ بزرگ بویہیہ انقزہ دولت فحیحی طرفینہ دیکر اشیا و ادوات جویہ نہ
 لاهور شہرینہ دیکہ خانہ بھاری توبہ واعہ و دیکر اشیا لہ مخنہ و فرہ ارکابا ایچا مفردہ
 بفت و اسرافندورہ واسفہ زاولانہ و مسافری درق ماہ اسفہ ابرہ پنجاب کلکتی
 ادارہ سنہ بوطنہ لاهور شہرینہ ببنایۃ اسفہ آثار چہ و نور جلافت جلا ز ابردی ایچہ

واص اولده قولدی کی مؤخر اولده کاشغاره خط نه علی الحد واص اولده جمله بقیه من
 ایله یکرده صف البیاه دفر لده شایه خا ئب اولده مع له سید کتبه عا ئه اولدی اولجا نه یعنی کاشغاره
 خط بقیه نه نهئی خرفیت اولده غنیو زاد افق برفاق طرفه تسلیم برله جمله مکرره حکماری به
 یعقوب خان اسراقاشه

منجم اولده الاف دادوات جوبه نیک لاکوره دیکه مصارفک کاشغاره اولده دولتی خجوسی
 طرفه اخلاقی وکی رنگه ده کاشغاره دیکه مصارف راجه سنک نسبه اولده به جینی قولده نه افاده
 ایتمدی اولدینه به رینگ ریکور دادوات جوبه کی لاکوره رافوره کاشغاره کیوب مصارف راجه سنک
 اعص به مکره ایشارک اولجا نه اسراقه سنک کاشغاره کلونه عومه اجهلکم اولده زنده شماره
 مننه ایزله بوله روانه اولدوره وانشا شاه اولمنه خات رتقیع صغ وده شری آشره
 انواع متاعب سفیریه نمی اید کتبه کوره صکره اوچ آی خیا نه کاشغاره واص اولده

قولدی شراکتو یعقوب خان به یارکنه (مطراکی) بی و البی سفارتو مند بونسک صینه نسبه بربر
 می مؤخریم اولده یارکنه شد زه بوظاه ولف م عکریه ایا مصارفی اولجا نه رقم افادده بره بور
 طوی تشکیس ایه رک لوجیلوه فی ابه ایاوه نعلیم و سار ولف مات عکریه فی کاشغاره تسلیم ایه حکم جریتم
 انشا جبه عکری کی خات مسلم اولدیر قولدی سیه التوبه حضرت پادشاهین مکتبه نشسته
 انچه اولدیر بی مکتبم اولده استقام فتی دخی بقیه اولدیک اینه مزه ایه ده شراکتو

بیتوبخانه رفقه فقه اولدغی زلف اولدیغی بیله بیره روه بیله سالف اولدی بیره بوردیه
 بیله اوچبیک نفده عبارت برادی تشبیه نفده بوی و بون نفده بیک نفده اولدی
 ارا بیک اولدیه شو اوچبیک کیه رفی کاندلوقم جدیدانده حسدی نفده بیکم

معلوم عا حقایقه ایتری بیره بیک اولدیه چنبیک اچخ بوضانه اهل اسلامه سنه انسه اولد
 فله ایره بیکری بوضانه (لو خوداریه) اید (شو خوداریه) نامه سنه ریحوی اولد
 چنبیک زوه اوچ شردی خراب ایره رک و شخ شلو بیتوبخانه بزرگه سنه بوضانه
 (اورچ) شردی اولدیه کله رک اولدیه بیره خا: نفی اید عومده خالت و شایله دفه بونرک
 یعنی بالقول (اورچ) (منی) (خوه خی) (قولوبک) (ساجو) (چیک روانه)

شدرینه داردانی کاندلوقم نسیم و خات ایدی

چونم بو شدریحوی اولدیه چنبیک لجه سنه و بیه اولدیه درجه رجه و سنیم حلی اولدیه
 چنبیک کاندلوقم شایه نسیم و فخر اولدیه سن و رفی اولدی رفی سالف الیم ایره

بفرجه ارونجه بیره ایدی

زانا ابر صلی الیهما جو اولدیه چنبیک عسکی برال بزرگه بونجه و کنه وری اهل اسلام اولدیه
 حیدیه اچینه اولدیه نفی مسلمان تشبیه اید شخ شلو بیتوبخانه بیت ایره

شاهنامه بقیه نامه کاغذی قوه سزاکوبه سازی اولاده (قولده) شیدی خایه و زکی ه
 اخذ ابریک فی بقیه غم اولاده یارکنه شدره مسلم بوضا نه عهده اچیز نفی مسفیبا
 قولده بک موقعی بیه کلکلی امر ایچنه نی یوز اولاده آده هو شدرنه دخی اچیز
 و بای قصبه فخره اچیز بجه نوزده جفا لغوز بوزیمه نفعه کاید فورده شدرنه
 راضی اولنه قو شاره بقیه خانه دخی مینوره عرکیده یار اوج قولده قویب اصوله
 دخی قطع لیب دیم حصه عرکیده بجه و قولده شدی عرکیده دیمه قطع نوزده بجه
 ایچک اوزده بجه چنبرک اوردی شدی اوزده کلده بیری بجه عذرله بقیه بقیه
 بخواهه اچیز بجه نوزده عیار اولینی شایه نی نثر ایچدرنه بجه قوی جمع ایچده

بجورینه صان ایچسی اوزده موهود عرکیده بجه ایدی
 بجه دار صفه بوضه کزوی عرکده قوت بجه اولم بیک بجه عرکاید سازی بجه ورده
 و عبوری دشوار اولاده طریق اولم ایچک اوزده ایچکه ی قیظ نه نوزده عرکیده اداره بخرطانی
 اولاده (مناسی قولده بجه) (بیک دواسه) (سافوم) شدری دختنه ضبط و شاره بقیه
 خانه بیت قیظنه سالف ایچمه ابریک اقامت ایچک اولینی (خوه نه) شدری الخی ماه

چنینکه ایضا قیسه از عهد برینک (ما فوج) و دیگرین فوجهای نبر اینه کورنیه
 بو قیسه از حکمدارها و نده ایریک که بزرگه سیان آنرا اعتدال مکلونیز اشکان و
 اوله و ما فوج قیسه فوج خدیجه ابره رک ایچدن نبرنی حکمدار نصب و نسبه ایچدن

بنی فوج خدیجه قیسه نی فوجی عامه اجتار اینه میر

نور خدیجه قیسه م خواد ابره کنه ورنی خدیجه ایچک اوزده حکمدار اینه مزاجنه ابره رک
 سالف البیانه فوج شری خراب ایریک کاشفنده البی ایره ابریک جیاد دست ایره خوب
 کتوبه جتی عرصه ایچدی اید حکمدار دفعه فوج ایره بزی به حکمدار اویچ کلتی اوزده کلم
 و مار از ک ایریک طبیب و نور شری و ووه ایره ب دروزن بوضه او جیبک نفس اهل سولک

ایرله یسدی چه حکمدار اینه کوننده رک ارای فوجونه طافنی شریه اینه میر

بناد عید کاشفنده حکمداری شرافتو بیغوب خانه عسکر حقیقه و نور ایرله معاند شمه دینه
 اوله چنینکه ایرله کاشفنده ایرت و بیک فوجونی کاشفنده و آوه صو شدرن
 بوضه دیگر فوجون عسکر نصب ایریک (اویچ نور پانه) شدرن فوجم پیاده و سوار علی بوضه
 ایچک نفر بوضه و آوه صو شدرن بوضه طویلی علی اسکن حقیقه فوجی بوضه ویره رک اندره
 بشه جی بیه بیه دار فیلوب سوره ایری

مورد آنچه ابراهیم در ثوفا سلف البیاضه ابرار خیمه شریفه دره رخ و دوهده بوضم شردیم
 طره چیتوب بفقوب خانه طرف بوضام (طوهوه) شردیم مواصنه اجدد ایکنه عسکر
 (مده فون) بدک ابرار امدادینه تیشوب خودی شردیم چهار و ناچار دشمنه دیمه
 اینه کجه کنی عسکر شاره بید بر روی اوندینه کبفتی شاره بقورخانه اشعاره ایتر
 چنیدر رگور خودی شردیم ابر اینه طری عسکرده چنای بوضامی کنه بیا بعد
 دیوفیه اسارتنه خلیفه ایکنه کنی دینار نینه قتل عام ایدرک بونوردنه بری طنزی
 بالانتخاب چنیدرک محی هون اولاد بینه شردیم ایسان ایتر
 مو قوی بده جانی و هولوغی و جهو غنی قورنده برصقم اهل اسلام بجارگاهه هاشد
 حکومت کلک ایکنه به اعیان دوشه خودی شردیم بوضام برصقم چنای اسرانه
 دشمنه دینک بفقوب خانه طرف کیمکلکه رخصت و بر سرینی لاجوبه کورده عسکر هود فون
 بیک خبر و بر سرید شاره دخی پرندنه امده اولدینی امده اشغال لاجوبی استا ایدرک
 فی اسارتنه قورندله برصقم اهل اسلام بجارک قتل ایکنه اشعاره ایکنه لاجوبه
 بوجا، شاره بفقوب خانه عذینه خبر و بر سرید باشنه ایاخدرک آنه اشدان ظهور
 ایدرک جهه عسکر بده رخصت اینه کنی دشمنه دیمه خبر امید و صنی غنیمت عدا ایدرک

(طوفونه) و (طورفانه) و (رواه چیه) شدری دفری بفرجه ضبط و سخر ایسی
 شرایه یغوب خانک معلوم اولدوره جناب خود وجود پیامه الود جناب ه
 تاجدار برنی میفرجه بوسه شایر او فحانه عازم سوی جنابه اولدی
 مهم شرایه (خونه) والی سعادتی نیاز حکم به شرایه و فاتی عسکر حوق
 بده خردیسی اوزینه کی به ده عودت ابره مهم شرایه تخته تورده شدره
 هلس ایوب فر شدری خایر افرده بالجه عکری شدرنگه جمع ایدی
 شرایه خود فون خانه عسکر سوره کی نطیب ایچک اوزره البه جیده انک و هانه
 و اعده ایوب تختک برادراره سی انضامیه (طوفونه) و (طورفانه) شدرلرینک
 والی بوضه (هکیم خانه توره) کی عسکر نصیب ایدوب دشمنه دینه اولانه جنیلیر اید
 عواقبینه ارونیه و بالجه ایدکنی ترک ابره کدک و کدک و سنک اوچ ماه طرف عودت
 اید هکنی بیدره کدک برینه قانقلم نصیب ایدی
 شرایه خود فون خانه کاشناده بوضه بویک برادری (بدن فون) بکی کندی تخته افکار
 اینیرنک ایچینم بده ندر سواری عکری و خونه والیسی نیاز حکم بک اید سفا
 عزیمت ایدی .

شاید همه قون بکله کنی زینه عسکر نسیب ایره رک فاعظم ایچی (هکیم خانه نوره) ی
 سید اولدنی ایچنم عسکرک باجده اوای بریره جمع اولدوره اصیذ شایده همه قون
 خانک خنه اجدای ایتیره رک عسکر و اهلایه اعلویه ایدیر

در عید ده دیور جور دیوره دیگر رفیقده بار بر قولدی حضورینه جیب ایه کنه سنه
 بیفت ایچکلری اراچی و چونم قولدی دولت بنوخت نخه مزده کاشفاره مؤده اولدیز
 ایچونه بکله رفیقده شایه بیفت ایچده روی کاشفت کوشن سیده جمه زک اداره زده
 بوضاه عسکر الوره (نوره قون) و (محرر جم) و (کپکلی) لاورده یعنی بکیشیره

نسیب ایچی
 شایه هکیم خانه نوره برادری بوضاه بک قون بیخ الوب زینه کاشفاره پادشاه قیلخه
 عریفت ایره همه قون بکله ارفه سنه اوچبیک سوری عریک نسیب ایره رک الوب
 کتورلس و همه قون بکله زبر اداره سنه بوضاه و پیری رحیم شایه بک ناسنای جمع
 وادخار ایتدی اموال و اشیا و بویخه نوره و کسه و سار معدنیاتی جمیع اولدوره او صو
 شهرتی ضبط ایچدی زده بشقم هم امر و خیمه ایچی شایه همه قون خانه کیفیتی (بورکی)
 نهجه ندرخه خبر المسیه بوی او ندره بوضاه کویا شهرتیه زار ایچمه و شایه همه قون خانه

كاشفك در سعادت سفری بوضاه سجاد تو بقیب بقد برادری اولوب كوه شردی
 والبس بوضاه اعلى خانه نوره) اید بالاتفاقه معهود بوضاه خزینا آلوب فورله شردی
 بوضاه هونته رلبس نیاز حکیم بک اید معاشد رهبری زک اید راک باو فضیله
 فاد ایندیبر فیه بفره جانتک عزم الفاقده نشا اور اید دفعی زک اید

غایت صافه زولوه آن صوفی شردی جفته تیبیر
 حکیم خانه نوره اید بفره اوز فر سلف الرک او غیبید خرد بونوری تعصب
 ایتدیله و صد بده هون خرد بجهت بک بک نفوس اری عرکوی دفعی حکیم
 نوره تا مگره راک اید صوفی بجهت ایندیبر

بفره تا بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره
 بفره تا بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره
 بفره تا بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره بفره

نیاز مگر بک دفعی هونته عرفینا ایندیبر
 اول البیه هون فون خانه حکمتی رخد حکیم صیه نوره بر افرده کنده
 قلب خانقا حکمتک حکیم خانه نوره استغفار ایمنه مستقر اولیفن اجماع
 برادری بوضاه تا اید هون فون خاندن اعظم فون بوز نفوس اری عرکوی کون

ره دولور اید شاره الهای جویدار ایلمدینه نشاثرأ و فاق ایلمدی و رانی بر شنه
نظیر ایه ریک برانه کی بوضیح به قون بکه کنوردیدر

بک قون بک پیری بوضیح ره صوم شاره بلفیق خاندک و فانی اجدله ایه ریک
فاشاره و پیا صهار و بارکنه شد رنی فنیط ایدوب و عکبر لیم ایه ریک حکیم خانه نوره

ایدی بیه یا اعدام ده حکیم خانه نوره ایه (فوشند) (قورله) (بورما) (کوهار)

(بابی) فیه و شد رنی خانای راقب قورله ره بوضیح بالجمعه خزینه یا عکره اندام ایدوب

پینیدلمی به ایتمک اوزره به نفع عکر اید غازی (لو خود ایدره) اید شو خود ایدنی

قورله شد رنه راقوره آوه مو شد رنه کلب موهود خزینه یا غصب و خارق ایویب

بالجمعه عکرینی حواری قیدرونه به قون به اید نی بیه حرفه و اویغ نوره بانه

ولا تقدرله آوه صوبیک و طرف بوضیح (مارال باشی) شد رنی فنیط ایلمه

ایدی (بک قون) بک دفنی بیه به اخذ اید کلب مارال باشی شد رنی اشترار

ایویب موهود عکرینی ایلمه بالنفیسم بر قسما آوه موهود قسما دیکرینی (اویغ

طور فانه) شد رنی اوزرینه کونردی

حکیم خانہ تورہ دخی آدھورہ حرکت ایرک (یا بیو) نام محمد بک فون بک
 عکریہ طغوز چوہر عتہ خونرزانی بہ ایندک کہ صکرہ حکیم خانہ تورہ زدوب
 صاخ خطی فونزانی برلوا (یکہ یاد) و باجمہ رفیقہ زلمہ برابر محمد شاد
 بیفوب خانک محمدہ ارباب کا شفاہ حکمہ اولادہ بک فون بک طرفہ بالجوبہ
 رجت ایرک

(یکہ بنائے باوچہ گاہ آید)

وفاقہ بک فون بک طرفہ باجمہ رفیقہ زلمہ برابر مسینزہ برہ نور پیادہ
 عکری و ایچ بطیہ دخی طوبہ و بریب حکیم خانہ تورہ ایدی بہ ابتداء ایسہ
 وچہ کی بہرہ محمد عکری فونزانی بوضاہ فریوہ (محمد کریم ص طراسی) ایدہ برابری
 (نورہ فون لاور) و (محمد لاور) ی ابراہیم حکیم خانہ تورہ نیک عکری نورہ
 اولدینندہ و چونکہ اردو کا لہجہ بوضاہ عکریں محمدی موقع کی بہرہ بولندینی کسی
 حکیم خانہ تورہ نیک طریقہ رجتی اردو کا لہجہ مصارف بولندینندہ جمیع اموال
 و اشیا فون نہیب و عمارت ایرک رجت ایرک

ایر ز بویضه شاره بک فون خانه آهه هوشدنه کدرک حکیم خانه توره بک
 غول انجه اولدنی والیدرک جمده نی مغزیدنه ایفا ایدرک فورده شدره بویضه
 (له خودایره) اید (شوخودایره) لک میننه مقدار و اف عکسونه ایدوب

کندهای دینو نه ارفات جویده اینجه او اولوه خونته و انی سابقا (نیاز حکیم بک)
 دنی لغوز شدره حکم اینه خونته حکم ارنی بالاسیصال نجه بیک نفر عکس
 جمیع ایدرک بک فون بکدی به ایچک اوندزه ارنام کوندزه راک خانه بویضه (غول)

(سجوخ) قصبه سید کهنه سانه طریقی - وینه ایری
 بک فون بک له ز قور نیاز حکیم بک نصیحت نایم کوندزه سیه ایدرک فارگیر نایم
 اولوب ان نایمکی به ایدر اولورده و نیاز حکیم بک قصبه انجه اولدنی
 (غول نه) (سجوخ) نصیری استر دادایره راک (زوا) شدرنیک ده هو
 خانه خونترانه کی به اید قصبه بشفه موفه اولورده نیاز حکیم بک
 خونته دنی افاست اید به چکنی اکلایقینه اورا بک اید چیلید طرفه وار ایری

بوارالغې چىبىدىك اینه چوفا فرىنى كچىبە اۇچى غىمە اونسە كەلسەندە ئىشە (قوشىدە)
 (قولى) (كۆپە) (اۈچ قورقۇنە) شەھرىدە (سائە) (باي) (بورا) (ك)
 قىبەرى قىبەرىدە كىيىم بەك قوشىدە ئىشە اىيەب ارددو كەلمە اولادە ھ
 قوشىدە كەلسە چىبىد اوزىدە داخىمە قور (مارال باشى) قىبەنىدە قىبەنىدە اىيەب
 اوارالغې بەك قوشىدە بايتىختى اولادە كاشفاردە دىھى اھل اسلام طرفە كەنى
 غىبەتە اھتول قورقۇنە چىبىدىك بىر طرفە كەلسە و غىبەتە كەلسە اوتتە بىر
 قوشىدە كەلسە غىبەتە چىبەتە اھتول قوشىدە اىدە كەلسە اوتتە بايتىختى
 زىك اىدە رەك و قورقۇنە رەبىدە و بىر قوشىدە كەلسە بىر قوشىدە رەبىدە

كەلسە روس كەلسە قوشىدە اىيەب
 قوشىدە اولادە كەلسە دىھى پىرە پى كەلسە ئىشە قوشىدە اىيەب اوجىبىدە نەقە كەلسە
 پىرى و اماچار و ناچار دىھىدە بىنە كەلسە چىبە اىنە كەلسە اوتتە بىر قوشىدە
 زىك اىدە قوشىدە كەلسە دىھىدە زىك اىدە بىر قوشىدە اىيەب اوجىبىدە
 قوشىدە چىبەتە بىر قوشىدە كەلسە اوتتە بىر قوشىدە اىيەب اوجىبىدە

کتاب فی اربع کونم روزی شنبه ایبه رک فخر قدومه اسرا اید جمعه زری بنف بنف
 زنده انده تقسیم و الف ایدی

کجه رک زری زنده انده چیقاروب بایله آیاه باسه آجیه اولدیز چارک الدر
 و ایاندز جور زنجیر لایه باغلو اولدوره ایشاه ینی ضبط بره لایک حضورینه
 چیقاروب ایوزمه ایکی کیش اولدوره و ارف زری قاجی اید فرج اید شیرخونه
 یغیب خانک طرفه معاونه بولندیز دیو طرنا قدرزه اوچی عخانید سیوری جور
 فلم اوره و نلم اوتوز اوج کونه اذا و جفا فیر قده حکم مال و ایشامری
 کاسه ضبط و صادره و چیریل چیلوه اولدیز چارک اعدامه حکم اید رک
 المرزه و ایانمزه و بوغاز مرزه جور زنجیر و طرنا قدرزه جورده ایله اولدیز
 حایره (زنده) ینی دشمه دینک (شیری) حضورینه باسه دفعه چیقاروب
 و برخی دفعه سنه کونه و اما و اراپ زنده انده چیقاروب جمعه بی کونا کونم اذا
 و جفا اید شنبه ایبه رک بشیری به نوزنده دفع ایشیروب و آنجا جمعه فصر

باید ریب در فتنه و فحاشی که بر ریزی بر قدم قبودینه تعلیمه ایجه اولدی که کما یغنی
 دغه سنه قولدی به بار ایلمه اتی کنه اولدیغی حاله اسنیفده ایدوب و کور ایلم
 اتی کنه ده به کنه یغنی بر خیس قولدی ایکنجیسه (هورم بانسه) و او یغنیسه
 کورد و در بر خیس کورد و یغنیسه اعد نام کنه له زخیره اولدیغی حاله چار شو
 و بازار طلا شیر دونه صکره به زنده انه الفایده له ایلم بر کنه یا شوبه ایلی
 او یغنی دغه کما اسنیف فخرده قولدی که اعلامه وار و به له بیله سیاسته
 چیقاروب یا غده بر قاق کیشی بی اعلام ایله قدری عیناً مناهه ایندیره له
 ز نظونه یغنی بزرده کلامه امر اوزینه به قولدی که رفیقده برابر زنده انه
 جسی اولمقلم امر اولدی
 ددیغی دغه کما سیاسته کوره له مملکت والیسی (بناز حکیم) بقیه استرخان
 عفو اولدی
 بشیبنده دغنی کما سیاسته کورد کلرین زانا جانمورده ایبه نر کلمه ه
 اولمته بی فنور کور ماسه ایسه کده بکوره ده بالجه اهلینده استرخان بی

اعمال عمود فقط لغوی است نه از جنس و او سخن آید با او فراموش اولی نفرین کرده
 زینقا تا کنی هر دو نفره همزه به قدر تحت الحفظ ارسال اول کلمه صوبی دفعه
 اوله رهد قرار و پس اولینده مدف مورفیه انعامه صدره بر وجه قرار اولی لغو
 ارفا فله برابر بوله روانه اولوب بر ماه روزنه لهنه سانه کلکندرنه (لادله)

شهریه و اصل اولده

بزی نقیب ایبه کار وانه بنشوب با شخه کلاه فلانکی کار وانه تجا برنه بیایه ایبه
 اندره کیفینی انکزه دولت فخری و البدریه عرصه و اشعار ایبه کلزده بجر دولت
 ایبه مدف حید ایبه انکزه دولتی بیخ در کار اولانه و دو مصفا فتر حیا ایبه و ال
 طرفینه فاصد مصرف ایبه نسبه راعه و بزری بو بیایه و ایوره ارجاب
 ایبه کی مقصودنر و عارنا خاک پان تونیای چشم گنت الودنر
 اولانه در سارنه اسرا ایبه کنی عرصه و ابنا و عه افی انقم جلیبه
 نسیم اولدینر دولت و سن سابه سنه هر روز مایه سابه و بیایه

قاروشه ره سايه ره حواءه د جناب ملکه اربيره النجا ايره کوني بيانه اجهرا ايره
 ووجود عايطودي بادي قوز و فداغ مؤمنينه اولاده بنوع نفخ و سوره عالم
 انذ حضرتينك ابا بوم القيم د يمام سلفتنزه پايينه و بردوام جورسي
 دعواتيه هتم مفاک ايرم

د

لورنای اول اسکلام

KAMBER HANIM

A.Şekür TURAN

Kamber Hanım Doğu Türkistan'ın meşhur sanat-kârlarından biridir. 1948-49 yıllarında Ürümçi'de ortaokul öğrencisi iken onu sahnede ve Sayın İsa Yusuf Alptekin Beyin direktifleriyle kurulan "Yaşlar Ümiğ" (Gençler Birliği)'ndeki provalarında defalarca seyretmişim. Bu birlikte Doğu Türkistan'ın çeşitli yörelerinden seçilip getirilen sanatkârlar görev yapıyordu. Bu sanatkârlar; halk müziği, halk dansları üzerinde derlemeler, araştırmalar yaparak, çalışmalarını akademik seviyede yürüttükleri gibi sık, sık halka açık konserler veriyorlardı. Ayrıca bunların provalarını izlemek, öğrenmek için okullardan da bazı öğrenciler geliyordu. Ben de bir ara devam etmişim. Kamber Hanım, bu kuruluşta oynadığı birbirinden güzel oyunlarla seyircilerin beğenisini kazanıp alkış-

Millî oyunlarımızı geleneklerimize uygun bir oynayıp, gençlere öğrettiği için de o döneger yöneticileri ve milliyetçi kadrolar tarafından takdir edilip sayılıyordu.

Ayrıca o dönemde Doğu Türkistan Genel Valisi olan Mesud Sabri Beyin kaleme aldığı ve şair Abdulrahim Ötkür'ün koşmalarını yazdığı NİYAZ KIZ isimli (1) piyesin oynanmasında ve Mehmet Emin Buğra'nın yazdığı KUTLUK TURKÂN operatinin (2) sahnelenmesinde öğretici ve yönetici olarak görev almıştır. Kamber Hanımın söyleyip oynadığı oyunlar çok olmakla beraber en yaygın olanı "Kamber Hanım" isimli oyunu türküdür. Bu türkünün melodisi bazan

Ankara Radyosunda çalınmaktadır. Ayrıca Türkistanlı M.Sabir Karger'in hazırlayıp piyasaya sürdüğü kasette de yer almıştır. Türküde adı geçen Kamber Hanımın'ın türküyü söyleyip oynayan Kamber Hanım ile bir ilgisi yoktur. Amma güzel bir tesadüf. Kamber Hanım bu türküyü kendine özgü bir biçimle neşeli, kıvrak ve canlı olarak söyleyip oynadığı için Kamber Hanım'a mal edenler de olmuştur.

O günlerde Doğu Türkistan'da çıkmakta olan "Türkistan Medeniyeti" "Tianşan Resimlik Mecmuası" gibi magazin dergilerinin kapaklarında Kamber Hanım'ın renkli potreleri çıkıyordu. Bu dergilerin kapaklarındaki resimler berber dükkanlarından okulu koşuşlarına kadar pek çok yerde görülmekte idi. Bu dergiler ister resimleri, ister içindeki makaleleri için olsun alıcısı çok olduğundan, belirli yerlerde satılan bu dergiyi bulup, okumak oldukça güçtü. Ben adı geçen dergileri o dönemin siyasetçilerinden Mehmet Emin Buğra, Mesud Sabri, Ahmet Can Kasımî, İsa Yusuf Alptekin, Abdulkerim Abbasof, yazar ve şairlerden Çingiz Han Damolla, Kurban Koday, Polat Kadir, Abdulrahim Ötkür ve başkalarının yazı ve resimleri olduğu için almışım. Ürümçi'den tesadüfen beraberimde çıkmış olan bu dergilerin içindeki makaleler, öne sürülen fikirler ve resimler o dönemin siyasi ve edebî akımlarının belgeleridir. Bu ve bunun gibi yayınlar bulma güçlüğü sebebiyle gün geçtikçe değer kazanmakta olup o dönemi araştırıp eser verecekler için en önemli kaynaklardandır.

İşte böyle ün yapan Kamber Hanım sanat hayatında ve yurdumuzu temsilen gittiği Çin'de Türk Uygur Hanımına yakışır hareketleriyle de sayın Fatma Alptekin Hanım'ın sevgisine mazhar olduğu, dergideki beraber çekilen resimlerden anlaşılmalıdır. O zaman çekilmiş olan filmlerden biri İslâm konferansı sebebiyle sayın İsa Yusuf Alptekin Bey'in girişimleri sayesinde Türkiyemizde televizyonda Uç bölüm olarak gösterilmiştir. Büyük bir seyirci kitlesinin severek seyrettiği bu film için TRT'ye teşekkür mektupları yağmıştır. Ayrıca gazetelerin çoğunda film nedeniyle Türkistan'a dair yazılar yayınlanmıştır. Yalnız bir yazar sayın İsa Yusuf Alptekin Bey'e haksız sataşmışsa da gereken cevabı almıştır.

Kamber Hanım'ın sahneye çıktığı yerler devlet gözetimindeki cemiyetlerin sahneleri olup buralarda disiplinsizliğe ve herhangi bir taşkınlığa müsaade edilmezdi. Protokola ayrılan ön sıralarda yörelin yöneticilerinden olanlar otururdu. Ayrıca yatılı veya fakir öğrenciler için yer ayrılır ve bunların biletlerini öğretmenler temin ederdi.

Aradan yıllar geçtikten sonra Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Şube Müdürlerinden Sayın Ahmet Çakır, Uluslararası Asya Dansları Sempozumuna katılmak için Çin'e gitmişti. Pekin'de "Uygur özerk Bölgesini temsilen gelen Kamber Hanım'la tanışmıştır. Sayın Çakır'la Uygur lehçesiyle konuşup anlaşılan Kamber Hanım Türkiye'yi görmek istediğini söyleyerek çağırılması ricasını-

da bulunmuştur.

Sayın Çakır'ın getirdiği "Asian Dans Symposium Beycin" isimli tebliğ bülteninde Kamber Hanım 1922 senesinde Kaşgar'da doğmuş, Moskova Konservatuarı ve Taşkent Halk Dansları Okulunda okuduktan sonra 1942 senesinde Memleketine dönmüştür. Halen Ürümçi'deki Halk Dansları Okulunda öğretmen olarak çalışmaktadır.

1986 yılının Ekim ve Kasım ayları içinde Doğu Türkistan'a Halk Edebiyatı Heyeti olarak giden Kültür ve Turizm Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Başkanı Kâmil TOYGAR, Başkan Yardımcısı Hayrettin İVGİN ile Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Başkanı Prof.Dr.Şükrü ELÇİN; Urumçi'de Kamber Hanım ile tanışmışlardır. Kamber Hanım bu heyet mensuplarına da Türkiye'yi ziyaret etmek istediğini ifade etmiştir.

Bundan da anlaşılacağı gibi Kamber Hanım sanatını sürdürmek ve milletine hizmet edebilmek için ömür tüketmekte olan bir sanatkârdır. Bir de öz yurdun da azınlık sayılmak gibi zorluklara katlanan Kamber Hanım halen Türk Uygur Sanatının gelişmesi için uğraş verdiği anlaşılmaktadır.

Bu güç ortamda Uygur oyunları üzerinde çalışıp, memleketinin sanatına katkıda bulunduğu için, Kamber Hanım'ı tebrik eder, Tanrıdan uzun ömürler dilerim.

(1) 1942'de neşredilmiş olan bu eserin tekrar Türkiye Türkçesiyle yayınlanmasında yarar bulunmaktadır.

(2) Bu eser önemi dolayısıyla aslı, Türkiye Türkçesiyle Mehmet Emin Bugra'nın Kızı Fatma Bugra tarafından 1984 yılında yayınlanarak ücretsiz olarak dağıtılmıştır.

“ESİR DOĞU TÜRKİSTAN İÇİN,,

İSA YUSUF ALPTEKİN'İN MÜCADELE HATIRALARI

Satıldığı yerler:

MERKEZ:

- ANDA Ana Neşriyat ve Dağıtım A.Ş. Ebussuud Cad. 85/5
Sirkeci-İSTANBUL P.K.1065 Tel:527 65 11

BÜROLAR:

- İÇ ANADOLU VE KARADENİZ BÜROSU:
Selânik Cad. 26/5 Kızılay-ANKARA
Tel:131 19 72
- EGE BÜROSU:
856. Sk. Nurhan İşhanı 3/B
Tel: 14 66 95-25 41 78-19 30 09
P.K. 161 Konak-İZMİR
- AKDENİZ VE GÜNEYDOĞU
ANADOLU BÜROSU:
Adliye Arkası Eski Sigorta Hastanesi
No: 69 Tel: 23 356 ADANA
- DOĞU TÜRKİSTAN VAKFI
Millet Cad. 26/3
Aksaray-İSTANBUL Tel: 524 41 21

UYGUR TÜRKLERİNDE DÜĞÜN KOŞAKLARI

1.Uygur Türklerinde düğün ve düğün koşakları nedir?

S. Mahmut Kaşgarlı

Uygur halk koşakları Uygun Türklerinin uzak tarihî geçmişinin aynasıdır. Çünkü onun da Uygur Türklerinin başından geçmiş olan tarihî ve vak'aları ile maceraları zulme, eşitsizlik ve adaletsizliğe karşı yürütülen kahramanca mücadeleleri, hürriyete olan istek ve arzuları, gayeleri, örf ve âdetleri, gelenekleri, insan sevgileri, tabiat sevgileri gibi estetik duygularını kendi dâiresi içine almaktadır.

Uygur Türkleri zengin bir kültüre sahip sanat sever bir Türk boyudur. Bu yüzden nahşâ-koşak (türkü) ve usul (danış) Uygur halkının toplu hayatında, insanların dâimî ihtiyacı olan ekmek, su, hava gibi bir birinden ayrılmaz bir hale gelmiştir. Uygur Türkleri içinde, az da olsa, türkü, koşak, danış bilmeyen kişiyi bulmak mümkün değildir. Böyle bir gerçek karşısında Uygurlar ile temasta olan yabancı seyyahlar ile ilim adamları Doğu Türkistan'ı "nahşâ-usul", "şarkı-danış" mekânı olarak târif etmişlerdir.

Uygur halk koşaklarının büyük bir bölümü sevgi koşaklarından ibaret olup, onun mühim bir kısmını düğün koşakları teşkil etmektedir. Bilindiği gibi, düğün karı-koca olacak iki gencin hayatında en mühim vak'a olup, o çok neşe'li olan merasimlerinden biri sayılmaktadır. Uygurlarda, eskiden beri düğünler nahşâ-koşak (şarkı-türkü) usul (danış) ile devam edegelmiştir. Uygurlar başta olmak üzere, bütün Doğu Türkistan Türklerinde satsız ve şarkısız, koşaksız ve danış şunun için halk içinde ölüm yığısı ile düğün nağmesi ile kızlar "Yani ölüm merasimi ağlayış ile düğün merasimi saz şarkısı ile canlanır, neş'elenir" gibi bir hikmetli atasözü mevcuttur.

Konu ve mânâ bakımından çok zengin, şekil ve güzellik bakımından göz kamaştırıcı Uygur halk koşakları (cümleten düğün koşakları)nın çoğu halk tarafından şarkı halinde söylenirler ve bu şekilde ağızdan ağıza geçerek evlattan evlada devam edip gelmektedirler. Uygurların düğün koşaklarında kız ve erkek taraf, annesinin kendi yavrularına olan övgüsü ve istekleri ifade edilmektedir.

Zamanımızda düğün şekilleri gelişmiş hayatın şimdiki yeni şartlarına uygun olarak biraz değişmişse de eskiden Uygur Türklerinin düğünleri geleneksel örf ve âdetlerine bağlı olarak dikat çekici bir şekilde yapılıyordu. Düğünler, her Uygur bölgesinde genellikle aynı olsa da ayrı ayrı özellikler taşırdı. Meselâ, 20. yüzyılın ilk başlarında Doğu Türkistan'ın Kumul bölgesindeki Uygur Türklerinin düğün şekilleri şöyle bir tertip ile yapılıyordu; Orta dereceli iki aile arasında kız-oğlanlarını evlendirmek için söz kesildikten sonra oğlan taraf düğünlük için dokuz giyimlik kumaş, dokuz tane koyun, dokuz küre buğday (bir küre on

iki kilodur), dokuz şing pirinç (bir şing 2 kilodur), dokuz cing yağ (bir cing yarım kilodur), dokuz masa meyve ve düğün için yeterli miktarda odun, kömür, çay ve tuz gibi nesnelere harbalara yükleyerek kız tarafın ailesine gönderiyordu.

Düğünün birinci günü kız ve erkekten ibaret her iki tarafın misafirleri kız tarafın evine davet edilecekti. Buna "Baş düğün" denilirdi. Şu günü öğleden sonra evlenecek erkek, kendi erkek arkadaşları ile birlikte kızın evine hoca nikâhı için gelirdi. Kızın mahallesindeki erkekler "kız körki", "kız görümlüğü" istiyoruz deyip, kız evinin kapısını at horbasının tekerlekleri ile kapatıp, onların kolaylıkla girmesine engel olacaktı. Oğlan ile beraber gelenler harekete geçerek kapıyı açmak için çalışıyorlardı. Kapı açılmazsa, kızın mahallesindeki genç erkekler "açılmadı hop, hop" diye çıkan salıp onları alaya alıyorlardı. Bu duruma dikkat ederek evlenecek erkek ile çok sayıda arkadaşları beraber gelirdi. Hoca nikâhı çoğunlukla misâfirlerin bulunduğu salonda cemaat önünde yapılıyordu. Nikâh töreni yapıldığı zaman, evlenecek erkek yedi sekiz arkadaşı ile bu salona girerdi. Nikâhtan sonra kız tarafın ailesi, evlenecek oğlana bir takım elbise, yahut elbiselik kumaş hediye ederdi. Buna "güveyilik" hediyesi denilirdi. Erkekler nikâhtan döndükten sonra onları damadın akrabalarından veya arkadaşlarından birisi evinde misâfir ederdi. Burada evlenen damadın arkadaşları saz ve şarkılar ile bir kaç saat neşeli eğlence tertiplerlerdi. Bu merasime "çaç çüşürge", (saç düşürme) denilirdi. Akşam üstü ise eğlence şekli işret hâline dönüşürdü. Eğlencelerin sona ermesinden sonra ise ev sâhibi, damada bir takım elbise veya elbiselik kumaş hediye ederdi. Akşam üstü evlenen genç ve onun arkadaşları ve erkek tarafından on ile yirmi arasındaki kadınlar, gelini götürmek için gelin evine dokuz kere saygı ziyaretinde bulunurdu. Dokuzuncu saygı gelişinden sonra gelini harba veya mepe (etrafi kapalı bir çeşit harba) ile damat evine doğru götürürdü. Kızın mahallesindeki erkekler bir kaç yerde organ çekip yolunu kapatmaya çalışırdı. Damadın tarafı ise büyücek bir erkek koyun hediye ettikten sonra, organları kaldırarak yol verirdi. Bu erkek koyunu, yolu kesen gençler yerlerdi. Gelin, damat evine getirildikten sonra, yanındakiler onu beyaz kizg üstüne alıp, üç yere yakılmış ateş üstünden dokuz defa atlatıp, daha sonra hazırlanmış yatak odasına getirirlerdi.

Düğünün ikinci günü, damad tarafı kendi akraba ve mahallesini, kızın anne-babasını ve onun akraba ile komşularını evine davet ederdi. Buna yüz açma

merasimi denilir. Yüz açma merasimi günü, sabah mezgılında, gelinin ailesi düğün için kesilen koyunun akciğer ve bağırsaklarından "öpke yesip" denilen yemeği hazırlayıp onu sıcak halde damadın evine gönderirdi. Mesafe uzak ise, öpke-yesip soğuk hale gelmişse onu ısıtıp evlenen gelin ile damadın başlarını bir araya getirip onun buharına tutarlardı. Bundan maksatları, evlenen iki gencin ömür boyu beraber olmalarını istemeleriydi.

Düğünün üçüncü günü, kız tarafı, erkek tarafını ve onların yakın akrabalarını yemeğe davet ederlerdi. Buna "Çıllaşka Çağırmaq" denilirdi. Düğünün dokuzuncu günü, kız tarafı yine oğlan ve onun anne-babasını yemeğe davet ederdi. Bunun sebebi de, damad ve onun ailesi ile iyice tanışmak idi. Düğün merasimleri bunun ile bitirdi.

2. Düğünün ilk gününde söylenen "Kız Göçürme Koşakları" Uygur Türklerinin düğün merasimleri hakkında tanıtmak kısmında zikrettiğimiz gibi, düğünün ilk günü akşam üstü evlenen erkek ve onun arkadaşları ve oğlan tarafından on ile yirmi arasındaki kadınlar gelini götürmek için dokuz kere tüzim ziyaretinde bulunurlardı. Dokuzuncu geliştikten sonra gelini at arabası ile oğlan evine doğru götürürlerdi. Kız, anne babasının evinden ayrılış vaktinde âdet icabı seslice ağlardı. Bu ağlayış, kızın kendi evinden ayrılış üzüntüsü ile evlenme sevincinin ifadesi idi. Bu durumda kızın arkadaşları "Kız göçürüş nahşısı" (kız götürme şarkısı) denilen aşağıdaki koşakları bir ritim ile söylerlerdi:

Yıglıma kız, yıglıma toyung boldı
Altun güllük köşüğe öyüng boldı

Yıglıma kız, yıglıma hoş bolursız
Karçugı dek yigitke koş bolursız

Yıglıma kız huşal bolgın toylışıngdur
Altun boyluk gül yigit oynışıngdur

Yıglıma kız, Peridundek behting bolur
Altun güllük köşügi de tehting bolur

***

(Ağlama kız, ağlama düğünün oldu
Altun gibi köşk, senin evin oldu.

Ağlama kız ağlama hoş olursun
Şahin gibi yiğite eş olursun.

Ağlama kız, sevin, bugün düğünündür
Altın boylu güzel yiğit sevgilindir

Ağlama kız Ferudun gibi bahtın olur(x)
Altın gibi köşkü senin tahtın olur.)

3. Düğünün ikinci günü tertiplenen "yüz açku" yüz görümlülüğü merasiminde söylenen koşaklar:

Düğünün ikinci günü damad tarafının evine davet edilen erkek misafirler döndükten sonra, düğün yapan yüzü örtülü kızı kadın misafirler oturma salonuna çıkarırlar. Burada kızın annesi veya ona vekâleten bir kadın, kendi kızını, erkeğin annesi veya ona vekâlet eden bir kadın kendi oğlunu methederek ko-

şak söylerler. Bu koşaklara "yüz açku nahşisi-şarkısı" denir. Bunlar şöyledir:

A. Kız annesinin ve kız tarafının okuduğu koşaklar:
Ak kına yağlık içinde
Bir tügün gül saklıdım
Gülni alıp başımgı
Tacı kilip çancıdım

El halayık tola keldi
Hiç kişiğe bakmıdım
Şunçe bekler arısıdın
Özlirige saklıdım

Bala kılısla aydekkine
Boyu kirçin taldekkine
Kişi körse güldekkine
Hizmet kılur erdekkine.

***

(Bir beyaz örtü içinde
Bir tügün gül sakladım.
Gülü alıp başıma
Tacı gibi sakladım.

El, halayık istedi çok
Hiç kimseye bakmadım.
Bir çok halk arasından
Sizin için sakladım.

Evlat edin, ay gibidir
Boyu nâzik dal gibidir
Kişi görse gül gibidir
Hizmet eder erkek gibi.)

B. Kız tarafının söylediği koşaklara cevap olarak oğul annesi ve oğul tarafının okuduğu koşaklar:

Biz mu oğul çong kılduk
Bir molla-alım
Cinim balam tolu ayım
Kıçe-kündüz tilividuk
Emdi berdi hodayım

Bazarlardan at alduk
Sağrısı ala.
Yukuri mehellidin kız alduk
Altundek bala

Segiş uçun çumenzar
Östeng boyı yakılduk
Şunçe kızlar arısıdın
Henim balamnı tallıduk
Biri lenhar, biri mıhar
Kamlışıp kalar
Kaçurining yilimidek
Yepişip kalar.

***

(Biz de oğul büyüttük
Bir bilgin-âlim
Canım oğlum, dolunayım
Gece gündüz talep ettik
Şimdi verdi Hudayım.

Pazarlardan at aldı
Yelesi güzel
Yukarı köyden kız aldı
Nur gibi güzel

Serinlemek için biz
Dere boyunu gezdik
Bir çok kızlar arasından
Bu güzel kızı seçtik.

Birisi beyaz ve birisidir kırmızı çiçek
Alışıp kalır.
Reçine gibi birbiriyle
Yapışıp kalır.)

C. Oğlan tarafının söylediği koşaklar bittikten sonra, taraf tutmayan kadınlardan birisi böyle koşak söyler:

Tagdin cüştü taşbelik
Sudın çıktı ay belik
Nedin çıktı bu layık
Birbirige hop layık
Heyran kalgay halayık

★ ★ ★

(Dağdan düştü taş balık
Sudan çıktı ay balık
Nerden çıktı bu layık
Bir birine pek lâayık
Merak etsin insanlar)

Bu koşaklar söylendikten sonra neşeli şakalar içinde oğlan annesi kızın, yani gelinin baş örtüsünü çıkartarak onun yüzünü açarlar. Buna yüz açkısı denilir. Bu hareketten sonra oğlan taraf ailesini temsil eden oğlan annesi, kıza geyimgeçek (elbise) zibuzinnet hediyelerini verirler. Kız hürmet ile teşekkür eder ve kabul eyler. Ondan sonra yaşlı kadınlardan bir ikisi yerinden kalkarak düğünü kutlayıp, gelin ile damada olan iyi dileklerini söylerler. Koşaklar, beyitler söylerler. Solundaki kadınlar da her bir mısranın en sonundaki iki kelimeyi beraber okurlar.

Okunan koşak böyledir:
Etigen-kopar bolgay
Tünnük açar kolgay
Tokkuz oğulluk, bir kızlı bolgay
Kotanda koyluk bolgay
Egilde kalilik bolgay.

Uçı uzarçay, tüvi yeyilgay
Kodukka taş çuşkendek bolgay
Kaçura yelimdek yepiş kay
Hadayım mubarek kılgay

(Sabah erken kalkacak olsun
Tepedelik açacak olsun
Dokuz oğullu, bir kızlı olsun
Kotanda koyuluk olsun
Eğilda segirlik olsun

Uçu uzarsun, debi yayılsun
Kuyuya taş düşmüş gibi olsun
Reçine gibi yapışıp gitsin
Allah mübarek etsin.)

Bu kutlama ve tebrikten sonra gelen misâfirler, evlerine dönerler. Düğünün böyle gelenekleri, Doğu Türkistan'ın (Uygur özerk bölgesi) Kumul vilayetindeki Uygurlar arasında hâlen devam etmektedir. Uygur Türklerinin düğün şekilleri diğer Türk boyları gibi çok çeşitli olup, buna bağlı olarak düğün koşakları çok çeşitlilik gösterir. Bunları toplamak ve etraflıca incelemek, folklor zenginliğimizin ortaya çıkması bakımından bizce çok önemlidir.

1. *Damat evinden kız evine düğün için gönderilecek eşyalar çoğunlukla dokuz denk ile gönderilir. Eski Türk geleneklerinde dokuz sayısı kutlu bir mânâ ifade etmektedir. Eski Türk düşüncesinde dünya dokuz bölümden ibaretmiş gibi düşünülmüştür. Hakan davulları ve tuğlalarının dokuz tane olması bu düşünceyi teyid etmektedir. Tarihte adı geçen eski Uygur Türk devletlerinden Uygur Kağanlığı (744-840), Kuçu Uygur Devleti (870-1250), Karahanlılar Devleti (870-1150) de Uygur Kabileleri birliğine girmiş olan İçdokuz (Yağlakar, Oturkar, Törlemür, Bukaskır, Avuçaç, Karsar, Kogursoy, Yabukar, Ayavuz) ve Dışdokuz (Uygur, Opugur, Gun, Bayırku, Togra, İzgil, Kıpçak, Basmıl, Karluk) birliği arasında kurulmuşlardır.*

2. *küre-aslı şekli küri, kürilik'tir. Eski Uygur Türklerinde hacım ölçüsü olarak kullanılırdı.*

3. *şing Çince kökenli bir ağırlık ölçüsüdür. Aslı şekli şı cingidi. şı "dört", cing "yarım kilogram" demektir. Bu Çince şeklin Eski Uygurcadaki karşılığı olarak tang kelimesi kullanılırdı. Yeni Uygurcada kelimenin bünyesindeki -ci düşmüş ve kelime şing haline gelmiştir.*

(x) Feridun: Piştadilerin altıncı padişahıdır. Cemşid sülalesinden Gaben'in yardımıyla Dahakı öldürmüştür, diye rivayet edilmiştir. Lakabı Ferruh (mübarek)dir. Dahak'tan saltanatı eline almıştır.

EKİM 1987 TARİHİNDE MEKKE-İ MÜKERREME'DE TOPLANAN DÜNYA İSLÂM BİRLİĞİ'NİN YILLIK TOPLANTISINDA İSA ALPTEKİN TARAFINDAN BU TEŞKİLATIN GENEL SEKRETERİ EKSELANS DR. ABDULLAH ÖMER NASİF'E SUNULAN MUHTIRA

Ekselansları!

Dikkatlerinizi bir milletin var veya yok olması gibi, büyük ehemmiyeti haiz olan bir meseleye çekmek istiyorum. Bu mesele, Doğu Türkistan Türklerinin Çin hükümeti tarafından sür'atle asimile edilmeleri meselesidir.

Doğu Türkistan; mâlûmları olduğu üzere, bütün dünya Türklüğünün ana yurdunun doğusunu teşkil etmektedir. Bu ülkenin adını 18 Kasım 1884 yılında Çinliler "Şincan" olarak değiştirip Çin'e ilhak etmişlerdir.

Çinlilerin ilan ettikleri son nüfus sayımına göre, Doğu Türkistan'ın nüfusu 13 milyonun biraz üstündedir. Ancak bağımsız kaynakların tahminlerine göre Doğu Türkistan'ın Türk nüfusunun 25 milyon olması gerekir.

Doğu Türkistan'da yaşayan kabilelerden İndo-İrani soydan gelen Tacikler hariç; Uygurlar, Kazaklar, Kırgızlar, Özbekler, Tatarlar... tamamen Türk asıllıdır.

Doğu Türkistan Türkleri, Miladi 934 yılından itibaren İslamiyeti kabul etmeye başlamışlardır. Karahanlı hükümdarı Satuk Buğra Han, Ortaasya'da İslamiyeti kabul eden ilk Türk hükümdarıdır. Bu büyük hükümdarın İslamiyeti kabul etmesiyle, müslümanlık kısa zamanda bütün Türk illerine yayılmış ve zengin bir İslâm medeniyeti doğmuştur. Bin yıl Ortaasya'yı hakimiyeti altında bulduran bu zengin medeniyetin meydana getirdiği Türk-İslâm prestiji, kudreti ve kültürü, 1949'da Doğu Türkistan'ın Komünist Çin istilasına uğramasıyla yıkılmış ve sönmeye yüztutmuştur.

1979'dan sonra komünist idarenin Doğu Türkistan'a verdiği, sözde dinî, iktisadî ve kültürel serbestiler, İslâm dünyasını aldatmak için yapılan gösterişlerden ibarettir. Buna bir misal olarak, Eylül 1986'da İndianapolis şehrinde tertiplenen Kuzey Amerika İslâm Cemiyeti Kongresi'ne katılan Çin Halk Cumhuriyeti Delegesi Ali Cing Cang'ın Hür Avrupa-Hürriyet Radyosu'na verdiği beyanatını gösterebiliriz:

"Hükümet İslâm toplumundan gelen isteklere cevap verebilmek için 5-6 yerde İslâm Koleji kurmuştur. Ancak, dinî cemaatler, marksist öğretimin hakimiyeti altında bulunmaktadır. Din ancak, marksizmin izahında menfi bir misâl olarak öğretilmektedir. Komünist Çin kanunlarında her türlü dinî eğitim ve öğretim, okullarda veya evlerde 18 yaşından küçük çocuklara yasaklanmış bulunmaktadır. Bizim dinî inançlarımız çok zayıfladı. Okullarda çocuklarımıza din; utanılacak, ilkel, geri bir sistem olarak öğretilmektedir. Biz onlara günlük hayatta, ancak pratik bazı şeyler öğretebiliyoruz.

Sosyal baskı, gençler arasında dinin önemini yok etmiştir. Meselâ benim iki çocuğum, İslâmiyetten tamamen çıkmıştır. Müslüman ailelerin birçoğu dine inanmadıklarını ifade etmektedirler. Yaptığımız her hareket, devlet tarafından yalnız bir cemiyetleri var. Eski Çin Müslüman Teşkilatı... üç ayda bir çıkarılan "Çin Müslümanları" adında bir de dergileri mevcut. Bu dergi, 30 sayfadan ibaret olup, yarısından çoğu hükümetin direktiflerini ihtiva etmektedir. Bu cemiyet içinde de en üst mevkileri ve derginin yönetici kadrosunu komünistler işgal etmişlerdir."

Bu cesur resmi delegenin beyanatı bize, komünist Çin'de dinin ve hürriyetlerin ne durumda bulunduğu hakkında açık ve çarpıcı fikirler vermektedir.

Hali hazırda Doğu Türkistan'daki müslüman-Türk okullarında eğitim ve öğretimin Çince yaptırılmaya başlanması,

Karışık evlenmelerin Çin komünist liderleri tarafından teşvik edilmesi ve özellikle gündün güne artarak devam eden Çinli göçmen akını, Doğu Türkistan'da müslüman-Türk varlığını tehlikeli bir şekilde tehdit etmektedir.

1949'dan önce Doğu Türkistan'da Çinli göçmen sayısı 300 000 kadardı. Bugünkü resmi kayıtlara ve beyanlara göre Doğu Türkistan'daki Çinli göçmen sayısı -6 000 000- civarındadır. Ancak Türklerin ifade ettiklerine göre; Çinli göçmen sayısı 25-30 milyon bulmaktadır. Her yıl asgari -200 000- Çinli göçmen Doğu Türkistan'a yerleştirilmektedir. Doğu Türkistan'ı ziyarete gidenler de Çinli nüfusunun Türk nüfusunu aştığını söylemektedirler.

Çin komünistleri Doğu Türkistan'a 2000 yılına kadar -100 000 000- Çinli yerleştirmeyi planlamaktadırlar. Türkler, artmakta olan Çinli göçmen akını karşısında eriyip millî ve İslâmî benliklerini yitirmekten son derece endişe ve korku içindedirler. Hakikatte işgal edilen topraklara göçmen yerleştirmeyi veya yerli halkı başka yerlere göçmen olarak götürmeyi yasaklayan milletlerarası anlaşmalar, Çinli idareciler tarafından çiğnenmekte, aynı zamanda Doğu Türkistan halkının insanî ve millî hakları da bâriz bir şekilde ihlal edilmiş olmaktadır.

4. Cenova Kongresi'nde kabul edilen, nüfus değişmesiyle ilgili 49. maddenin son paragrafında şöyle denilmektedir:

"İşgal kuvvetleri, işgal ettikleri topraklardan hiç kimseyi çıkaramaz ve kendi sivil halkını da işgal ettiği topraklara yerleştiremez."

Doğu Türkistan'da Çin nüfusunun ani artışı; açlık, sefalet ve işsizlik meselelerini de beraberinde getirmiş olmaktadır. Binaenaleyh; ben, ekselanslarından, Doğu Türkistan müslüman-Türk halkının ölüm-

kalım mücadelesinde yardımcı olmanız için aşağıdaki ricamızın mütalâasını saygılarımla istirham ediyorum.

1- Doğu Türkistan'a Çinli göçmen akınlarının durdurulması ve yerleştirilmiş olanların memleketlerine geri döndürülmesi,

2- Karışık evlenmelerin teşvik edilmesinin durdurulması,

3- Müslüman-Türk okullarında Çince eğitim ve öğretim mecburiyetinin kaldırılması ve okullarda okutulan kitapların Türkçe olmalarının temini,

4- Okullarda Türk-İslâm tarihi, sanatı, kültürü ve medeniyetinin öğretilmesi,

5- Doğu Türkistanlı öğrencilerden, gerek Doğu Türkistan'da, gerek başka memleketlerde okumak isteyenlere burs verilmesi için, bütün İslâm ülkelerince fonlar teşkil edilmesi,

6- 18 yaşından küçük çocuklar için okulda ve evde her türlü dinî eğitim ve öğretimi yasaklayan hükümlerin kaldırılması,

7- Doğu Türkistan halkının kendi kendini yönetme hakkının tanınması ve garanti altına alınması,

8- Doğu Türkistan'a Çin hükûmeti tarafından tayin edilen Çinli memurların yerine, Doğu Türkistan halkının reyleri ile seçilecek Türk memurların görevlendirilmesi,

9- Doğu Türkistan'da nükleer denemelere son verilmesi,

10- Doğu Türkistan'daki fabrikalarda ve diğer iş yerlerinde, Türk işçilerinin istihdamına öncelik verilmesi ve Doğu Türkistanlı Türklerden müslüman ülkelere işçi gönderilmesi,

11- Sömürgeciliğin bir ifadesi olan "Sincan" ismi-

nin kaldırılarak yerine bu ülkenin tarihî adı olan "Doğu Türkistan'ın" resmen kullanılması,

12- Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyanname-si hükümlerinin ve Birleşmiş Milletler Teşkilatı'nın kabul ettiği prensiplerin uygulanması ve Doğu Türkistan halkının kendi kaderini kendisinin tayin etmesi ilkelerinin uygulanmasının temin edilmesi,

13- İslâm ülkelerinden Doğu Türkistan'a giden heyetlerin, Doğu Türkistan halkının trajik durumlarının yerinde inceleyebilmelerine ve bu isteklerinin yerine getirilip getirilmediğinin görülmesine izin verilmesi,

14- Komünist hakimiyeti altında yaşayan müslüman milletlerin trajik durumlarını inceleyen ve araştırmalar yapan bir enstitünün kurulması,

15- İslâm ülkeleri radyolarından Doğu Türkistan'a yönelik Türkçe yayınlar yapılması...

Bilindiği üzere, dünya ahvalinden haberdar olan topluluklar, kendi durumları üzerinde düşünebilirler. Haberdar olmayanlar ise, yurtlarında ve dünyada barışı tehdit eden hareketlere alet olabilirler.

16- İslâm ülkeleri ile Çin arasındaki münasebetler, yukarıda zikredilen ve içerideki ve dışarıdaki Doğu Türkistanlıların istekleri olan bu hususların Çinlilerce yerine getirilip getirilmemesine göre düzenlenmelidir.

Saygılarımla arz ederim.

İsa Y.ALPTKİN
Dünya İslâm Birliği
Kurucu Meclis Üyesi
Doğu Türkistan Vakfı
Fahri Başkanı

Bütün okuyucularımızın yeni yılını kutlar,

Türk ve İslâm alemi

için hayırlı olmasını dileriz.

D.T.S.

KAYSERİ FUARINDA DOĞU TÜRKİSTAN

Yirmi yıldan beri Kayseri'ye yerleşmiş bulunan Doğu Türkistanlılar 80-100 evlik bir mahalle oluşturmuşlardır.

Kayseri'de çeşitli işlerde çalışan bu kardeşlerimiz, yaz aylarında açılan "Kayseri Fuarı"na da katılırlar.

Fuar idaresince kendilerine tahsis edilen bir pavyon'da Doğu Türkistan'ı tanıtan kitaplar, dergiler satıyorlar ve Doğu Türkistan'dan getirip muhafaza ettikleri eşyaları da sergiliyorlar. Böylece Fuarı gezen onbinlerce insan uzak Asya'dan, Türkiye Türklerinin de ana yurdu olan Doğu Türkistandan gelen bu soydaşlarıyla tanışmak, konuşup kaynaşmak fırsatı buluyorlar.

Fuarın 1987 yılı açılışında bulunan sanayi ve Ticaret Bakanı Sayın C.Aral, Doğu Türkistan ve pavyonunun da açılışını bizzat yapmış, soydaşlarımızla tanışmıştır. Kendisine Türkistanlı bir genç kız tarafından çiçek verilmiş; Sayın Bakan, Doğu Türkistanlılarla tanıştığından dolayı memnuniyet duyduğunu ifade etmiştir.

Kayseri ili ve fuar idarecilerine ve sayın bakanımıza teşekkür ederiz.

Bakan'ın bir Doğu Türkistanlı genç tarafından karşılanması...

Sanayi ve Ticaret Bakanının Doğu Türkistan pavyonunu ziyareti sırasında kesilen kurban görülmektedir...

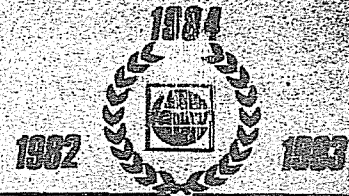

Sanayi ve Ticaret Bakanı Sayın C.ARAL Doğu Türkistan pavyonunu açarken...

Doğu Türkistanlı bir genç kızımız Sayın Bakana çiçek ve rirken...

ŞAMPİYON MOTOR YAĞI

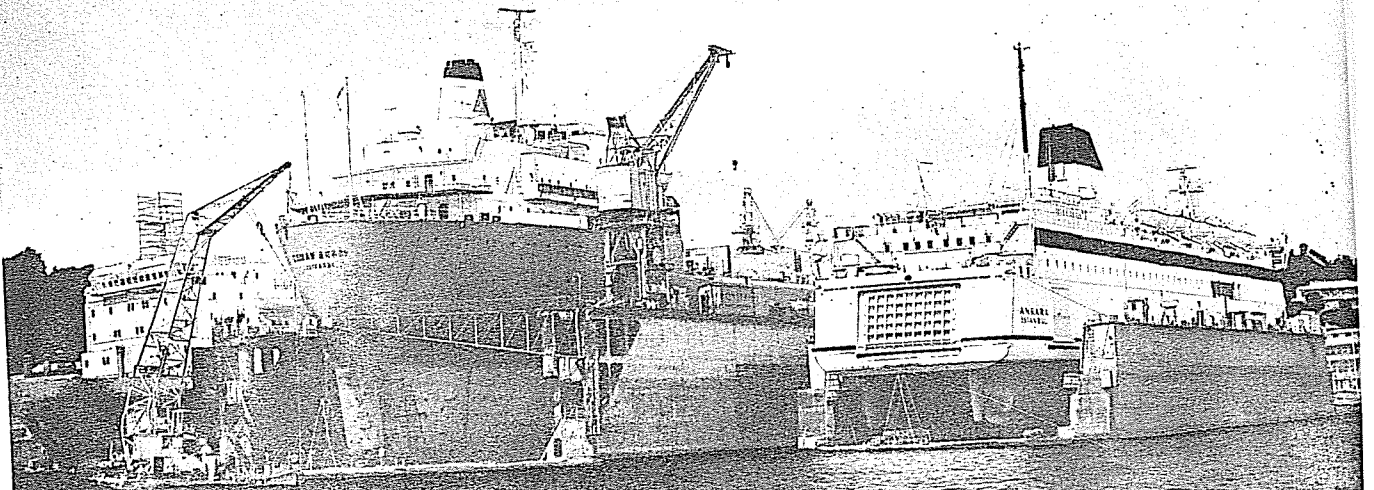

TÜRKİYE DALI ŞAMPİYONLARI
ALİ BACIOĞLU VE METİN ÇEKER
TAVSİYE EDERLER

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş.

TURKISH SHIPBUILDING INDUSTRY INC.

*Gemi inşa sanayiinde
Türkiye'nin en güçlü kuruluşu*

- 75.000 DWT'a kadar her tip gemi imalatı
- 35.000 DWT'a kadar her tip geminin havuzlanması
- Sualtı ve suüstü bakım ve onarım çalışmaları
- Her çeşit konstrüksiyon işleri ve SULZER lisansı ile 2100 BHP gücüne kadar dizel motorları imalatı

Beş TERSANE ve bir MOTOR fabrikası ile hizmetinizdeyiz.

- Pendik Tersanesi
- Motor Fabrikası
- Haliç Tersanesi
- Camialtı Tersanesi
- İstinye Tersanesi
- Alaybey Tersanesi/İZMİR

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş.

Meclisi Mebusan Cad. No.66 80040 Salıpazarı-İstanbul/TURKEY
Tel: 149 83 17 - 145 81 87
Telex: 25487 tges tr - 25622 ges tr

4.2

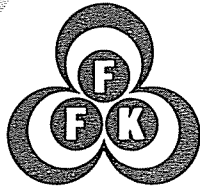
MİLYAR KÂR PAYI

Çağdaş işletmecilik
tedbirli yönetimle birleşti.

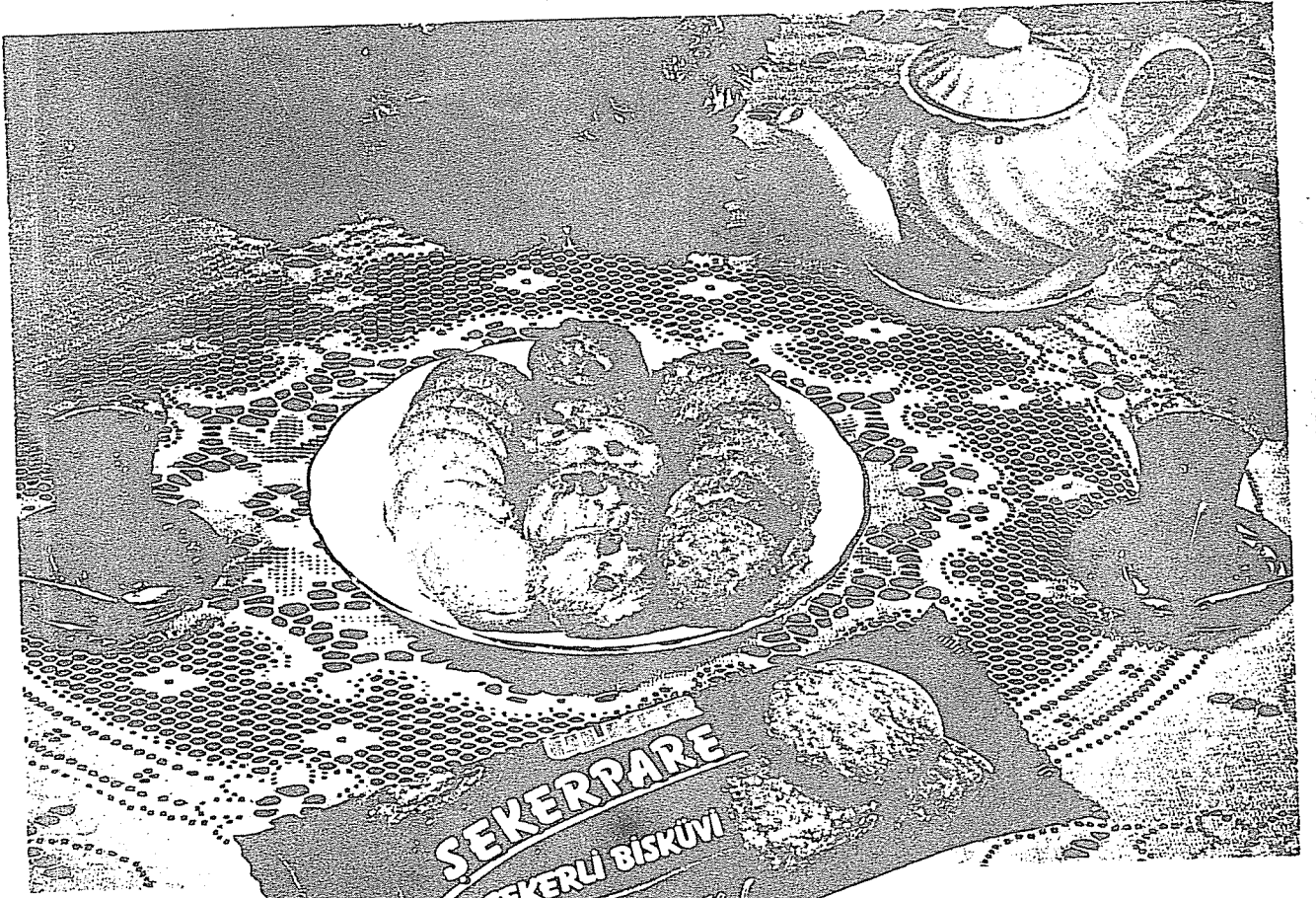
İşte sonuç:

1986 yılında,
Katılma Hesabı sahiplerine
toplam 4.2 milyar
kâr payı dağıttık.

Mutluyuz...

“Faizsiz Sistem”
FAİSAL FİNANS KURUMU

ÜLKER

“Ülker’siz çay saati düşünülemez...”

VOICE OF EASTERN TURKISTAN

Quarterly Review

Year: 4, Vol: 4, No. 16

November - December 1987

Founder
İsa Yusuf Alptekin

Proprieter
**Eastern Turkistan
Foundation**

President:
Mehmet Rıza Bekin
*Administration
Boadr*

Editör
**Niyazi Yıldırım
Gençosmanoğlu**

Adress:
**Eastern Turkistan
Publishing Centre.**

**Eastern Turkistan
Foundation**

**Millet Cad. 26.3 Küçük Saray Apt.
Aksaray - İstanbul Tel: 524 41 21**

Single Issues
For Turkey: 1000 TL.
5 U.S. Dollars

Subscription Rates
Yearly for Turkey: 4000 TL.
Yearly for foreign lands
(Surface Mail):15 U.S.Dollars

**Manuscripts sent to the
Review and
not printed are not returnable**

CONTENTS

Dear Readers..... Page 58

Mehmet Rıza Bekin

A. Short History of Earl Turkish
Indonesian Relations.....Page 59

Metin İnegöllüoğlu

Entrepot and crossroads.....Page 60

By Paul B. Henze

In the name of Allah, the compassionate the
Merciful.....Page 65

Soviets wipe out Muslim Villages.....Page 67

Dear Readers,

The present issue of the Voice of Eastern Türkistan marks the completion of the fourth year of its publication. Thanks to the moral and material support of the patriotic Eastern Turkistani emigre community worldwide, in general, and the contributing writers and the subscribers, in particular, that the journal could appear without interruption, while continually improving its resources. Hopefully we are looking forward to better serve our readers, both in terms of substance and form, availing itself of the added experience and resources that the management has acquired to date.

However, we are not yet able to publish the journal at shorter intervals. For the time being it will continue to appear on a quarterly basis, though with substantial renovation in terms of editorial management and typesetting. Preparation are underway to publish each issue of the Voice of Eastern Türkistan two separate editions- one being the Turkish and English edition, and the other being the Arabic and contemporary Uyghur Turkish edition- depending on realization of the anticipated improvement of our financial and editorial resources,

The readers may recall that the Voice of Eastern Türkistan became a property of the Eastern Türkistan Trust as of the Eleventh issue (December 1986), dedicated to preservation and enhancement of national identity and culture of the Turk of Eastern Türkistan, and to foster unity and solidarity among the Eastern Turkistani emigre. While pursuing this objective by means of the journal, the Trust is considering to issue audio-visual recordings and to publish books and pamphlets projecting the history and culture of Eastern Türkistan.

God willing, Seventeenth issue of the Voice of Eastern Turkistan will be issued in March 1988. During the next three months we hope the readers would endeavor to promote new subscriptions and renewal of those to expire soon, and thus contribute to the noble cause.

Hoping the New Year would bring peace and tranquility in the world, and rendering our good wishes and thankfulness to our esteemed readers.

*Mehmet Rıza Bekin (Rtd. Gen.)
Chairman,
Eastern Türkistan Trust.*

A Short History of Early Turkish-Indonesian Relations

Metin İnegöllüoğlu
Ambassador of Turkey

In the year 1522, the Portugese started invasions of North Sumatra and the Indonesian islands with the hope of guaranteeing a supply of expensive oriental spices for sale in Europe. The Sumatra and Java Sultanates, which had freely lived until then, reacted against these invasions.

One of those reacting was a young man from Aceh, Fatahillah, who had just returned as a hadji from Mecca (which was then administered by Ottoman Turks). In 1527 he gathered around 2000 Demak warriors and attacked the Portugese who were occupying the Sunda Kelapa (Jakarta) harbour in Pajajaran kingdom. With this surprise attack he defeated the Portugese and drove them off the land (1).

However, the activities of the Portugese were not stopped. More soldiers were sent and invasions continued. Facing Portugese technical superiority, the Aceh Sultanate decided to ask the help of the Ottoman empire, whose fame had been spread by hadjis and merchants.

The Sultan of Aceh, Alauddin Riayat Shah decided to send Huseyin Effendi, who had been to Mecca and spoke Arabic (2), to Istanbul, the Ottoman capital. His delegation included presents for the Ottoman Sultan and a couple of ships. The small fleet set sail in 1565, but was attacked by pirates off the coast of India. By leaving most of the presents to the pirates Huseyin Effendi managed to save himself, his men and one ship (3). Later the ship arrived at the Red Sea, which was under the control of the Turkish navy, and made its way to the Gulf of Suez. Probably, Huseyin Effendi sold his ship there (there was no Suez Canal at that time) and bought a new ship on the Medditeranean coast to continue his journey to Istanbul.

At that time, the Ottoman Empire was at the summit of its power. The Ottomans controlled over 10 million square kilometers, and extended from Algeria to Caucasus and to the gates of Vienne in Europe. The Sultan at that time, Suleyman the Magnificent, was waging war in Europe on the German King Maximilian 11. Therefore, Huseyin Effendi had to wait for the end of the state of war before he could be received by the Sultan. However, Suleyman the Magnificent, returning to Istanbul following the defeat of Maximilian 11, died in Zigetvar (in Hungary) in 1566.

Huseyin Effendi now had to wait for the new Sultan, Selim 11, to take the throne. During the coronation ceremonies in Istanbul on September 20, 1567, the new Sultan noticed the Indonesians in their unusual clothing and asked who they were. Protocol officials told him the situation and said that Huseyin Effendi and his delegation had been waiting to be received by Sultan for a long time. Sultan Selim 11, upset that he hadn't been informed of the

arrival of guests from so far away, said he would receive them that afternoon.

Huseyin Effendi and his delegation were now in a difficult situation. After more than one year of waiting, their clothes were old, they had sold most of their spices to meet their various needs, and most of their presents had been taken by the pirates. Huseyin Effendi sold more spices to buy some new clothing and only one sack of black pepper was left. Bringing only the sack of black pepper, Huseyin Effendi was received by the Sultan and explained their misfortune and the reason for their voyage.

The Sultan, who listened to them with curiosity, understood their situation and made an order for financial support for the Indonesian delegation and for preparation of suitable presents to the Aceh Sultan. Selim 11 ordered a ferman (written and signed order of the Ottoman Sultans) written to the governors to help the Indonesian delegation until they left the Ottoman land. He also ordered a naval fleet under the command of Admiral Kourdoglu Hizir Reis of the Red Sea Ottoman Fleet to go to Sumatra 20.9.1567 (4). It was also written in the ferman that some ulema and technical experts would accompany the fleet and stay in Sumatra as long as the Aceh Sultanate needed them. This military expedition is also the first known cultural and technical aid in Turkish-Indonesian history.

The war ships arrived in Sumatra in 1567. They were met with great ceremony and the title of Governor was given to Kourdoglu Hizir Reis. The Turks and the Sumatrans defeated the Portugese and drove them out of Sumatra. Seventeen of the nineteen ships and Admiral Hizir Reis then returned to Ottoman territory.

However, some of those Turks, having been impressed with their acceptance, stayed in Aceh. These Turks married locals and mixed with them. The Ottoman Turks settled in the sea side city of Banda Aceh, in areas which are called Bitay, Emperom and Perkeburan Banda. Today, it is still possible to see some of those Turks graves. It is supposed that most of the religious and technical books brought by the Ottomans were destroyed when the old library in Bitay was burned during World War 11.

This is the first well-documented reallion between Ottoman Turks and Sumatran Indonesians (5). There is some information that in the thirteenth century, Seljuk Turks from Turkistan and Buhara settled in Malacca and Sumatra and the higher parts of Sulawesi. However, these movements need to be properly documented.

1) Baluwarti Book, Copyright "Harapan Kita" Foundation, Jakarta, 1981.

2) At that time Arabic was a common and international language among Islamic countries, like Latin among Christian countries.

3) Prof. S.Tariech Chehab: *Journal of Southeast Asian History*. University of Jakarta.

4) At that time, the Ottomans had four separate Naval fleets. They were the Medditeranean, Blacak, Sea, Red Sea Fleets and the Stream Fleet at the Danube. There were also some sea forces in the Basra Gulf but those weren't in the shape of an organized navy.

5) Ottoman Archives: Savfet Bey "The Sumatra Expedition of an Ottoman Fleet (1327 Hegira): Savfet Bey, The Sailors of the East" (1329 Hegira - Istanbul)

ENTREPOT AND CROSSROADS

Aspects of Ladakh in Central Asian Trade and Politics

by Paul B. Henze

Introduction

Central Asia is to many synonymous with vast open spaces across which peoples and cultures have moved in bewildering succession for at least the past ten thousand years. The direction of movement has been predominantly from east to west and from north to south, though evidence could also be marshalled to support a case for ourward movement in all directions from a broad central region. Most dramatically, movement has taken the form of armies crossing great distances to conquer lands linked into tributary empires, with whole populations moving in their wake. Less spectacular but in result at least equally as significant has been the movement of traders' caravans covering great distances and repeatedly retracing their tracks to their place of origin. Armies' routes appear often to have been first opened by merchants. While armies often effected sudden change in the basic features of life in regions they conquered, traders' influence was felt more slowly and subtly but in the end at least as much impact on the evolution of societies and peoples. Religion seems most often to have followed trade routes.

Steppe and desert thus resemble seas in the opportunities they provide for the diffusion of civilization and the manner in which varied historical forces—ethnic, economic, religious and political—crisscross and at times intermingle and blend. This is not a new observation. Arnold Toynbee stated it elegantly as a general principle many years ago in his **Study of History 1** and numerous other chroniclers and historians have observed and examined how the great open spaces of Inner Asia have functioned as a highway between peoples. Indeed, much of the history of Central Asia, especially that produced by Europeans, has been written in these terms. Though the great open spaces of Central Asia have witnessed a bewildering succession of peoples and cultures, many of these have left little trace, or only sparse evidence, of their passage.

Isolated and smaller segments of the Central Asian landscape—especially in high mountain regions—provide richer surviving evidence of the flow of his-

tory. It takes many forms: monuments with inscriptions, religious and secular buildings and other material artifacts of many kinds; and perhaps more important still: living human beings with their heritage of languages, religion, political and social structures and traditions, both oral and in written form. These regions are treasure troves of information not only on their own history but on the history and culture of the broader regions around them. A great deal can be deduced from systematic study of them.

The Shangri-La Syndrome

They have seldom been regarded from this point of view, however, though they have attracted a good deal of attention—less from serious historians than from travelers and adventurers to whom the romantic appeal of such places has always been great. European fascination with them dates at least from the time of Marco Polo. Ever since and at various levels of seriousness, they have been seen as repositories of ancient wisdom, unique skills and lore and as places where primeval customs and rituals have been maintained unchanged since the dawn of time. Until quite recently even scholarly study of such regions has been predominantly in the framework of a Shangri-La syndrome: the emphasis has been almost exclusively on the isolation and the uniqueness. As a result, the outward connections of these "hidden kingdoms" and the role they have played in trade and politics of the areas around have been understudied and sometimes almost totally ignored. As we learn more about them, we find that these are often among the most interesting facets of the history of these places. Knowing more of about their past relationships with the regions around them makes it possible for us to grasp the essentials of their contemporary life and attitudes and to gain a more realistic understanding of the future course of development of the whole region of which they form a part.

This essay will examine a few aspects of Ladakh's past in light of these considerations. Its long history is still obscure in many important respects.² But a good deal can be inferred from ancient religious monuments and cultural survivals. The Ladakhi way of life, now in all essentials identical with historic Tibetan Buddhist culture, has proved remarkably viable and has survived with little change in fundamentals

to the present day. Nevertheless Ladakhi society has not generally been hostile to outsiders. The Ladakhi sense of exclusivity and superiority to other cultures does not automatically generate antagonism toward outsiders who settle in Ladakh or provoke conflict with the cultures of surrounding areas. On the contrary, if outsiders come peacefully, they are treated with great tolerance and find a place in local society. Geographic isolation seems to engender a sense of security. In many cultures xenophobia in its various forms—ethnic, religious and socio-cultural—appears to stem ultimately from a sense of being endangered, the result of an exposed or vulnerable geographic position. This does not seem to be true of Ladakh or, indeed, of the Tibetan cultural area as a whole.

The Tibetan Connection

Until relatively recent times, Tibet was seen as consisting of three parts: "First or Lesser Tibet", "Second Tibet" also called "Western Tibet" and "Third or Greater Tibet".³ By the 18th century "First Tibet" was more commonly known as Baltistan and its people had for the most part converted to Islam, though they had earlier been Buddhists. "Second Tibet" was and is Ladakh, still often referred to as Western Tibet. Though invaded by Muslims advancing from the west and south and finally conquered by rulers of Kashmir in the mid-19th century, it retained its Buddhist culture. The large Muslim population of contemporary Ladakh results from immigration to a much greater extent than from conversion of the local inhabitants. Though recent Muslim immigrants from Chinese Turkestan and India retain their original languages, a large proportion of Ladakhi Muslims of earlier derivation—primarily from Baltistan—continue, like the rest of the inhabitants of Ladakh, to speak a Tibetan dialect.⁴

Buddhism and Tibetan language may not originally have been synonymous in Ladakh, however. The earliest Buddhist influences seem to have come from the direction of India long before Buddhism became established in Tibet. From just before the beginning of the Christian era to about the 5th century AD, the Kushan empire, which comprised eastern Afghanistan and much of what is today northern Pakistan and India, may have been the primary source of influence on Ladakh. The ruling class of this empire was Buddhist.⁵ A few impressive Buddhist monuments in Western Ladakh may date from this period, notably the great rock carving of Maitreya, the Buddha of the Future, at Mulbek. But a case can also be made for attributing this figure to a later period, when Buddhist influences from Kashmir proper may have been strong.⁶ The inhabitants of Ladakh at this time do not appear to have been of Tibetan stock, but are thought to have been Dards, who are generally recognized as Aryan and whose

language is Indo-European. There are several references to them in classical Greek and Roman texts.⁷

From the 9th century onward, evidence of the ascendancy of Tibetan influence in Ladakh is attested by written sources and the traditions of monastic establishments. It appears to have been linked to the westward movement of religious figures and scholars from Lhasa who were fleeing disorders that followed the assassination of the first king of a united Tibet in 842 AD. Two of the oldest monasteries in the upper Indus valley, Alchi and Nyarma, appear to date from this period. Alchi is still in operation; Nyarma is in ruins. The oldest of the Zaskar monasteries, the Kanikha Gompa at Sani, is said to owe its name to a famous Kushan ruler of the 2d century AD. Kanishka, but whether it has actually been in existence from that early period is doubtful. Its traditions link it directly to the famous Indian Buddhist saints, Padmasambhava and Naropa who were active, respectively, in the Western Himalayas in the 8th and 11th centuries AD.

The earliest monasteries in Ladakh were built neither in caves nor on mountain crags, but on level ground without any unusual defensive arrangements. This is true of Nyarma, Alchi and Sani. Whether this means that life in the region was especially peaceful during this early period we do not know. From the 10th century onward direct Tibetan connections and presence in Ladakh are confirmed by written sources and the subject of numerous traditions as well. Monasteries multiplied rapidly and, like the fortresses that also began to be constructed, they were characteristically built on outcroppings or on mountainsides. At the same time close ties appear to have been maintained with northwest India, and especially Kashmir, which remained predominantly Buddhist and Hindu in religion.⁸ These ties are firmly attested in the field of art and crafts. But they were by no means confined to the religious field. There appears to have been a lively commerce in both directions.

Trade Through the Himalayas

Transhimalayan trade is very ancient.⁹ It was probably already well developed at the time of the Kushan Empire. Early Ladakhi links to Tibet may have been based on trade. The same is true of Chinese Turkestan. Over either route sought-after commodities such as tea and silk could have come. Spices, medicines and opium as well as tea are likely to have come from India. Both western and eastern Turkestan and especially Badakhshan have been known as sources of minerals, pigments and precious stones from very early times. Ladakh, in spite of its seeming isolation, was a natural route for trade between China and India. Most of the earliest

known Chinese travelers to India came over Western Himalayan routes. Near the bridge over the Indus at Khaltse stand the ruins of an ancient customs house identified as such by an inscription.¹⁰

Ladakh also had a unique commodity that from very early times was in great demand in Kashmir: **pashmina**, the extremely fine hair of a species of goat that thrives on the high plateaus of southeastern Ladakh (the Chang Thang) and the western Tibetan province of Rudok. It is the raw material of the famous Kashmiri shawls which, as production increased, became known throughout Asia and as trade items rivaled precious stones and metals in value. The **pashmina** trade was monopolized in its initial stage by Ladakhi traders who purchased the precious wool from the nomadic herders who owned the goats. It was sold to Kashmiri merchants resident in Leh who held a monopoly over it and were concerned to prevent its diversion to other parts of India. These arrangements were recognized in the Treaty of Tingmosgang in 1684 which established the boundary between Tibet and Ladakh. This boundary continued into the 20th century and remains the basis of Indian claims to sovereignty over the Aksai Chin today.

The first known description of the **pashmina** trade as well as the earliest firsthand description of Ladakh by a European visitor were provided by the Italian Jesuit, Ippolito Desideri, who crossed the Zoji-La and entered Ladakh in May 1715, accompanied by a Portuguese colleague, Emanuel Freyre. These two priests were neither the first Europeans nor the first of their order to visit the country. They had been preceded nearly a century before by a five-member Portuguese Jesuit mission headed by Antonio da Andrade, but Andrade left no comprehensive description of his travels or of his long residence in the Western Tibetan region. Desideri's **Account of Tibet** (cited above) is one of the great classics of Central Asian travel. The Ladakh he describes is quite recognizable today:

...the natives...eat meat, and the flour of roasted barley... Their clothes, made of wool, are of suitable shape and make. They are not at all arrogant, but rather submissive, kindly, cheerful and courteous. The language of this country does not differ much from that of Third Tibet, and the religion and books relating to religion are similar... A number of merchants from Kashmir engaged in the wool trade live in this kingdom, and they are allowed to have mosques and openly to hold their religion. Occasionally merchants come from the kingdom of Khotan with well-bred horses, cotton goods, and other merchandise. Some come from Third Tibet by way of the great desert and bring tea and tobacco, bales of silk, and other things from China.¹¹

The Indian Connection

The first attempt by an Indian ruler to invade Ladakh, and from there to move into Tibet, was prompted by a desire to gain complete control over the wool trade. Kashmir became part of the rapidly expanding Sikh domains of Ranjit Singh in 1819. The Dogra ruler, Gulab Singh, Raja of Jammu and vassal of Ranjit Singh, was eager to divert the wool trade to his territories. He organized an invasion of Ladakh in the summer of 1834. The rulers of Ladakh had come to rely primarily on their geography for defense. Though a local militia was hastily organized, neither Ladakhi resistance nor its formidable terrain were enough to prevent occupation by Gulab Singh's armies.

But the occupation of Ladakh did not give Gulab Singh control over the **pashmina** trade. Instead the wool of the Chang Thang and from the western provinces of Tibet started to go directly southward, bypassing Kashmir. To cut it off, Gulab Singh ordered his armies to invade Tibet in the summer of 1841. The invasion turned into a disaster. In the Treaty of Leh, concluded in September 1842, Tibet recognized Dogra sovereignty over Ladakh and accepted the historic boundary, but the Gulab Singh had to surrender all claims to Tibet. The king of Ladakh was given the right to remain and hold property near Leh which remains in the possession of the erstwhile royal family today. The wool trade, it was agreed, would revert to the previous pattern—through Kashmir. Thus Gulab Singh actually achieved his original objective and Ladakh lost its historic independence, becoming formally part of Kashmir when Gulab Singh purchased it from the British in 1846. The religious life of the country was little affected, nor was trade with Chinese Turkestan to the north.

Thus Ladakh eventually came to be a dependency of the British Indian Empire, though the political course it followed was rather roundabout and the final result rather attenuated. Ladakhi rulers would have preferred a more direct British relationship, which would in all likelihood have preserved their power. So would the first British traveler to Ladakh, William Moorcroft, who visited the region more than 20 years before the events summarized above which led to its indirect absorption into India. Moorcroft was an innovative veterinary specialist who worked for the East India Company. He was already past middle age when he set out on extensive travels in Tibet where he became intensely interested in possibilities of Himalayan trade, especially that in **pashmina**.

In 1820 Moorcroft set out on a journey which brought him to Ladakh, where he spent the better part of three years. The ostensible purpose of this undertaking was to buy horses as breeding stock for the Company's needs, but Moorcroft's ambition

had developed far beyond his veterinary responsibilities. He had originally hoped to move from Ladakh into Hing Tartary--i.e. Chinese Turkestan--and from there to go westwards as far as the Caspian. He brought great quantities of trading goods with him. While Ladakh itself was poor in trading commodities, we was much taken with its possibilities as an entrepot, with links to the vast and then still little known Central Asian Lands to the north and west. While he waited in Leh for permission from the Company to travel further, he studied many aspects of Ladakhi life. The Ladakhis, alarmed by the Sikh conquest of Kashmir, were eager to reinforce ties with India. Moorcroft saw enormous opportunities for expansion of British influence in Central Asia and, more immediately, of the East India Company's trading empire, by bringing this remote Himalayan kingdom into a direct relationship with British power in Delhi. He encouraged the Ladakhis to appeal for formal protection, adding his own enthusiastic recommendation for acceptance of their appeal:

...[Ranjit Singh] seeks the allegiance of Ladakh by invitation, intrigue and menace. Russia invites the allegiance of Ladakh by promises of commercial advantages, of titles, of Embassies of distinguished honour. To the honourable Company Ladakh, unsolicited, tenders voluntary allegiance!¹²

The British authorities in Delhi were appalled. Ladakh seemed of little importance to them. The Sikh ruler Ranjit Singh, on the other hand, was a power to be reckoned with. Moorcroft was reprimanded and eventually his salary was stopped. Probably realizing that his far-reaching visions of Central Asian trade, were unlikely to excite Delhi, he had already set out for Afghanistan on his own initiative by the time word of his dismissal reached Kashmir. He died there mysteriously in 1825.¹³

The Road To Yarkand

Trade between India and Chinese Turkestan grew in importance during the 19th century and Ladakh was a major transfer point for this trade. Opium from India found its way into China over this route and from Yarkand in exchange came tobacco and hashish. In spite of the difficulties of the Karakoram route with passes over 18,000 feet, the high value of such commodities in relation to their bulk, made the route profitable.

Half a century after Moorcroft's venture in Ladakh, this route attracted the attention of the British authorities in New Delhi because of the broad geopolitical concerns of the Government of India. The "Great Game" was being played intensely during this period. Chinese rule in eastern Turkestan had been successfully challenged in the 1860s by an adventurer from Khokand, Yakup Beg. He was eager to bolster his position by forging alliances with outside powers. British authorities were anxious to en-

sure that the Russians did not win Yakup's favor first. They hoped, in fact, to make his Independent Tartary a friendly buffer against expanding Russian influence.

Two huge expeditions led by Douglas Forsythe were dispatched from Ladakh to open commercial relations and cement relations. The first, in 1870, achieved little, but the second and much larger one which crossed the Karakoram in 1873 seemed at first to have achieved a good deal of success, for it negotiated a treaty providing for extensive commercial relations and diplomatic representation. Yakub Beg proved extremely difficult to deal with, however, and the British Joint Commissioner in Leh, who traveled to Kashgar the following year as ambassador-designate, was unable to implement it. Yakub Beg was assassinated in 1877 and Independent Tartary again became Chinese Turkestan.¹⁴

Trade with China over the Karakoram passes continued to flourish during the remainder of the 19th century, nevertheless, and through the first half of the 20th. and was a major aspect of Ladakhi life. In Ladakh Chinese Turkestan was known as "Alte Shahar" [Alti shahr], the Land of the Six Cities, though merchants from across the Karakoram were (and are) usually grouped together and called by the name of the nearest of the eastern Kurkestani cities, Yarkand. The caravan route from Leh to Yarkand ordinarily required 29 days, with a further four days required to reach Kashgar. A comprehensive system existed in Leh and along the caravan route to supply the needs of the caravans for fodder and supplies. The caravan route was also used by eastern Turkestanis traveling to Necca on religious pilgrimage.

A recent account of this trade, based on information gathered during the earlier part of 20th century, rates hashish the largest single item imported from eastern Turkestan. Other imports were: silk thread and cloth, carpets, cured lambskins, jade, gold, silver in various forms, boots, and dried fruits. Moorcroft. Items sent from Ladakh northward included: dyes both chemical and indigo, herbs and spices, artificial silk cloth (said to be mostly from Japan), sugar, religious books and many kinds of small manufactures such as needles, medicines, batteries and cosmetics.¹⁵

Trade over the Karakoram route reached its peak during the 1930s, with a value of approx. 10 million Indian rupees per year. War from the late 1930s onward disrupted it, though what was said to have been the largest caravan ever to operate on this route--600 horses--transported tires to Chinese Nationalist forces via Sinkiang in the fall of 1943. Trade resumed briefly at the end of World War II, but stopped entirely in 1949. The last caravan to cross the Karakoram into Ladakh brought out staff of the

Indian consulate in Kashgar in 1953.¹⁶

Past, Present and Future

For almost 40 years Ladakh has been cut off from its traditional links to the lands to the north and east: eastern Turkestan and Tibet, except for the occasional influx of refugees. While those from Turkestan have for the most part moved on, a large community from Tibet has settled in Ladakh, reinforcing the Tibetan aspects of its culture. During this same period Ladakh's links with Kashmir have been strengthened with the construction of a major highway, and ties to India have been expanded in a great many respects, not in the least by the presence of a large Indian military garrison, regular air service and trade and tourist connections. Through India, Ladakh's relations with the outer world have expanded in every respect. New possibilities for studying its rich history have opened up and are being exploited by students and scholars. Ladakhis are also beginning to make a direct contribution themselves to the study of their past.

For the time being, political obstacles to the resumption of travel over old routes to the north and east still seem greater than the geographical difficulties. The basis for resumption of former ties still exists, nevertheless, and the 20th century has seen remarkable shifts of political, as well as economic and cultural, circumstances. By the end of this century perhaps, certainly in the 21st, intercourse between Ladakh and Turkestan and between Ladakh and Tibet is almost certain to be restored and Ladakh will again be in direct contact with the Central Asian world with which so much of its history and cultural life has been so intimately connected. Ladakh and all its neighbors will benefit.

Washington, DC
3 Marc 1987

¹ Arnold Toynbee, *A Study of History, Abridgement of Volumes 1-6* by D.C. Somervell: London, 1946, pp. 166-7; also "Note: On Sea and Steppe as Language Conductors", pp. 185-6.

² The best brief summary of Ladakh's history which takes into account most known historical documents and research done to date is in Janet Rizvi, *Ladakh, Crossroads of Hing Asia*, Delhi, Oxford University Press (India), 1983, pp. 35-74.

³ Filippo de Filippi (ed). *An Account of Tibet, the Travels of Ippoliti Desideri of Pistoia, S.J., 1712-1717*, London, George Routledge and Sons, Ltd., 1931, pp. 74-76.

⁴ The complex linguistic and ethnographic history of the people of Baltistan has only begun to be sorted out by scholars. Some who are now considered Dards speak a Tibetan dialect and are Buddhists. For a recent description of one group see E. Joldan, *Harvest Festival of the Buddhist Dards of Ladakh and Others Essay*, Srinagar, Kapoor Bros., 1985, pp. 1-37; also Rohit Vohra, "History of the Dards and the Concept of Minaro Traditions among the Buddhist Dards of Ladakh" in Kantowsky & Sander (eds.) *Recent Research on Ladakh*, Munich, Weltforum Verlag, 1983, pp. 51-80.

⁵ David L. Snellgrove and Tadeusz Skorupski, *The Cultural Heritage of Ladakh*, Warminster (England), Aris & Phillips, 1977, pp. 5-6.

⁶ Anneliese & Peter Keilhauer, *Ladakh und Zanskar*, Cologne, Dumont, 1980 pp. 321-322.

⁷ They continue to attract the speculative attention of travelers and scholars, for the Dardic element remains strong in the population of Gilgit and Baltistan. Michel Peissel provides a treatment of aspects of their history and cultural inheritance in a travel book entitled *The Ants' Gold*, London, Karvill Press, 1984.

⁸ Snellgrove & Skorupski, *op. cit.*, p. 16.

⁹ C.G.F. Simkin, *The Traditional Trade of Asia*, London, Oxford University Press, 1968.

¹⁰ Rizvi, *op. cit.*, p. 75.

¹¹ Desideri, *op. cit.* p. 78.

¹² As cited in John Keay, *When Men and Mountains Meet*, London, John Murray, 1977, p. 37.

¹³ Moorcroft's *Travels in the Himalayan Provinces of Hindustan and the Punjab etc.* (with George Trebeck), London, 1841 reissued in New Delhi, 1971) remain one of the best sources on Ladakh in the early 19th century.

¹⁴ There were many other British travelers and adventurers during this period who penetrated eastern Turkestan. Keay, *op. cit.* pp. 212 ff. provides accounts of several of them.

¹⁵ "Leh as an Entrepot of Central Asian Trade" in E. Joldan, *op. cit.*, pp. 58-84.

¹⁶ Joldan, *loc. cit.*, p. 71.

In the name of Allah, the Compassionate, the Merciful

Your Excellency,

Assalamu Alaikum.

Oncu again I would like to call your attention to a most urgent and vital matter, a deliberate attempt to assimilate the Turkic Muslims in Eastern Turkistan. Eastern Turkistan, which makes up the eastern part of Turkestan, was renamed by the Manchu rulers of China as Xinjiang (Sinkiang), and it was annexed into the territory of the Manchu Empire on November 18, 1884.

The latest Chinese census gives the present population of Eastern Turkistan as slightly over 13 million. But the independent sources estimate the Turkic Muslim population of Eastern Turkistan to be 25 million. The various Turkic peoples such as the Uygurs, the Kazakhs, the Kirghiz, the Uzbeks, the Tatars, and ethnically Indo-Iranian Tajiks are all Muslims.

The Turkic Muslims of Eastern Turkistan began embracing Islam in 934 A.D. Abdulkarim Satuk Bughra Khan of the Karakhanid state was the first Turkic ruler who embraced Islam with his own will in Central Asia. After embracing Islam the Turkic Muslims of Eastern Turkistan founded an extensive Islamic civilization in central Asia.

This Turkic Muslim power, prestige and culture dominated Central Asia for more than thousand years went into a steep decline after the Chinese Communist occupation of this Turkic Muslim country in 1949.

The economic, cultural and religious freedoms introduced by the Chinese Communist leaders in Eastern Turkistan after 1979 is nothing but a show-case for the Islamic world.

Just for an example, Ali Jing Jiang, a Muslim delegate from the Peoples republic of China who attended the fifth convention of the Islamic Society of North America held in Indianapolis in September 1986 gave the following statement to the Radio Free Europe/Radio Liberty:

"The government, responding to requests from the Muslim community, has established 5 or 6 Islamic colleges. But Marxist teachings dominate the religious classes. Religion is taught only as a negative example with Marxist explanations of correct attitude. Chinese Communist law prohibits any kind of religious instruction, at home or at schools, for children under 18. Our faith is weakened very much. Our Islamic beliefs can be passed down to children only in daily life. In school, the children are taught to regard religion as something to be ashamed of, as primitive belief practiced by the lower forms of Chinese society. Social pressure has eroded the importance of religion among young people, and my two

children have moved away from Islam. A lot of children from Muslim families say they do not believe. Everything we do is controlled by the government. The Muslims have only one society, the old China Muslim Organization, and one quarterly publication called China Muslim. It has 30 pages and half of them contain reprints of government speeches. Communist hold all the senior positions in the organization and the editorial office".

These courageous words of an official Muslim delegate might give us a clear idea of the real status of "religious" and other "freedoms" in Communist China.

At present, the introduction of Chinese education in Turkic Muslim schools, the mixed marriages encouraged by the Chinese Communist leaders and specially the steady flow of Chinese settlers in Eastern Turkistan pose the biggest threats for the survival of the Turkic Muslims in Eastern Turkistan. Before 1949 there were only 300000 Chinese settlers in Eastern Turkistan. According to the Chinese census there are only 6 million Chinese settlers in Eastern Turkistan at present. But the Turkic Muslims claim that the Chinese inhabitants in Eastern Turkistan are far more than the official figures given. They estimate 25-30 million Chinese settlers in Eastern Turkistan. Every year almost 200,000 Chinese settlers are pouring into Eastern Turkistan. Recent visitor to Eastern Turkistan was told that the number of Chinese settlers is to be trippled. The Chinese Communists are planing to settle almost 100 million Chinese in Eastern Turkistan by the turn of the century. The Turkic Muslims of Eastern Turkistan are under great fear that they will be overwhelmed by such a large number of Chinese settlers and lose their Islamic identity. Actually, by pursuing this policy, the Chinese Communists is violating the universally accepted rule of international law which prohibits the transfer of citizens to and from occupied territory and it is violating the fundamental human rights of the Turkic Muslims of Eastern Turkistan. Article 49 of the Fourth Geneva Convention expressly deals with population transfers. The last paragraph reads:

"The Occupying Power shall not deport or transfer parts of its own civilian population into the territory it occupies".

The sudden growth of Chinese population has also brought hunger, disaster and specially unemployment to Eastern Turkistan.

So, I humbly request your Excellency to study the followin demands in order to support the life and death struggle of the Turkic Muslims of Eastern Tur-

kestan:

1- An end to the practice of sending Chinese settlers to Eastern Turkestan; those who are there should be returned to their former homes.

2- An end to practice of encouraging mixed marriages.

3- Compulsory Chinese education in Turkic Muslim Schools should be stopped. All school text books in schools should be in Turkic languages.

4- Special attention should be given to the teaching of Turkic-Islamic history, culture and civilization.

5- All Islamic countries should provide funds for scholarships to be given to the Turkic Muslim students living at home and abroad.

6- The Chinese Communist law which prohibits Islamic education, at home or at schools for Turkic Muslim children under 18 should be abolished.

7- Political self-rule should be granted to the Turkic Muslims.

8- Democratic elections of Turkic Muslims to replace Chinese officials assigned by Peking.

9- An end to nuclear testing in Eastern Turkestan.

10- Job priority should be given to unemployed Turkic Muslims in Eastern Turkestan. Recruitment of Turkic Muslim labor force from Eastern Turkestan for Islamic countries.

11- The colonial name Xinjiang (Sinkiang) should

be changed to the historical name of Eastern Turkestan. All the Islamic publications should be encouraged to use this historical name.

12- To apply the principle of self-determination for the Turkic Muslims of Eastern Turkestan by putting into practice the Declaration of Human Rights and the rules of the United Nations.

13- Islamic investigators should be allowed to monitor locally the tragic conditions of the Turkic Muslims in Eastern Turkestan and to see if these demands are carried out.

14- A Islamic institute should be set up to study the tragic situation of the Muslims living under Communist domination.

15- Islamic countries should broadcast to Eastern Turkestan in Turkic languages. As it is known that informed societies can make more responsible judgements about their own and world affairs, while misinformed societies may be more easily manipulated in directions threatening peace at home and peace in the world.

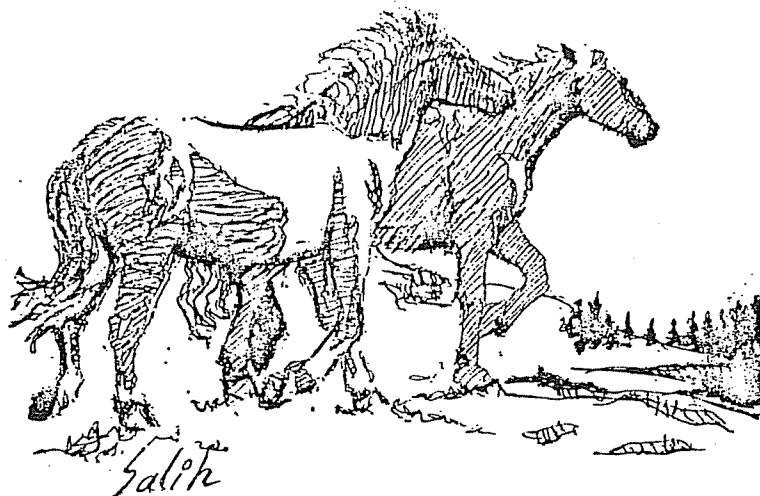
16- Cooperation of all Islamic countries with China should be contingent upon Chinese recognition of the demands of the Turkic Muslims of Eastern Turkestan living at home and abroad.

Thanking you in Anticipation.

Assalamu Alaikum.

Isa Yusuf Alptekin

The Constituent Member of WML
The Honorary Chairman of the
Eastern Turkestan Foundation
Millit Caddesi No:26
Kucuksaray Apt.3
Aksaray-Istanbul
Turkey

Soviets wipe out Muslim villages

SAUDI GAZETTE

November 5, 1987

Bay Mohammed Ali Al Jifri
Saudi Gazette Staff

Dr. Abdullah Azzam, Emir of Mujahideen Services Bureau and President of Board of Directors of Al-Jihad monthly magazine has confirmed press reports of Mujahideen penetration into the Soviet-occupied Turkistan and other Muslim territories bordering Afghanistan.

"Engineer Ahmed Bashir, Emir of Hizbi-Islami of several Afghani provinces, and his fighters have entered the Muslim territories under the Soviet occupation, and as a result Russia had almost wiper out the Muslim villages on the banks of river jihon, "Dr. Azzam told Saudi Gazette.

Massacres

Asked if this was a massacre, he said "massacres had been carried out by Russian day and night with aerial bombardment and rocket, pounding on the villages of Amou Daria (Jihon) River" which separates the Afghani-Russian boundaries.

"Mujahideen are infiltrating from Badghis, Kunduz Badagshau, and Takhar provinces of Afghanis-

tan to Russia," Dr. Azzam disclosed. They even reap pistachio and sell it in Pakistan. Their penetration has been a recurring process and not a rare practice."

The northern region of Afghanistan, the southern region of Soviet Union and the Iranian. Mash-had and Nisabore together had been one area called Khurasan which graduated Muslim scholars and leaders in the past, Dr. Azzam pointed out.

Consciousness

Mohammad Yasser, member of Mujahideen foreign relations committee, had revealed to Saudi Gazette earlier that the Mujahideen have Soviet citizens from Turkistan fighting on the side of Mujahideen. "Turkistanis, Tartars, Caucasians are all now conscious of the resistance movement," he said.

The plight of Russian troops in Afghanistan have spread now to the intellectual people of Uzbekistan, Tadjikstan and Turkmenstan in the Soviet Union. The Times of London reported four months ago that there are 1800 underground mosques in the southern regions of the USSR compared to the 350 state-controlled mosques.

قەمبەر خانم توركيەنى بىر كوروش ئارزوسىنىڭ بولغا نلىغى نى بىلدۈرۈپ توركيە گە دەۋەت قىلىنىشى نى ئلتماس قلىپ دور .

ھورمەتلىك ئەخمەتچاقر ئىلىپ كەلگەن " ئاسيان دانس سىمپوزيوم رىجىن " ناملىق ئىلمى ما قاليلار توپلىمىدا ، قەمبەر خانم نىڭ ۱۹۲۲-يىلى قەشقەر دە توغولغاندا - غى ، موسكوا سەنئەت مەكتىۋىدە ۋە تاشكەنت خەلق ئوسوللىرى مەكتىۋىدە ئوقوغان دىن كىين ، ۱۹۴۲-يىلى يورتقا قايتقانلىغى سوزلىنىدۇ . ھازىر ئورومچىدىكى خەلق ئوسوللىرى مەكتىۋىدە ئوقوتقۇچى بولۇپ خزمەت قىلماقتا .

۱۹۸۶-يىلى ۱۵-۱۱-ئايليرىدا ، خەلق ئەدەبىياتى ۋە كىللەر ئومىگى سۈپتى بىلەن شەرقى توركىستانغا بارغان مەدەنىيەت وسايەھەت مىنىستىرلىگىنىڭ مىللى فولكلور تەتقىقات ئىدارەسىنىڭ باشلىغى كامىل تويفار ، موئاۋىن باشلىقى ھەيرىددىن ئىوگىن بىلەن تورك مەدەنىيىتى تەتقىقات ئىنىستىتوتى باشلىغى پوفىسور دوختور شوكرۇ ئىلچىن ئورومچىدە قەمبەر خانم بىلەن تونوشقان ئىكەن . قەمبەر خانم بو ھەيئەت ئومىگىگە توركيەنى زىيارەت ئەتمەك ئارزوسى نى ئپادە قىلغان ئىكەن .

بولاردىنمو كوروۋالغىلې بولودوكى، قەمبەر خانم سەنئەتنى ئىلگىرى سۈرمەك ۋە مىللىتىگە خزمەت قىلماق ئۈچۈن ئومورونى ئوتكوزىۋاتقان بىر سەنئەتكار . يەنە بىر تەرەپتىن ئوز يورتىدا ئازسانلىق سائىلىشتەك زورلوقلارغا بەرداشلىق بىرىۋاتقان قەمبەر خانم نىڭ تورك ئويفور سەنئەتىنىڭ موكەممەللىشىشى ئۈچۈن خزمەت قلىۋاتقان لىغى مەلوم بولماقتا .

بونداق بىر قىنچىلىق ئەھۋال ئاستىدا ، ئويفور ئوسوللىرى ھەققىدە خزمەت قلىپ ۋە تەننىڭ سەنئەتىگە ھەسسە قوشقانلىغى ئۈچۈن ، قەمبەر خانم نى تەبرىكلەيمىز ۋە ئاللا دىن ئوزون ئومورلەر تىلەيمىز .

مەن يوقوریدا ئسمى ئىتىلفان ژورناللارنى ، ئو واقتىنىڭ سىياسەتچىلىرىدىن مەھمەت ئىمىن بوغرا ، مەسئۇد سابىرى ، احمدجان قاسىمى ، ئىسا يوسوپ ئالبىتىكىن ، ئابدول كىرىم ئابباسوف ، يازغۇچى ۋە شائىرلەردىن چىنكىڭزخان داموللا ، قوربان قوداى پولات قادىر ، ئابدورىھىم ئوتكور ۋە باشقىلارنىڭ ماقالىسى ۋە رەسىملەرى بولغانلىقى ئۈچۈن ئالغان ئىدىم . ئورومچىدىن تەسادىپى مەن بىلەن بىللە چققان بو ژورناللارنى ئىچىدىكى ماقالىلەر ، ئىلگىرى سورولگەن پىكىرلەر ۋە رەسىملەر شو زاماننىڭ سىياسى ۋە ئەدەبىي ئىقلىمىنىڭ بەلگىلىرىدور . بونداق ۋە بونىڭغا ئوخشىغان ماتېرىياللار تا پىماقنىڭ تەسلىگى سەۋەبى بىلەن ، ۋاقت ئوتكەنسرى قىممىتى ئارتماقتا بولوپ ، شو دەۋىرنى تەتقىق قلىپ ئەسەر يازىدىغانلار ئۈچۈن ئەك موھىم مەنبە دور .

مانا موشونداق شوھرەت تاپقان قەمبەر خانم سەنئەتھائياتىدا ۋە يورتومىزغا ۋەكىل بولوپ بارغان چىن دە تورك ئويغور خانىمىغا ياراشقان بىر خاراكتىرى بىلەن ھورمەتلىك پاتمە ئالبىتىكىن خانىمنىڭ سوپىگوسىگە سازاۋەر بولغانلىقى ، ژورنالدىكى بىللە چۈشكەن رەسىملەردىن مەلومدور . شو ۋاقتتا ئشلەنگەن فىلىملاردىن بىرى ئىسلام قورولتىبى سەۋەبى بىلەن ، ھورمەتلىك ئىسا يوسوپ ئالبىتىكىن ئەپەندىنىڭ تەشەببوسكارلىقى سايسدا توركىيەمىزدە ئۈچ قىسما بولونوپتېلۋىزىيوندا بىرلەنگەن ئىدى . نورغون تاماشاچىلار سوپ كوردى . بو فىلىم ئۈچۈن توركىيە رادىيو-تېلۋىزىيون ئىستانسىگە رەخمەت خەتلرى ياغدى . بو نىكىدىن باشقا كوپ گىزىتلاردا ، فىلىم سەۋەبى بىلەن توركستانغا ئائىد ماقالىلار بىسلىدى .

قەمبەر خانم سەھنىگە چققان بەرلەر دۆلەتھائىيەسىدىكى جەمىيەت لەرنىڭ سەھنى لىرى بولغانلىقى ئۈچۈن بو بەرلەردە ھىچ قانداق تەرتىپ سىزلىك گە يول قويولمايتتى يوقورى دۆلەت خىزمەتچى لرىگە ئايرلغان ئالدىنقى سەپ لەردە بولگەن ئىدارە باشلىق لرى ئوتتوراتتى . بوندىن باشقا ياتاقتا يىتىپ ئوقويدىغان ۋە كەمبەغەل ئوقوغۇچىلار ئۈچۈن مو بەر بىرىلگەن ئىدى . بولارنىڭ بىلەت لرىنى ئوقوتقۇچىلار تەمىن قلىپ بىرەتتى .

ئارىدىن ئوزون يىللار ئوتكەندىن كىيىن كولتور و تورىزىم مىنىستىرلىگى مىللى فولكلور دائىرە شوبە مودىرلىرىدىن موھتەرەم احمد چاقىر مىللەتلەر ئاراسى ئاسىيا ئوسوللرى كونفرانسىيەسىگە قىتىلىش ، ئۈچۈن بىجىن گە بارغان ئىدى . بىجىن دە ئويغور ئاپتونوم رايونى گە ۋەكىللىك قلىپ كەلگەن قەمبەر خانم بىلەن كوروشويتو .

بیر ئالاھیدەلىك بیلەن ، خوشال ، لەرزان وہ جانلىق ئىتتىپ ئوینیغینی ئوچون ،
قەمبەر خانمغا ئاتالغان قوشاق دەپ بیلگەنلەرمو بار .

دا وانچىكنىك يولى قاتتىق

تا ووزى تاتلىق

دا وانچىك دا بىر يارىم بار ، قەمبەر

قەمبەر خار ، ئاتلىق

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

قەمبەر خاننىك چاچ پوپكى

يەرگە تىگەمدو؟

قەمبەر خاندىن سوراپ بىقىق

ئەرگە تىگەمدو؟

xxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxxx

ئەرگە تەگسە ماكا تەگسون

تەككەسى بیلەن

قەمبەر خاننى ئىلىپ قاچا يلى

يەككەسى بیلەن

x x x

قەمبەر خانم قەمبەر خانم

يەلپۈپ قويا يمو؟

يەلپۈگۈچنىك سايسىدا

سويۇپ قويا يمو؟

ئو واقتلاردا ، شەرقى توركىستاندا چىقياواتقان " توركىستان مەدەنىتى " ،

" تىيانشان رەسىملىك ژورنىلى " قاتارلىق ژورناللارنىك موقا ويلرىدا قەمبەر خانم
نىك رەكلىك رەسىملىرى چقاتتى . بو ژورناللارنىك موقا ويسىدىكى رەسىملەر سەترا -

چاخانا لاردىن تاكى مەكتەپ ياتاقليرىغىچە بولغان يەرلەرنىك ھەممىسىدە كورولەتتى .

بو ژورناللار ، مەيلى موقا ويدىكى رەسىملرى مەيلى ئىچىدىكى ماقالىلىرى ئوچون

بولسون ، موشتىرلىرى جىق بولغانلىغى ئوچون ، بو ژورناللارنى تىپپ ئوقوماق

تولومو تەس ئىدى .

قەمبەر خانم

ئابدوشوكور توران
.....

قەمبەر خانم شەرقىي تۈركىستان نىڭ مەشھۇر سەنئەتكارلىرىدىن بىرىدۇر .
 ۱۹۴۸-۱۹۴۹ يىللارنى ئۈرۈمچىدە ئورتا مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى ۋاقتىدا ، ئونى سەھنىلەر
 دە ۋە ئىسپان يوسۇپ ئەپەندىمنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن قورولغان " ياشلار ئومىگى "
 دىكى كونسرت مەشقلرىدە كۆپ قېتىم كۆرگەن ئىدىم .
 بۇ ئومەكتە شەرقىي تۈركىستان نىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن تاللاپ كېلىنگەن سەنئەتكارلار
 خىزمەت قىلاتتى . بۇ سەنئەتكارلار ، خەلق ناخشىلىرى ، خەلق ئوسوللىرىنى توپلاش ۋە تە-
 تقىق قىلىش بىلەن شوغۇللونۇپ ، خىزمەتلىرىنى ئاكا دىمىيە سەۋىيىسىدە يۈرۈتۈش بىلەن
 بىر ۋاقتتا ، خەلق ھەر زامان ئوچۇق كونسرت بونىكىدىن باشقا بولارنىڭ كونسرت مە-
 شقلرىنى كۆرمەك ۋە ئوگەنمەك ئۈچۈن مەكتەپلەردىن ئوقۇغۇچىلار كېلەتتى . مەنمۇ بىر
 مەزگىل داۋام قىلغان ئىدىم . قەمبەر خانم بۇ ئومەكتە ئوينىغان بىر- بىرىدىن نەفىس
 ئوسوللىرى بىلەن ، ئويۇن كورگۈچىلەرنى قايىل قىلىپ ، ئالقىشقا سازاۋەر بولاتتى .
 مىللى ئوسوللىرىمىزنى ئورۇق- ئادەتلىرىمىزنى ئويۇن ھالدا ئويناپ ، ياشلارغا ئوگەتكىنى
 ئۈچۈن ، شۇ دەۋىرنىڭ ئويغۇر رېژىسورلىرى ۋە مىللەتچى كىشىلىرى تەرىپىدىن ئالاھىدە
 ئىتبارغا ئېلىناتتى .

بۇ نىكىدىن باشقا ، شۇ ۋاقتتا شەرقىي تۈركىستان ئولكىلىك ھۆكۈمىتى رەئىسى بولغان
 مەسۇت ئەپەندىم قەلەمگە ئالغان ، ئابدورىھىم ئوتكۈر قوشا قلىرىنى يازغان
 " نيازقىز " ناملىق دىرامماتىك ئويۇنلۇشى ۋە مەھمەت ئىمىن بوغرا يازغان " قوتلوق
 تۈركان " ئوپېراسىنىڭ سەھنىلەشتۈرۈلۈشىدە لايىھىلىگۈچى ۋە دېرىكتورلۇق ۋەزىپىنى
 ئالغان ئىدى .

قەمبەر خانىمنىڭ ئورونلىغان ئوسوللۇق ناخشا لىرىنىڭ كۆپ بولۇشى بىلەن بىر ۋاقتتا
 ئەك كەك تارقالغان بولسا " قەمبەر خانم " ئىسلىق ئوسوللۇق خەلق قوشىغىدۇر .
 بۇ قوشا قنىڭ موزىكىسى بەزىدە ئەنقەرە رادىئوسىدا چېلىنماقتا دۇر . يەنە ، تۈركىستانلىق
 م . س . بىر كارگەر ھازىرلىغان ئونئالغۇ لىنتىسىدىمۇ ئورون ئالدى . قوشا قنى
 " قەمبەر خانم " بىلەن قوشا قنى ئوسول بىلەن قىتىپ ئوينىغان قەمبەر خانم نىڭ
 بىرەر ئالاقىسى يوق . ئامما گۈزەل بىر تاسادىپلىق قەمبەر بوقوشا قنى ئوزىگە خاس

وطن

برادرلار كيلينه بيز قول بولاي ليك
قزىل دشمن گه بيز حمله قىلاي ليك
وطن حقيده بى غم ليك گسناه دور
وطن دين هر كيشى يوزنى اوگور سه
وطن شيز كون كوريش نى فايده سى يوق
قونوب هر بيز تيكان نى شاخه سيگه
كيچه كوندوز وطن بيزنى چاقير غاي
قى بيزدين چيقيب بيز مرد ميدان
وطن بى جان فداليك قولغه كيلماس
اگر غفلت ده دنيادين كيتار ميز
اوروس دين تابكى هريان قاجارميز
كيلينگ لار بيز بولوب سنگر آلاميز
نه بولدى بيز گه عالم گه تيتيلديك
بيزى بيز كيمسه آلاميدور ايسیغه
خدار اضحا ايماس افعال ميزدين
وطن نى ترك ايتيب ايش دين چيقاريب
وطن حقيده بيز چاره كوراي ليك
وطن نى يا آلاي ليك يا اولاي ليك
پويول ده جان بيزيش قنچه چوراي ليك
وطن خائين لارين روئى سپاه دور
بيلينگ لار دين ودياسى تباه دور
تباہ كار لارنى ايل گه تانيتاي ليك
غريب ليك ده بوزيش نى فايده سى يوق
وطن ديب لاف اوريش نى فايده سى يوق
وطن تحرير گه همّت قىلاي ليك
كيليب آزاد قىلينگ لارديب باقير غاي
اوروس لارنى اوروب هيداب قاجير غاي
زور آورلار گه زور نى كورساتاي ليك
غريب ديب كيمشه بيزنى كوزگه ايلماس
خداوند بيزگه هرگيز رحم قىلماس
بو غفلت دين تورينگ لاراويغاناي ليك
قاجيش ليك دين نيمه فايده تاپارميز
اولارميز يا اوروس نى اولدور ارميز
اگر اولشاك شرافت ليك اولاي ليك
فلا تخمان تاشيديك هريان آتيلديك
فراموش دفتر ايچره بيتيلديك
بو بدبخت ليك گه بيز چاره كوراي ليك
عمل گه آشمگان افوال ميزدين
پريشان ليك ده يورگان حال ميز دين
خدانى همدا راضى قىلاي ليك
معزز ايكي دنياده يشاي ليك

قارى محمد اكبر همدم مقيم مدينة المنورة

چۈن، چىرايمىز سيارغايدى، يۈرەكتىكى قان زەرداپ سۇغا ئايلاندى.
ئاھ، قېنى ئۇ بەخت قۇياشى، قېنى ئۇ نۇر؟ قېنى ئۇ
كۈزەل باھار؟

يوق، بىرسىمۇ يوق، بىز ھەممىدىن مەھرۇم!
ئەنە تىيانشان، ئالتاي، كۇئېنلۇن، پامىر تاغلىرىدا ھامان
شۇ قارا بۇلۇتلار، ھامان بىر قارا پەردە... ئىلى، تارىم،
ئېرتىش ۋە باغراش سۇلىرى ئۈستىدە ھامان بىر قارا تۇمان!
قاچانغىچە شۇنداق؟ قاچان بىزگە تاڭ ئاتار؟

يادىڭىدۇ بەلكى، بىزدە بىر ئەمەس، قانچە - قانچە
قېتىملار قاتتىق بورانلار سوقۇپ ئۆتتى، بۇ بورانلار بىلەن
گويا پۈتۈن جاھان تىترەپ كەتكەن ئىدىغۇ! بوران سوققان

بىپايان دەشت - جاڭگاللاردا قىپ - قىزىل قانلار دەريا
بولۇپ ئاقىۋاتىدى؟ ئىككىسىز قالغان جەڭ تۇلپارلىرى - تىز-
ئىلىرىنى سۆرەپ، كۆككە قاراپ، ھەسرەت بىلەن كىشىش
مىگەنمىدى؟ كىيالارغا ئىلىنىپ قالغان ئادەم ئۈچەيلىرى سىم-
تانانىڭ سىملىرىدەك ۋىڭىلداپ، ئەتراپقا دەھشەت سالىم
غانمىدى؟ بۇ بورانلار سوقماقتا تېخى، بەلكى يەنىمۇ سوقار...
ئەجىبا! نىچە بورانلار بۇ قارا بۇلۇتلارنى نىمىشقا
سۇيۇرۇپ تاشلىمىيالىس، نىمىشقا بۇ قارا تۈن پەردىسىنى
يىرتىۋېتىلمەس، نىمىشقا؟

قاچان بىزگە تاڭ ئاتار؟ ئېيتقىنا، قاچان؟

بىلىمەن، بوران سونماقتا، بوران.
بىراق، قورقما، بىز بوران توختاپ قالمىغاي دەپ،
يەنە بىزگە تاڭ ئاتماي قالمىغاي دەپ.

ئېيتقىنا، بىزگە تاڭ ئاتىدۇ - يىق؟ ئۇ تاڭ قاچان
ئاتىدۇ؟ قاچان؟ ئۇ تاڭ قايسى تەرەپتىن بورۇپ، قايسى تەر-
رەپتىن نىخت تۇغار؟

دولقۇنلۇق دېڭىزدىن چۈشتۇن بىر سادا كەلدى؛
- توختا، ئەنە، تاڭ ئاتماقتا ئاز قالدى. تاڭ كۈن
چىقىشتىن ئاتىدۇ، ئەمما، بىنە كۆپ چېلىش بورانلىرى
مىزىن!

دېڭىزدىن سادا

تقديم قىلغۇچى عبدالرحيم كاشغىرى

خوتكور

قاپ - قاراڭغۇ بىر كېچە... چەكسىز كەتكەن كۆپ -
كۆك بىر دېڭىز... ئۇ، قاراڭغۇ كېچىنىڭ سۈرى بىلەن گويا
قارا بولۇپ كۆرۈنەر، دەھشەت بىلەن دولقۇنلىنار، قويۇق
كۆپۈكلەر چاچرىتار.

ئەنە ئۇنىڭ تېشىپ چىققان جۇشقۇن سادالىرى...
ئەنە ئۇ دېڭىز بويىدا ئاسمان بىلەن قۇچاقلاشقان تىك
تاغ. ئۇنىڭ قىلىچ كەبى ئۆتكۈر تاشلىرى دولقۇنلۇق دېڭىزغا
شەلىتە بىر تۈستە ئاقار، ئۇنىڭدىن بىر نەپەس كۆزىنى ئال
ماس، ھادىان قاراپ تۇرار. سامان ئىنتىلۇر. ئەنە شۇ تاغنىڭ
يان باغرىدا ئاللىقانداق خىيالغا چۆمگەن بىر شائىر. ئۇ، سۆز
باشلاپ، گويا دېڭىزغا ئەرز ئېيتار، ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاپپاق
كۆپۈكلەر قاينار...

— ئەي دېڭىز، نىچۈن مۇنچە دولقۇنلىنارسەن؟ توختا
بىردەم، مېنىڭ سوئاللىرىمغا جاۋاب بەر:

نىچۈن ئۇزاق چاغلاردىن بېرى، بىزگە كۈن نۇرى
تەگمەس؟ نىچۈن ئاسمىنىمىز ھامان تۇمانلىق، ھامان بۇلۇت

لۇق، ھامان تۇتۇق؟ بىر كۈنمۇ ئوچۇق بولغىنى يوق، بىر
كۈنمۇ ھامان بىزگە تۇن! ئۆمۈر لاي سۇ كەبى ئېقىپ
كەتمەكتە. ھەر چاغ، ھەر زامان كۆڭلىمىز سۇنۇق...

يىللار، ئەسىرلەر شۇنداق ئۆتتى. ھەر يىل، ھەر ئەسىر
بىزنى قاخشىتىپ، بەك كۆپ غەنىمەتلەرنى ئېلىپ كەتتى،
ئۆمۈرنىڭ تەڭدىن تولىسىنى ئوغرىلاپ قاچتى، لېكىن، بىزگە
ھېچنەمە بېرىپ كەتمىدى، پەقەت مۇڭ بىلەن ھەسرەت،
قايغۇ ۋە ئەلەم، كۆزلىرىمىزدە قۇرۇماس نەم قالدۇرۇپ كەتتى،
بىزگە بەرگەن سوغىتى شۇ بولدى...

بىز ھەمىشە نۇرغا تەشنامىز! بىراق، ئۇ بىزدىن جاما-
لىنى يوشۇردى، بىر قارا پەردە ئۇنىڭ يۈزىنى توستى، ياق،
بەلكى بىزنىڭ كۆزىمىزنى توستى. شۇنداق قىلىپ، بىز ئۇ-
نىڭدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قالدۇق، پۈتۈنلەي... شۇنىڭ ئۇ-

5- بارىكول دىكى قەدىمىي تاش - ياغاچ قورولمىلىق ئىمارەت :-

بارىكول ناھىيەسىنىڭ تەخمىنەن ئالتە كىلومىتىر يىراقلىقىدىكى بىر جايدىن قەدىمىي بىر ئىمارەت خارابەسى تېپىلدى . بو خارابەنىڭ ھازىرقى ساقلنىپ قالغان تاش تېمىنىڭ ئىگىزلىكى 2 متر قىلىنلىغى 3 متر ئويلا - ئىچكى ، تاشقى بولۇپ يا - غاچ توغرىك ئىزلىرى بار . ئىشلىتىلگەن تاش لارنىڭ ھەممىسى تورت - بەش ئەركەك ئاران كوتورەلەيدىغان چوك تاشلار بولۇپ يان تەرەپى پوتونلەي تاشچى ئوستالار تەرەپىدىن ياساپ سلىقلاشتورولغان . بو خارابە دىن ئىلنغان نومونەلەر كاربون - 14 ئانالىزى ئارقىلىق تەكشورولگەندە بولارنىڭ بوندىن 3280 يىل بورونقى ئىمارەت ئىكەنلىكى ئىنىق لاندى . يەنى 3000 يىل بورون ئىجدادلىرىمىز بو توپراقلار - دا خىلى موكمەل ئوى - ئىمارەت قورۇپ باشىغان "

دىمەك ، ئوقۇرىدا قوربان ۋەلى نىڭ بىزگە يەتكوزگەن " قەدىمقى زاماندىن كەلگەن خەبەرلەرى " بىلەن موستەملىكىچى ختتايلارنىڭ " بو رايوندا ئويغورلار نىڭ ياشاپ ئوتكەن تارىخى 2 مىڭ يىلغا بارمايدۇ " (يەنى شەرقى توركىستاندا مىڭ يىل ئىلگىرى ئويغورلار يوق ئىدى) دىگەن سەپسەتەلرى بىت - چىت بولدى .
رەخمەت سىزگە قوربان ۋەلى !

قوربان ۋەلى كىم دور با

قوربان ۋەلى 1946 نجى يىلى شەرقى توركىستاننىڭ چەرچەن ناھىيەسىدە دونياغا كەلگەن . ئورومچى ئنورسىتتىنڭ ئىجتىمائىي پەنلىرى ، پاكولتەسىنى بوتورگەن . تارىخ سوناس ، ئارخىولوگ ۋە قەدىمقى بىزىقلار ۋە تارىم مەدەنىيتى تەتقىقاتچىسى . ھازىر ئويغور ئاپتونوم رايونلوق قەدىمقى ئەسەرلەرنى توپلاش - رەتلەش ئىنخانى مەسئولى . ئارخىولوگىيە ، سانسىرىت ساك ، سوغدى ۋە توخرى تىللىرىدا مەخسوس ئوقۇغان . ئىنكىگىلىزچە ۋە گرمانچە بىلىدۇ . قوربان ۋەلى نىڭ نورغون ئىلمى ماقالە ۋە ئەسەرلىرى نەشىر قىلىندى . ھازىر بىزگە يىتپ كەلگىنى 1986 يىلى ئورومچىدە بىسلىغان " بىزنىڭ تارىخى بىزىقلىرىمىز " دىگەن ئەسەرى دور . ئاپتورنىڭ كۆپ ئەھمىيەتلىك ماقالەلىرىدىن " تارىختكى ئويغور زەمبىرىگى " ، خوتەن ئاقسېپ قەدىمقى شەھەرنىڭ كىسەكلىرى دىكى بىزىقلار ھەققىدىكى دەسلەپكى مولاھىزەلىرىم " غە ئوخشاش ماقالەلىرى " شىنجاڭ ياشلىرى " ۋ " بولاق " ژورناللىرىدا ئىلان قىلندى .

ئەجدادلىرىمىزنىڭ بوندىن ئاز دېگىنىدە ئون مىڭ يىل بورونلا مو شو زىمىندە يا - شاپ تورغانلىقى نى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ . بو جاى نىڭ جوغراپىيەلىك ئورنىنى - شەرقى مېرىدىئان 75.05 شىمالى پارالل نىڭ ۴۶-3۹.۴۴ گە توغرى كېلىدۇ . ھازىر شىنجاڭ موزىيىدە ما كالاى سونكىكى ، چوقا سونكىكى ۋە كېپنەك سونكىكى قاتارلىق 7 پارچە ساقلانماقتا . جوڭگو پەنلەر ئاكادېمىسى ئاركيولوگىك ئىنستىتوتى دېكى ئاتا غلىق ئالىملەر تەكشۈرۈپ كورگەندىن كىن ئونى ئون مىڭ يىل بورونقى ۱8 يا - شلىق ئەركەكنىڭ باش سونكەكى دەپ موقمىدى .

3. كۈنچى دەرياسىنىڭ توۋەنكى ئىقىمى دېكى قەبرىستانلىق ۋە .....

كۈنچى دەرياسىنىڭ توۋەنكى ئىقىمىدا قوملۇقتىن بىر قەبرىستانلىق تىپىلدى . بو قەبرىستانلىقتىن ئۈستىگە قوش بەيلرى قادا پ قويفان كىگىز توماق ، يوك يېتىن توقولغان پالاس ، ئاشلانغان تىرە دىن ئىكىلگەن ئوتەك ، يومىلاق بوغداى دا - نەلرى ، ئايال كىشىنىڭ ياغاچتىن ئويفان ھەيكىلى ۋە ھەرخىل يوك توقولما لار قىزىپ چىقىرىلدى . بو نەرسىلەرنىڭ نەمۇنەلرى كاربون-4 ئانالىزى ئوسولى بىلەن تەكشۈرۈپ بو قەبرىستانلىقتىن تىپلغان مەدەنى يادگارلىقلارنىڭ بونىڭدىن 6 مىڭ يىل بورونقى ماددى بويوملار ئىكەنلىكى ئىنقلاندى . يومىلاق بوغداى دانەسى بولسا پوتون جونىڭگو بويونچە ئەك قەدىمقى ئوستورولگەن بوغداى دانەسى ئىكەنلىكى ئىسپات لاندى . دىمەك ئەجدادلىرىمىز بوندىن 6 مىڭ يىل بورون تونچى قىتم تىرىغچىلىق قلىپ بوغداى تىرىغان ۋە ئوتەك دىگەن ئاياغ كىمىنى مو بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز ئىجاد قىلغان .

ھاسامبول دېكى قەدىمقى قەبرىستانلىق خوتەن ويلايەتى لوپ ناھىيەسى سامبول يىزىسى تەۋەسىدە يقىندا بىر قەبرىستانلىق تىپىلدى . بو نىڭ جوغراپىيەلىك ئورنى شەرقى مېرىدىئان 86.۴3۱ شىمالى پا - رالل 53-36.5۹ بو قەبرىستانلىق دىن ۱۰۰۰ پارچىغا يقىن مەدەنى يادگارلىق لار تىپىلدى بولار ئاساسەن يوك ، يېنەك توقولما دىن ئىشلىگەن كىم - كىچەك ، باش كىمى ، چلتەك كەشتە گول بىسلفان پاختارەخ ، پالاس ، گىلەم ، مارچاق ، تارغاق سوزگۈچ ، ئەينەك ، ئوتوك ، ھاسا ، بەي يەلىوگۈچ ، تومور ئوق بېشى ۋە ساپال قاچىلار قاتارلىق لاردىن ئىبارەت . بو مەدەنى يادگارلىقلار خوتەن رايونىدا بو - ندىن 2000 يىل بورون ياغىغان ئەجدادلىرىمىز نىڭ مەدەنى ھاياتى ۋە يوكسەك قول ھونەرزۈھنچىلىكى نىڭ نەقەدەر ئەوجىگە چققانلىقىنى ئورتىغا چقاردى .

كيولوگيه ئارقىلىق بىزگە قەدىمى زامان ئىمىزىدىن خەبەر كەلدى . بو نىك بىلەن ئەجدادلىرىمىزنىڭ 2000 يىل بورونقى بەلكى ئونىنكىدىن مو بورونقى تارىخى پائا . لىھ تلىرىنى چوشونوشگە ئىمكا نىھت يارىتلىدى .

ھەممەمىزگە مەلوم بولغىنىدەك - ختتاچە يىزىلغان ئويغور تورك تارىخىغا ئائىد ماترىياللار دە بىزنىڭ ئاتا - بووالرىمىزنىڭ شەرقى توركستاندىكى ئىزلىرىنى 2000 يىلدىن ئاشمايدۇ دەپ كورسوتولگەن . ھازىر بىز قوربان ۋەلى نىك بو ماقا - لەسىدىن ئەجدادلىرىمىزنىڭ بو توپراقلار دىكى تارىخى پائالىھتى ۋە ئىش ئىزلىرى - نىڭ بوندىن ئون مىك يىل دىن بورون مو مەوجود ئىكەنلىگىنى ئوگەنمەكتەمىز . مەن تووھندە قوربان ۋەلى نىك بو ماقالەسىنك موھىم مەزمونلىرىنى قسقارتىپ ئەينەن تونوشتورماقچى مەن .

1- تاشقورغان دىكى كونا تاش دەورىگە ئائىت ئىزلار .

كونا تاش قورال دەورى دىگەن سوزە بىزگە ئىنسانىھت نىك " ئادەم " بولوپ يىتلىش جەريانى يەنى بو نىنكىدىن 6000 يىلدىن 2 مىليون يىلغىچە بولغان ناھايىتى ئوزاق بىر تارىخى دەورنى ئەسلىتىدۇ . بو ئىز ھازىرقى تاشقورغان ناھىيەسىنك شەرقى - جەنۇب تەرەپىدىكى تىزناپ گونكىشى نىك جىوغىلا دىگەن مەھەللەسى تەۋەسىدە ئورنىغا چقرىلدى . تاشقورغان دەرياسىنك قرغاقلرى دىكى كوچمەجنسلاردىن ھاسىل بولغان بەللەمبەى سمان ئىگىزلىكنىڭ 3 قاتچونكقور توپا قاتلىمىدىن يىلغان بو جاينىڭ جوغراپىيەلىك ئورنى - شەرقى مىرىدىئان 75.23.24 شىمالى باراللىك 37.31 گە توغرى كىلىدۇ . بو ئىزدىن قەدىمى ئىنسانلار ياققان ئوتتا كويگەن نەرسىلەر كولى يەنى كويوك توپا ، چالا كويگەن ياغاچ ۋە سونكەك لەر چىقىپ ، ياسىغا تاش قورال تاش ياپراق تىپلىدى . تەدقىق قلىش ئارقىلىق بولارنىڭ كورارتىش تاشلىرىدىن ياسالغان كونا تاش دەورىگە مەنسۇپ يادگارلىقلار ئىگەنلىگى موقىمدالدى .

2- ئاتوشتىن تىپىلغان تاشقا ئايلانغان ئادەم باش سونكەكى .

سونكەكنىڭ تاشقا ئايلىنىشى ئوچون باشقا شەرتشارائتلارنىڭ تولوق بولۇشىدىن باشقا ئون مىك يىلدىن ئارتوق زامان كىتىدۇ . ئاتوش ناھىيەسىنك ئاغو يىزىسى تەۋەسىدە تاشقا ئايلانغان ئادەم باش سونكەكى نىك پارچەلرى تىپلىدى . بو

قەدىمقى زاماندىن كەلگەن خەبەر

دوختور محمد يا قوپ بوغرا
.....

ئولوغ ۋە تەنمىز شەرقى تۈركىستان نىك قەدىمى تارىخى نى ئايدىنكلاشتۇرۇدىغان ساناقىز ئاركىولوگىك ۋە سىقەلەر، بىباھا ئەنتىقە يادگا رلىقلار ئوتمۇشتە چەت ئەللىك ئاركىولوگلار تەرەپىدىن قىزىپ ئىلىپ كىتلىدى . بولار نىك بىر قىسمى تەد- قىق قىلىنپ ئىلان قىلىنغان بولسىمۇ كۆپ قىسمى ھازىرغىچە ئەجىبى موزەلار دە كورگە زمە ماترىيالى بولۇپ تۇرماقتادۇر .

شەرقى تۈركىستاندا بولسا ھۆكۈمران ئىستىلاچىلار مللە تىمىز نىك بىر زامانلاردا دۇنيا مەدەنىيەتگە بۈيۈك تۆھپەلەر قوشقان قەدىمى تارىخىمىزغا ئائىد تارىخى ۋە سىقەلەرنى ۋە يادگا رلىقلارنى قوللىدىن كىلىشىچە بولۇپ - تالىدى ۋە بوزۇپ يوقا تىتى . بو ھادىسىلار خىتاي كومۇنىست ئىستىلاسىدىن كىن بولۇپ مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدا تىخىمۇ باجئەلىك سۈرەتتە جەريان ئەتتى . قىزىل موھا بىز ئوك چەكلىرى " كونا لىققا قارشى تۇرىمىز " دىگەن شوئارى بىلەن چالاقالغان تارىخى مىراس لىرىمىزنى چىقىپ كۆيدۈرۈپ تۈگەتتى .

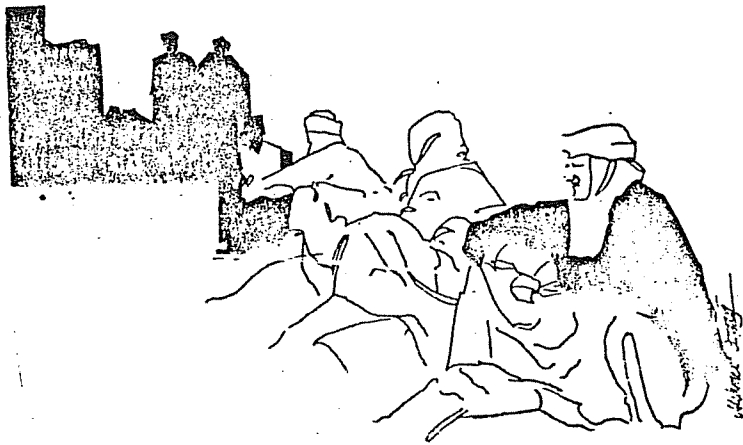
ماۋزىدۇك نىك ئولومىدىن كىن شەرقى تۈركىستاندا ئىلىپ بىرىلغان قىسمەن ئىسلاھاتلار نەتىجىسىدە ئويغۇر ئالىملىرىمىز ئەجدادىمىز نىك قەدىمى تارىخىنى ۋە پائالىيەتلىرىنى ئوگونۇش ، تەدقىق قلىش ۋە ئاسار ئەنتىقەلارنى قىزىش ئىشلىرىنى ئىلىپ بىرىپ بىزلەرنى خوشھال قلىدىغان ۋە فەخرلەندۈرۈدىغان نە- تىجىلار مەيدانغا چىقارماقتا ۋە ھەم بولار مەتبۇئاتتا ئىلان قىلىنماقتا . مانا شو قاتاردىكى ماقالە لەرنىك بىرى يىقىندا ئۈرۈمچىدە " ياشلار نەشرىياتى " تەرەپىدىن ئىلان قىلىندى . ماقالە نىك يازغۇچىسى - ياش ئويغۇر ئالىم تارىخ شۇناس ۋە ئاركىولوگ قوربان ۋەلى دور . قوربان ۋەلى ئۆزىنىك بو ماقالەسىنى شو سۆزلەر بىلەن باشلايدۇ ،

يىقىنقى زامانلارغىچە ئەجدادلىرىمىز نىك 2000 يىل دىن بورونقى تارىخى پائالىيەتلىرى توغرىسىدا سۆز ئىچىش ئۈچۈن ماترىياللار كەم ئىدى . بو بىر قانچە يىل ئىچىدە يۈرتىمىز نىك ھەر قايسى جايلرىدىن ئەجدادلىرىمىز نىك يىلدىن بورونقى تۇرار جاى ئىزلەرى ، شەھەر - قەلئە خارابەلىرى ۋە قەبرىلار تىپلىدى ۋە ئار-

ئيشەنچلىرىنىڭ قالدورولىشى ئۈچۈن ۱۵ ما دىلىق بىر پروگرام ھازىرلانغانى. بو نىڭ ئىچىدە پۈتۈن مەسجىتلارنىڭ تاقلىشى ۋە دىنى رەھبەرلەرنىڭ ئەمگەك بىلەن ئۈزگەرتىش لاگىرلىرىغا يوللىنىشى قاتارلىق ھۆكۈملەر بەر ئالغانى. شو يىرى ئەم جەبلەندۈرىدىكى، ختتا يىلارنىڭ توركلەرگە بولغان بو بىسمى زورا وانلىغىنى دىن نىڭ يوقىتىلىشىنى، بو ئولكىنىڭ ماركىزم- لىنىنىزمنى كوككە كوتىرىپ ئجرا قلىوا تقانلىغى ھىسا بلىنا تقى. شېھەسىزكى سەۋىتلەرنىڭ ختتا يىدىكى توركلەرنى دەستەكلەيدىغان بىر ھالغا كىلىشى، ئولارنىڭ ھەقلىرىگە بولغان بولغان ھورمە- تتىن كىلىپ چىما يىتى. ئولارنىڭ مەخسىدى شەرقى توركىستاندا بىر زامانلار قولغا كەلتۈرگەن ھەقلىرىنى يىنكىدىن قولغا كەلتۈرۈش ئىدى. سەۋىتلەرنىڭ مودا- خىلمى ھەرىكەتلىرىگە باقمى ختتا يىدا ماۋنىڭ ئولومى ۋە ئونىڭ ختالىقلىرىنى تىبىپ چىقانفە قەدەر شەرقى توركىستانداكى زولوم داۋام قىلماقتا ئىدى. ۱۹۷۹- يىلى چىقان ختتا يىنىڭ يىنكى ھۆكۈمەت باشلىقلىرى ماۋ دەۋرىدىكى ختالىقلارنى ئتراپ قلىپ، يىنكى ارىفورمىلارغا باشلىدى.

ھالبۇكى ۱۹۸۲- يىلىدىكى ئاساسى قانۇندا ئازسانلىقلار ۋە دىنى گورۇپلار ئۈچۈن وىژدان ھورىەتى بىرىمىز دىگەن بىسىمۇ دەۋلەت نىڭ تونولغان پۈتۈن دىنىسىزلەر نى موھا پىزەت قلىدىغانلىغى يىزىلدى.

ختتا يىنىڭ ئىچكى سىياسىتىدە ئىلىپ بىرىلغان بو ئۈزگىرىشلەر ئىسلامىەتنىڭ قارىشىدا تەرەپسىز بىر يول توتقاندىك بىر كورونۇ ھرز ئىتىشى مومكىن بو سىياسەتنى ئۈزگىرىشلەرگە قاراپلا شەرقى توركىستاندا توركلەرنىڭ ئجتمائى و ئختسادى ئەھۋاللىرى ۋە غەربى توركىستاندىكى توركلەر بىلەن بولغان مونا- سىۋەتلىرىدە ھەر قانداق بىر ئۈزگىرىش بولغانلىغى ھەققىدە ئىغىز ئىچىش تەس.

بو ئەھۋال ۱۹۵۸-يىلى خوتەندە چوڭ بىر كوتىرىلشگە سەۋەپ بولدى . خىتايىلار بو تىركىشنى قىرغىن قىلماق ئۈچۈن كەڭ كۆلەملىك بىر ئەسكىرى قوشوننى ئىشقا سا - لماي تورايمىدى . بو تارىختىن باشلاپ شەرقى تۈركىستاندا خىتاي بىلەن تۈركلەر ئارىسىدىكى قارمۇ - قارشىلىق يەنىمۇ شىددەتلىك يىڭى مۇھىتلارغا ئولتۇرۇشقا با - شلىدى .

۱۹۶۲-يىلى توموزدا يىمەكلىكلەرنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ خىتايىنىڭ ئىچكى ئۆلكىلىرىگە توشۇلۇپ كېتىشى بىلەن يىمەك قىلىنى ۋە ئاچا رېجىلىقنىڭ باشلىنىپ كېتىشى بىلەن غولجىدا ۋە چەۋچەك خەلقى ئۈيەرلەزدىكى خىتايىلارغا قارشى ھەرىكەتكە كىرىشىپ نورغونلىرى ئۆلدى ۋە يارىلاندى . ئوندىن باشقا غولجىدىكى سەۋىت كونسولوسىلۇقى يېنىدا تۇرغان شەرقى تۈركىستان لىقلار ، خىتايىلارنىڭ شەرقى تۈركىستاندىن چىقىپ كېتىشىنى ۋە بو رايوننىڭ مۇستەققىلىگىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئوزلر - گە قورال ياردەم بېرىلىشىنى تەلەپ قىلدى . سەۋىت كونسولوسى بولارنى تارقىتىشقا ئورۇنغان بولسىمۇ ئوق يايدىن چىققان ئىدى . بىر تەرەپتىن قازاقلار چىگرادىن قىچىپ سەۋىت ئىتتىپاقىغا كېتىۋاتاتتى . يەنە بىر تەرەپتىن نەفىت قودۇقلىرىدا ئىشلىگەن ئۇيغۇرلار ئۈزبەك ۋە تاتارلار ئىش تاشلاۋاتاتتى . بو ئەھۋال ۱۹۶۳ - يىلى دىن ئىبارەن سەۋىت - جۇڭگو ماجرا لىرىدا مۇھىم رول ئويناشقا باشلىدى . بىجىن ماسكۋانى ئالدى بىلەن قازاق ۋە باشقا تۈركلەرنى كۆشكۈرتتى ۋە ئۇلارغا قورال بەردى دەپ ئىپلاۋاتاتتى . يەنە بىر تەرەپتىن قازاقلاردىن باشلاپ ۱۹۶۲ - يىلىدىن باشلاپ سەۋىتلەرگە ئىلتىجا ئەتكەن تۈركلەرنىڭ سانى ۳۰۰.۰۰۰ ئەتراپىدا ئىدى . ئەسلىدە بورون مۇلتەجىلەر سەۋىت دىن جۇڭگوغا ئا قاتتى .

۱۹۶۶ - يىلى ماۋنىڭ ئاتالمىش مەدەنىيەت ئىنقىلابى شەرقى تۈركىستاندىكى تۈركلەرنى ئۈزىنىڭ يوق قىلىش ئىشنى قىلغان ئىدى . بوروگرامنىڭ بېشىدا شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ مەجبۇرى خىتايلاشتۇرۇلمىسى كېلەتتى . ئۇيغۇر قازاق ، قىزلىرى ئائىلە لىرىدىن مەجبۇرى ئىلىنىپ ئولۇم جازاسى بىلەن تەھدىت ئىتىلىپ خىتايىلار بىلەن ئۆيلۈك - ئوچا قلىق بولۇشقا زورلىنىۋاتاتتى . بولۇپمۇ تۈركىستانلىق تارىخى ئاساسلىق مىراسلىرىنى ئورتىدىن يوق ئەتمەك ئو - چۇن مىللى كىملىرىنى كېيىشلىرى مەنى قلىنىمىش بولۇپمۇ ئىسلامىيەتنىڭ تەلىمات

يرده بولسيمو سا قلاب قىلىشىغا روخسەت بىرىلگەنتى .

بو يوشاق سىياسەتنىڭ دىنى ھەرىكەتلەربىلەن ھېچ ئالاقىسى يوقتەك كورونەتتى .
1952-يىلىنىڭ بېشىدا شانكخەيدە قورئاننىڭ خىتتاچە بىر تەرجىمىسى بېسىلغانتى .
كىتاب كومونىست دوكتىرىنىڭ خىلاپ كەلگەن ئىدىلوگىيەلەرنى كورسەتكەن سورىلەر-
نى ئىھتوا قىلاتتى . بىجىن رىجىمى بو يىنكى تەرجىمىنى مەسجىتلەردە ئوقوغان قو-
رئاندا مەدىرىسىلەردىكى ئادەملەرنىڭ ۋە بالىلارنىڭ تەربىيەسىدە بوختا بىر قا-
يىناق قىلىپ قوللۇنۇپ بو نىككىدىن بو يوك پايدا كوتوۋا تاتتى .

بو ئارىدا خىتتايدىكى موسولمانلارغا قارىتا ئىلىنغان تەدبىرلەرنىڭ بىر
دانىسى، ئىسلام دىنىنىڭ مەنى قىلغان يەمەكلەرگە ئائىت ھۆكۈملەرنىڭ قالدۇرۇلو-
شى ئىدى . مومىنلەر قولى كالا گوشلىرىنى جامىلەرنىڭ قارمىغىدىكى مەزىھالار-
دىن سىتىپ ئالدى . خىتتاى كاتىۋاشلىرى بو مەزىھالارنى ئىتتىپ قويغىنى ئۈچۈن
موسولمان خەلق گوشتىنى دولت دوكانلىرىدىن تەمىنلىش كە مەجبۇر بولدى . ھەتتا
بو غذا دىن مەھرۇم بولۇش ھالىغا كەلدى .

بوتون بو ئورنەكلەر خىتتاينىڭ شەرقى تۈركىستانغا ھەقىقىي بىر " ئوز ئەرك "
لىك (ئاپتونومىيە) بەرمەك نىتى يوق لىغىنى ئۈچۈك ئاشكارىلاپ قويدى . بولۇپمۇ
1955-يىلى شەرقى تۈركىستاندا ئىلىپ بىرىلغان سەۋىت تەشۋىقاتىغا قارىتا ئوز-

يىنى يەنىمۇ كۈچلۈك ھېس قىلغانچە ئونىڭ زىمىسىدىكى ئىفەرچىلىقلار ئارتىقا باشل
يدى . شۇنداق قىلىپ 1958-يىلىدا بىجىتدىكى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ، شەرقى تۈركى-
تان دىكى ئالى مائارىپ سىستېمىغا ئىبەرتىلگەن بىر تەلىماتتا ئونوئىستىتلىر
دە مللەتلەرنىڭ ئوز تىللىرىدا دەرس ئوتۇش ۋە تەربىيە ئىلىپ بىرىشقا خاتمە
بىرىلمەكچى ۋە دەرسلەر پۈتۈنلەي خىتتاى تىلىدا ئوتۇلمەكچىدى . بو ئوز گىرەشكە
پارالل ھالدا مەھەللىلەردىكى ئوقۇتۇش خادىملىرىنىڭ يەرلىرىنى يەنى بىشلانغۇچ مە-
كتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئورنىنى ئاستا-ئاستا خىتتاى كەسپداشلىرى ئىگەللەتتى .
بو ھەرىكەت قاتتىق تەپكى كوردى ۋە پەشۋا يىدى . ئوقۇغۇچىلارنىڭ قارشىلىغى ۋە
غەزىۋىگە يول ئاچتى . خىتتاى باشلىقلار بو نىكفا قارىتا ئاۋال ئوقۇغۇچىلارنىڭ
يەيدىغان نورملىرىنى قىسپ باقتى . بو نىككىدىن ئانچە پايدا كورەلمەي نورغون
لىغان ئوقۇغۇچى ۋە ئوقۇتقۇچىلارنى ئونوئىستىتدىن چىقاردى .

ليدى . بو نيك بيلەن شەرقى توركىستان جومھورىتى چوكتورولوپ ، ئورنىغا جاك - كەشى ھوكومىتى بيلەن ئورتا قلىشىدىغان بىر كوئاليسىون قورولما قچى ئىدى .
 ليكىن جومھورىيەت رەئىسى ئەلىخان تۈرە بو كورسەتمىگە ئىتىراز ئەتكىنى ئۈچۈن بىر كىچىدە تويوقسىز توتولوپ روسىيەگە قاچىرىلدى ۋە ۱۹۴۶-يىلى دا يوقىرىدا ئىپادە ئىتىلگەن شەكىلدە بىر بىرلەشمە ھوكومەت قورولدى . بو تۈزۈم ۱۹۴۹- يىلى ۱۱- ئايدا ماۋزىدوك نىك كومونىست خىتتاي ئەسكەرلىرى شەرقى توركىستانغا كىرگەنگە قەدەر داۋام قىلدى .

كومونىست بىجىن تۈزۈمى شەرقى توركىستاننىڭ ئايرىمچە ئاپتونوم خارەكتىر- يىنى ئىتراپ قىلغاندەك كورۈنەتتى . شۇنداق قلىپ تونىگان قىرغىز ، ئويفور ، ئۈزبەك بولگىلىرى قورولدى . ۱۹۵۵- يىلى دا ۱- ئۆكتەبىر دە ئويفور ئاپتونوم رىونى قورولدى . بۇنداق بىر باشقۇرۇش تۈزۈملىرىنى ئورنىتىشتىكى مەقسەت خىتتاينىڭ ئەك مۇھىم كونكول بولگەن بو رايوندىكى سەۋىت نوبوزىنى چۈشۈرۈش ، تەدبىرلىرىنى ئالماق ئىدى . بو سىياسەتنىڭ بىر تەرىپىدە ماۋزىدوك رىجىمىنىڭ ئىسلامىيەتكە قارشى ئىلىپ بارغان رىپورمىلىرى ياتىدۇ . بۇدىنغا قارشى ھوجوم و جوگۇدا يارتىيە ۋە دەۋلەتنىڭ باشلىقلىرى موسولما نلارنىڭ كوندولوك ئىبادەتلىرىنى تاشلاشقا زورلاپ ، بۇنىڭغا قارشى ھوجوم ۋەدىن ئى يوق قىلىش ئۈچۈن تاشلانغان بىر قەدەم ئىكەنلىگىنى بىر مەزگىل بولسىمۇ ئىتراپ قىلغانتى . يەنە بىر تەرە- پتىن جوگۇنىڭ نىكى موسولمان ئازسانلىقلارنىڭ بىسىمغا ئوچرىشىغا ئوخشاش بىر ئەھۋالنىڭ يىكەپ چىقىشى خىتتاينىڭ ئورتا شەرق ۋە شەرقى جۇنوبى ئاسىيادىكى مو- سولمان خوشنىلىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىرىدە ئەكسى تەسىرلەر يارىتىش ئالدىدا ئىدى . بولۇپمۇ سەۋىتنىڭ ۱۹۲۵- يىلىنىڭ بېشىدا تاپقان يولىدىن مىنكىپ ، موسو- لما نلارنى پىخوگىيەلىك ئوسولار بىلەن قايماق تۈرۈپ ئىسلامىيەتتىن چىقىپ كىتىشى كۈزدە توتولغانتى .

ئۇندىن باشقا تۈزۈكلەر بويۇك يەر ئىگىسى بولغىنى ئۈچۈن ، خىتتاينىڭ ھەر تەرە- پىدە ئىلىپ بىرىلغان يەر ئىسلاھاتلىرىدىن كومونالاشتۇرۇشتىن ئالاھىدە تەسىر كور- يۈاتاتتى .

بۇنداق بولۇشىغا قارىماي مىچىتلەرگە تەۋە بولغان توپراقلارنى ئوتكۈنچى دەۋە-

ئورا يوندىكى سەۋىت مۇتەخەسسەس ۋە ئىنجىنېر قاتارلىق ئەربا پلرېنك خالىغانچە كىزىش ھوقۇقىنى ساقلاپ ، شەرقى تۈركىستاننىڭ ئىختىسادىنى مەھكەم چاڭگالغا ئايلىنىۋالغان ئىدى . ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ ئىككى ئىنساننىڭ ئىختىسادى ۋە ئىقتىسادى جۇمھۇرىيىتىنىڭ باشلىغى جاك - كەشى نىڭ مۇسكۋا بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ۱۹۲۹ - يىلى ئۈزۈلگەنتى .

جاك - كەشى بۇ كىلىشەلمەرنى زادىلا توختالماقتى . چۈنكى خىتتاينىڭ ۱۹۳۷ - يىلىدا ياپون ئىستېلىسىغا ئۇچۇرىشى سەۋىت گە بايىلىق بولۇپ ، بىجىن نىڭ مۇسكۋا بىلەن بولغان ئالاقىسى نى ياخشىلىشىغا يول ئاچماقتى . شۇنداق قىلىپ سەۋىت بىر تەرەپتىن جاك - كەشىگە ياپونغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن قورال بېرىپ شەرقى تۈركىستاننى ئۈزۈشكە مۇمكىن بولغاندا قوللىنىۋاتماقتى .

بەقەت ۱۹۴۲ - يىلىدىكى گېرمانلارنىڭ ئىلگىرلەپ بېسىپ كېلىشى نەتىجىسىدە زەبىلە - نىڭنە ۱۹۴۳ - يىلىدا پۈتۈن كۈچلۈرى بىلەن گېتلەر ئۇرۇشىغا قارشى تۇرماقتا بو - لغان سەۋىتلەر قوشۇنلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى غەربكە يۆتكىگەچكە بۇ نىڭدىن پايدىلا - نغان جاك - كەشى سەۋىتلەرنىمۇ ئىككى قىسىمغا زورلاپ ۱۹۴۳ - يىلى قۇيا بېردا شە - رى تۈركىستانغا بېسىپ كىردى . بۇ يەردىكى تۈركلەر ئۈچۈن يىنكلىق بىر نەرسە يوقتى . سەۋىت زولمىنىڭ ئورنىنى خىتتاى زولمى ئالماقتى .

۱۹۴۴ - يىلى يانۋاردا ئاخىرقى قېتىم تۈرك كۈتۈرۈشلىرىدىن بېرى قازاق ئا - شىرە تلىرىنىڭ رەھبىرى ئوسمان با تۈرنىڭ ئىسپاتى بىلەن پارتلىدى . سەۋىت بۇ خىل بىر ئىسپاتنى ئۈزلۈكسىز پۈرسەت بېلدى . ۋە شەرقى تۈركىستاندىكى ئەمەللەر - دىن ۋەزىپەلىرىدىن ۋاز كەچمىگەنلىكىنى ئىلان قىلدى . ئوسمان با تۈرنىڭ قازاقلارغا قورال بېرىلدى شۇنداقلا تاشقى مۇنكۈنلۈك دىن ئۈچۈن سەۋىت ئايروپىلان لىرى جاك - كەشى نىڭ ئەسكەرلىرىگە ھۇجۇمغا باشلىغان ئىدى .

ئۇيغۇرلار مەركىزى غولجا بولغان ھالدا ئۈچ ۋىلايىتىنى ئاساس قىلغان شەرقى تۈر - كىستان جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغانى . بۇنداق بىر دەۋلەت كىچىك بولغىنى بىلەن غەربى تۈركىستانغا خەۋپلىك ئورنەك بولىدىغان ئىلغىدىن ئەندىشەلەنگەن سەۋىت ھەرخىل ھىلىگەرلىكلەر بىلەن مىللى ھۆكۈمىتىنى جاك - كەشى بىلەن تىنچ ئۆتمەككە زور -

كوله مده ئختسادى وه سىياسى هوقوقلار تهمين ئەتكەن ئىمتىيازلاز بىريوواتاتتى . چار روسيه I- دونيا ئوريشى سەوھبى دىن دىققەتىنى باشقا يەرلەرگە بەرگەن ئىدى .
 اما كومونىستلەر ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كىيىن مۇروسلازنىك شەرقى قى توركىستانغا قارىتا بولغان سىياسەتلەرنى تىگىشمىدى . سەويت كونسولوسلرىنىڭ سانى ئارتقان و شۇنداقلا بىر تىجارەت كىلىشمىسى ئىمزا لانغان ئىدى . پوتون بو ۋاقتلەر ختتاي مەركىزى ھوكومىتى نىڭ خەبەرى بولمىغان ھالدا مىدانغا كەلمەكتە ئىدى

شەرقى توركىستاننىڭ سىياسىتىدە ھىچبىر ئوزگۈرۈش كەلتۈرۈپ چىقارمىغانتى وه سەويت كونسولوسلرىنىڭ سانى ئارتىپ ، ئايرىمچە بىر تىجارەت كىلىشمىسى ئىمزالانغانتى . پوتون بو ئىلگىرلەشلەر مەركىزى ھوكومەتنىڭ خوجا يىنلىغىدىن تاشقىرى ئىلىپ بىريوليوواتاتتى .

لىكىن ۱۹۲۸- يىللىرىدا توركىستاننى سوريغان شىنڭ - شى - سەي (شىك دۈبەن) موسولمانلارغا بىسىم ئىشلەتكىنى ئۈچۈن قومولدىكى موسولمان ئويغۇر خەلقى ئار- سىدا باشلانغان ئىسيان ، چاقماق تىزلىگىدە قەشقەرغە قەدەر يىلىپ ، شەرقى توركىستاندىكى قرغىز قازاقلارنىڭمۇ ختتايلارنىڭ ئىدارە قلىشىغا قارىي قورال تو- تىشىغا يول ئاچتى . بو ئسيان جەريانىدىكى ئەك مۇھىم ۋاقتە گەنسۇ ئولكىسىدىكى موسولمان - تونگاڭلارنىڭ ۲۳ ياشتكى قوماندانى ماجوك يىننىڭ رەھبەرلىگى دە شەرقى توركىستاندىكى دىنى قىرىنداشلىرىغا ياردەم قلىشقا ئاتلىنىشلىرى ئىدى . لىكن ماجوك يىننىڭ كوزلىگەن نشانى ياقوپ بەگنىڭ كوزلىگەن نشانىدىنمۇ ئىشىپ يالفوز توركىستاندىلا ئەمەس ، پوتون ئوتتورا ئاسىيادا بىر ئىسلام دولتىنى قوروش ئىدى . تەبئكى بو ھەركەت ختتايلارنىڭ قانچىلىك چىشىغا تەگسە ئوروسلارنىڭمۇ شو قەدەر چىشىغا تىگىوواتاتتى .

سەويت شىنجاڭنىڭ باشلىغى شىنڭ دۈبەن گە بەرگەن قوراللار بىلەن شەرقى تور- كستاندىكى مىللى ھەرىكەتنى باستۇرۇشنى تەلەپ قىلغانلىغىنى ئۈچۈن ئاشكارىل- فانتى . وه شىنڭ دۈبەن گە بەرگەن بو دەستەكنىڭ قارشىلىقىدا ئوزلرىنى ۱۹۳۱- يىلى ۱- ئوكتەبىردىكى بىر مەخپى ئانكلاشمىنى ئىمزالاشقا مەجبور قىلغانتى . بو ئانكلاشما ئىمزا لانغاندىن كىن سىياسى وه ئختسادى ئىمتىيازلىرىنى تىخمو كۈپەيتىپ

20- يوز بيلدا شەرقى توركىستان

پىراففىسور دوكتور يولوغ تەكىن كورات
.....

ئوتكەن سانىك دا وامى
.....

يەنە بىر تەرەپتىن بەدولەت دەولەتىنىڭ قورولوشى بە روسىيە گە، يە ختتايفى
پايدىلىق بولمايواتاتتى . چۈنكى بو ئەھۋال ئاستىدا روسىيە غەربى ختتاى
شەرقى توركىستاندىن مەھرۇم قالاتتى . ياكى وازكىچىشى كىرەك ئىدى . بو دەولەت
لەرنىك ھىچبىرى بونداق بولوشنى ئىچىگە سفدورالمىغانلىغى ئۈچۈن بو دەولەت
نىك ئوتتورلوقتىن يوق قىلىنىشى ئولارنىك سىياسىتنىڭ بىردىن خبىر كۈنتەرتىپىگە
قويولدى .

بو خوسۇدا شونىمۇ سويلشمىز كىرەككى ، ۱۹- يوز يىلنىڭ ئاخىرلىشى ئتبارى
بىلەن شەرقى توركىستان ، ئىلى وادىسىغا قەدەر سوتولموش بولغان روسىيە بىلەن
ختتاى ئارىسىدىكى رقابەت وە سورتوشمىنىڭ ئادەتتە بىر موجدادىلە شەكلىدە يور
گوزولگەن واقتلىرى بولىدىكەن . بو موجدادىلىدە ئوز مەدىنىتنى ساقلاشقا تىرىشقان
توركلەرنىڭ تىرىشلىرى ئىلاوہ ئتلاتتى .

يەنە بىر تەرەپتىن يا قوب بەگنىڭ زەھەرلىنىشى وە ئوغوللىرى ئارىسىدا چققان مو-
جادىلىنى پورسەت بىلگەن ختتاىلار ۱6 يىللىق ھاياتى كوچگە ئىگە بولغان بو مو-
ستەقل دەولەتنى قولغا كىرگىزىوالدى . وە كىلەر كەلمەس سىياسەتلىرىگە باپلاپ
شەرقى توركىستانغا شىنجاك " يىنكى بەر " ئسمىنى تاقاپ قويدى .

۱۹۱۱- يىلى مانجو سولاسى يقىلىپ ئورنىغا ختتاى جومھورىيتىنىڭ قورولشى شەر-
قى توركىستان بىلەن ئاتالمش مەركىزى ھوكۈمىتى ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئوزىلىپ-
دىغان نوختىغا ئىلىپ كەلگەنتى . ختتاى دا بىر جومھورىيەتنىڭ قورولوشىغا بىر
ماى ، مانجو رىجىمىسىدە تەينلەنگەن ئەمەلدارلار شەرقى توركىستاندا ئوز ھوكۈم-
رانلىقلىرىنى يورگوزوشنى داوام ئەتتورىيواتاتتى . ئولار يەنە بىر تەرەپتىن
ئو رايوندىكى مۇسولمان خەلقىگە گۇيا بىر موختارىيەتتە ياشاۋاتقاندىك توسنى
بىرىپ خەلقنىڭ ئشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرۈشكە ئورونۇپ ئوروس كونسوللىرىغا كەك

ئوڭاي بيريلىپ كەتمىكى ئاچوق ھەقىقەت لەردىن دور . . . نىڭ ئوچون يىقىن چاغدا بىر ۋەكىللەر ئومىگى قورولوپ تۈركىستانغە بارىپ موختار-بەت گە تىڭشىلىك ئىشلەرنى نەكشوروپ ئورونداپ قويسون . (تەكلىپنامە نىڭ تىكىستى ئالتاي ژورنالى نىڭ ۱۳- سانىدە نەشىر قىلىنغان).

۱۹۴۵ دە قايتىدىن ۋەتەن غە كەلگەن مەھمەت ئىمىن بوغرا ۱۹۴۹ يىلى ۹- ئاي غىچە "شىيجانگ ئۆلكەلىك ھۆكۈمەتى تەمىرات نازىرى ، ئەرك غىزىتەسى باش موھەررىرى ، ئورومچى دارالفىن تارىخ پروفىسورى ، ئويغور ئويوشمىسى ئىلىم ھەيئەتى رەئىسى ۋە ئۆلكەلىك ھۆكۈمەت مۇئاۋىن رەئىسى بولغان ھالدا ئۆلكە نىڭ سىياسى ئەركىنلىگىنى ۋە مەدەنى-ئىختىسادى تەرەقىياتىنى كوچايتىش يوللىرىدا تەھەممىيەتلىك خىزمەتلەر كۆرسەتكەن .

۱۹۴۹- يىلى ئاخىرىدا شىرقى تۈركىستان نىڭ جوڭگو كوممۇنىستىك ئىنقىلابى ھۆكۈمەتى نىڭ قولىغە ئوتتۇرىشى بىلەن ئىككىنچى قىتىم يورتنى ئارىلىشقا مەجبۇر بولغان مەھمەت ئىمىن بوغرا ئىككى يىل كەشمىر (ھىندىستان) دە تۈرۈپ ۱۹۵۲ دە تۈركىيەدە يەرلەشكەن ، ۱۹۵۵ دە تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى پۇخرالىقىغە ئۆتكەن . بۇ مۇددەت ئىچىدە موھاجىر يورنىداشلەرنى جايلاشتۇرۇش ، تۈركىستان مەسئۇلەسىنى دۇنيا ئومۇمىي شەپكارىغە تونۇتۇش ۋە ۋەتەن تارىخىنى تەتقىق قىلىش بىلەن شوغۇللا-نىنان . ئونلەرچە خەلق ئارا يىغىنلەرغە قاتناشىپ مىللى مەپكۇرە سىنى موداپىئە قىلغان .

مەھمەت ئىمىن بوغرا ۱۹۶۵- يىلى ۶- ئاينىڭ ۱۴- كۈنى ۶۴ ياشتا يۈرەك كىسىلى بىلەن واپات قىلغان . ئۇنىڭ ئىنقىلابىي ۋە سىياسى پەئالىيىتىدىن باشقا ئىلى ۋە ئەدىبىي ساسەلەردە ھىم كۆرسەتكەن خىزمىتى ئاز غىماس . شىرقى تۈركىستان نىڭ باشتىن ئاياغ تارىخىنى تونجى قىتىم ئويۇپ چىققان . ئالتاي ژورنالى (چوڭچىك ، ۱۹۴۵-۱۹۴۳) ، ئەرك كىزىنى (۴۹-۱۹۴۶ ئورومچى) ، تۈركىستان ژورنالى (۴۵-۱۹۵۳ ئىستانبول) ۋە تۈركىستان ئاۋازى ژورنالى (تۈركچە-ئىنگلىسچە ، ۵۷-۱۹۵۶ ئەنقەرە) نىڭ مەسئۇل موھەررىرلىكى جەريانىدا يۈزلەرچە مائالەنە يازغان . ئارادا "قىساق دەۋىنىيە" (يورت قەسەدەلەرى) ، "قوتلوق تۈركان ئويۇپتۇ" ، "تۈرك يورتلەرى دە غىرب-اسلام فتوحاتى" ، "شىرقى تۈركىستان مۇخارىپىت مىجادىلەسى" تارىخ رشىدى نىڭ بىرىنچى جىلدى نىڭ تۈركچە تىرجىمەسى ئۇنىڭ قەلەمىدىن چىققان ئونلەرچە ئەسەرلەر ئاراسىدە دور .

تۆۋەندىكى "تۈرتلۈك" نەزىم ، بوغرا نىڭ بەدىئىي ۋە مەپكۇرىي تەرىپىنى ئاچوق كۆرسەتكەنى ئوچون مەنزوم ئەسەرلەرى ئاراسىدىن تاللاپ سۇندوق . ئون ئىككى يىللىق مۇساپىرتىدىن كىن ۱۹۴۵ دە يورنىغە قايتىپ كەلگەندە ئوروسچىدە يازغان .

(افغانستان) دا تۇرۇپ ئۆلكە نىڭ تارىخىنى - سىياسى ناھوالىنى - تەتقىق قىلىش ۋە موھاجىر يورتداشلەرنىڭ ياش بالەلەرنى يىتشتۈرۈش ئىشلەرى بىلەن شوغوللانغان . ۱۹۴۲ دە ئاۋغانىستان دىن ھىندىستان غە ئۆتكەن بوغرا ، ئەنكلىيە قول ئاستىدىكى ھىندىستان ھۆكۈمىتى تەرەپى دىن «جاھان سوقۇشى جەريانىدا خەتەرلىك ئونسورلەرنى توتۇپ تۇرۇش» قانۇنىغە ئەساسەن قاقمىقە ئىلىنغان . سەككىز ئاي پىشاۋردە تۇتۇلغان دىن كىن جوڭگو مەركەزى ھۆكۈمىتى نىڭ دەۋەتى بىلەن چوڭچىڭ (سوقۇش جەريانىدا جوڭگو ھۆكۈمىتى مەركەزى) غە بارىپ مەسئۇبىك (دۆتتور مەسئۇب بايقۇزى) ئەيسا ئەپەندى (عيسى ئالى تىكىن) ۋە قادىر ئەپەندى (سامان ئوغلى) قاتارلىق مىللەتچى مەسلەكداشلەرسىغە قوشالغان ، شىرقى تۈركىستان مەسئەلەسىنى جوڭگودا تونۇتۇپ مۇداپىئە قىلىش بىلەن شوغوللانغان . مەسىلەن : ۱۹۴۵ - يىلى ۵ - ئايدا چوڭچىڭ دە توپلانغان كومىنىڭ ۶ - پارتىيە چوڭ قۇرۇلتىيىغە ۋە ۋەكىللىك سوپىتى بىلەن قاتنىشىپ ۴ ماددەلىك تارىخى بىر تەكلىپنامە سۈنغان . بو تەكلىپنامە نىڭ ئىككى ماددەسى ئەينەن شۇنداغ : « ۱ (۳۴۶) - مەركەزى ھۆكۈمەت تۈركىستان خەلقى نىڭ بىر ئۇلۇس بولغانلىقىنى تونۇسون . تۈركىستان خەلقى ئىچكىرى چىن (جوڭگو) خەلقى بىلەن سىياسى بىرلىككە بولسە مۇتەپپەقىيەتتە باشقا بىر ئۇلۇستور . پۈتۈن دۇنيا شۇنداغ تونۇپ بونى تەشەببۇس ئەتمەكتەدۇر . بو ئۈچۈن دۆلەت سۈبىيەتسىن كىتابىدا ئۇلەرنى تۈرك ئۇلۇسى دىي ئاتاغان . بو كۈنلەردە ئىچكىرى چىن دىكى ئاداشلەر نىڭ تۈركىستان يەرلىك خەلقىغە بەرمەككە بولغان ئاتلەرى ئۇلەرنى بەك قايغۇ ۋە شوپىيەگە تۈشۈرمەككەدۇر . بو سەبەبتىن بەزى زىيانلىق تەشۋىقات پىيدا بولۇپ قالىشى نىڭ قورقۇنچىسى باردۇر . بو تىلەگىمىز ئوموم نىڭ قارارىدىن ئۆتكەندىن كىن ئىجرا يوۋەننى تەرەپى دىن تىگىشلىك ئىدارە لەرگە يارلىغ بىرىلىپ ئىجرا قىلىنسون . مەركەز تەرىپىدىن بىر ھەيئەت قۇرۇلۇپ تۈركىستان غە بارىپ بو قارارنى بىلدۈر سون . ۲ (۳۴۴) دۆلەت قۇرۇلۇشى قانۇنى بويىچە مىللى موختا - رىيەت بىرىلسون . پىرقە (پارتىيە) نىڭ دۆلەت قۇرۇلۇش قانۇنى ۋە بىرىچى چوڭ قۇرۇلتاي باياننامەسى " دۆلەت ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەت لەرگە موختارىيەت ۋەدە قىلىنغان ئىدى . بو ۋەدە تۈركىستان خەلقى نىڭ چوڭ ئومىتلىرى بىلەن مەركەزگە تەرەپتارلىقى غە سەبەپ بولغان ئىدى . لاکىن ئىستىكى بو ۋەدە لەر بو كۈنلەردە ئونۇتۇلغاندەك بىر ھال دەدۇر ، ۋە تۈركىستان خەلقى نىڭ قوشناسى بولغان غىربى تۈركىستاندىكى ئۇلۇسداشلەرى نىڭ موختارىيەت ۋە تەرەققىياتىنى كۆرۈپ ۋە ئۆزلەرى نىڭ ئارقا قالدۇرۇلۇشىنى بىلىپ ئىچىنماقتا بولمىقى ۋە تاشقىرىدىن كىلادورغان پروپاگاندا (تەشۋىقات) لەرغە

موئە لىيىنى تونوشتوروش

محمد امين (مەھمەت ئىمىن) بوغرا ۱۹۰۱ يېلى خوتەن نىڭ ئىلچى ناھىيەسىدە خەلىپەلىك ھويلادا ئوتراھال بىر ئائىلەدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇچى ئوغۇل ئىككىسى قىز بەش قىرىنداشى بىلەن، كىچىك ياشتا دادا، مودەرن پىراۋودىن ھاكىم دىن يىتىم قالغان. ئانىسى سەكىنە بانو نىڭ تەربىيەسى ئاستىدا قىيىن شارائىت ئىچىدە ۹ ياشتا باشلانغۇچ ئوقۇشنى، ۲۱ ياشتا لوپ، خوتەن ۋە قاراقاش دىكى مەدرەسەلەردە ئىسلامى ئىلىملەر بىلەن تەرەپچە ۋە پارسچە تېل ۋە ئەدەبىيات تەھسىلىنى تۈگەتكەن دىن كىيىن ۱۹۲۲ دە خوتەن ئويباغ مەدرەسەسىدە، ۳۳-۱۹۲۲ يىللىرى ئاراسىدا قاراقاش يېڭى مەدرەسەدە مودەرن پىراۋودىن (ئوقۇتقۇچى) ۋە باش مودەرن پىراۋودىن بىلەن بىر ھەپتە پۇرسەتتە ئۆزىنى ئىلمى جەدەتتىن يىتىشتۈرگىلى تىرىشكەن.

ئوستون ئىلمى قابىلىيىتى ۋە يېقىملىق شەخسەتتى بىلەن چاچسانلا ئەتراپقا تونولغان مەھمەت ئىمىن ئاخون داموللام، شو زمانەدىكى زالىم ئەمەلدارلەرنىڭ قۇل قىلىشى ئاستىدا ئىزىلىگەن خەلقىنى بۇ يىلگە ئىك ئاھۋالدىن قۇتقۇزۇش يولىدا كۈرەشكە بەلباغلىغان. خەلقى نىڭ تىلەگى ۋە ئومىدىنى باقلاپ مەدرەسە-مەسجىت مەمبەر لەرىدىن خەلقنى ئويغاتىش ۋە ئاڭلاندىرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن. ۱۹۳۰ دە ئۆلكە ئىچىدە ئوزون بىر سەياھەت كە چىقىپ ئۆتكۈر پىكىرلىك ۋە بىلىملىك كىشىلەر بىلەن سەھىيە تىزىملىك دە سىياسى-مەدەنىي ئىسلاھات ۋە تەركىزىلىك نىڭ يولىنى ئىزلىگەن. ئۇ چاغدىكى ھۆكۈمەت (جىن شورىن ھۆكۈمىتى) ۋە ئونىڭ ھەمبەسىدىكى خەنسۇ ھۆكۈمران سىنىپىنىڭ جاھىللىقى ۋە زۆلمىگە قارىتىپ تەبىئىي دىن سىياسى كۈرەش يولى بىلەن بىر نەتىجە كە ئۇلاشقىلى بولماسلىقىنى توشۇتۇپ قوراللىق ئىنقلاب كۈرەش تارقىلىش ۋە مەخسەتتى تەشەببۇس ئاشۇرۇش يولىنى تۇتتى. ۱۹۳۱ دە بوسورون سىنىپىنىڭ ھەمبەسى تەشەببۇل قىلىپ ۱۹۳۲-يىلى ۲-ئاي دىن ۱۹۳۶-يىلى ۷-ئايغىچە دەۋام ئىلغان ۋە قەشقەردىن چارخېلىن غىچە شىرقىي تۈركىستان نىڭ جىنۇبى سىمىسى قۇتقۇزغان، خوتەن ئىنقلابى غە يىتەكچىلىك قىلغان. شۇ كۈنلەردە ئۇنى ۋەتەن خىلقى مەھسەت ئىمىن دەزرىتىم، ئىمىر دەزرىتىم دىگەن چەتئەل خەبەر ئىمىرى دەپ ئاتالغان. خوتەن نىڭ ئىنقلابىي مۇجەددىلەر نىڭ، ماجۇنىڭ ۋە ماخۇسەن نىڭ تۈگىن قۇۋەت لىرىدىن مەغلۇب بولۇش نەتىجەسىدە ۱۹۳۶-يىلى ۸-ئاي دا ۋەختىچە ئۆلكەدىن ئايرىلىپ سەھىيە بولغان.

۱۹۶۲-۱۹۶۲ يىللەرى ئاراسىدا خوتەن ۋە ئاۋانسان

بو ھەرىكەت ۋە غەيرە تەلپىرىمىزنىڭ دوست كۈنكۈللەردە قانچىلىك خوشاللىق ۋە ھاياجان ياراتقان بولسا ، دوست بولمىغان كۈنكۈل ۋە باشلاردىمۇ شونچىلىك قايغۇ ۋە ئەلەم پەيدا قىلغانلىقى بىر ھەقىقەتدۇر .

II - سانىدىن باشلاپ " شەرقى تۈركىستان ۋە قىرغىزىستان " نىڭ بىر تارمىقى بولۇپ خىزمەت قىلىۋاتقان " شەرقى تۈركىستاننىڭ ئاۋازى " دۇنياغا يىلىغان چەتتىن ۋە ھەرتۈرلۈك مۇستەملىكەچىلىك چۈشۈنچىلەرگە قارشى ، ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ ھەققانىي داۋاسىنى مودا -

چىڭ

بىئە قىلماقتادۇر . ۋە ئالاھىدە بىلدۈرمەك كىرەككى ، بو مۇتەۋازى ئامما مۇقەددەس خىزمەتنىڭ بولۇشلۇق نەتىجىلىرى كۈندىن كۈنگە مۇكەممەللەشكەن بولۇپ بوگونكى سە -

ۋىيەگە ئۇلاشقاندۇر .

ئەزىز كىتابخانلىرىمىز !

بار بولغان ۋە بولىدىغان ھەر قانداغ قىنچىلىقلارغا قارىماي ، بو يولدىكى خىزمەتلىرىمىزنى ئوخشاش ھەۋەس ۋە غەيرەت بىلەن توختماي داۋام قىلىمىز . بو خىزمەتتە ئەڭ كۈچلۈك تاياقچىمىز ئاللاھنىڭ ياردىمىدىن قالساق ، سىزلىرىنىڭ قوللىشىڭىز ۋە كۈنكۈل بولىشىڭىز ئۈچۈن .

1988 - يىلىنىڭ بىرىنچى سانى بولغان 17 - سانى 1988 - 3 - ئايدا سىزلىرىگە يەتكۈ -

زومىز . ئالدىمىزدىكى 3 ئايلىق ۋاقىت ئىچىدە ۋە داۋام قىلغان بىر ھاياجان بىلەن ۋاقىتى توشقان مۇستەملىكەچىلىكنىڭ يىنكىلىنىشى ۋە ھەر دوستومىزنىڭ ئوز ئەتراپىدا يىنكى مۇستەملىكەچىلىك ۋە كۈنكۈل دوستلىرى تاپماق شەكلى بىلەن بو مۇقەددەس داۋاغا ياردەم قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز .

محمد رضا بىكىن ئەمەكلى گىنرال
شەرقى تۈركىستاننىڭ ئاۋازى ژورنىلىنىڭ سەھىبى

ئەزىز ئوقوغۇچىلار بىز!

قوللىنىدىكى سانى بىلەن " شەرقىي تۈركىستان نىڭ ئاۋازى " ژورنىلىمىز ھا -
 يلىنى تاماملىغان بولدى . بۇ ۴ يىل جەريانىدا ، ئانا يۇرتلىرىدىن ئوزاقتا ياشاۋاتقان
 قان ۋە تەن بەرۋەر ۋە ھەممەتلىك قىرىنداشلىرىمىزنىڭ ماددى ياردەملىرى ، كۈندىن
 كۈنگە تەرەققى تېپىۋاتقان يازغۇچى ۋە خادىملىرىمىزنىڭ تىرىشچانلىقى ۋە سىز كىتاب
 خانلىرىمىزنىڭ چەكسىز قوللاش ۋە كۈتكۈل بولۇشلىرىمىزنىڭ سايىدا ، بۇ كۈنلەرگە بو -
 گۈنكى سەۋىيەگە ئولتۇرالىدۇق . بۈگۈنكى كىيىن مۇشۇ ئىمكانلاردىن پايدىلىنىپ " شەرقىي
 تۈركىستان نىڭ ئاۋازى " نى شۇ سۈرئەت ۋە غەيرەت بىلەن ، پۈتۈن دۇنياغا ئانكىلىتىش
 نى داۋاملاشتۇرىمىز .

ژورنىلىمىز ۴ يىلدىن بۇيانغا ئوخشاش يەنىلا 3 تىلدا ۋە 3 ئايدا بىر چىقىدۇ .
 تېخىمۇ تېز يەنى ئايدا ۋە ياكى بىر چىقىرىش ئىمكانىگە تېخى ئېرىشە -
 لىمىدۇق . چەكلىك بىر ئىقتىسادى شارائىت بىلەن ۋە شۇ ئاندا ئىگە بولغان يازغۇچى
 ۋە كىتابخانلىرىمىز بىلەن سۈپىتى ۋە سۈپىتى كۈندىن كۈنگە ئىشىۋاتقان بىر ھالدا
 ئوخشاش ئارىلىقلار بىلەن نەشر قىلىشنى داۋاملاشتۇرىمىز .
 ئىقتىسادىمىزنىڭ ئارتىشى ، قابىلىيەتلىك يازغۇچى ۋە ئاپتورلىرىمىزنىڭ مۇكەممەللىشى
 ئارقىسىدا ، دەسلەپكى مەقسەدىمىز تۈرۈپ ۋە ئىنگىلىزچە نۇسخىلىرىنى بىر ئايرىم
 نەشرەپچە ۋە باشقا تۈرك شىۋەلىرى بىلەن چىقىۋاتقان قىسىملارنى بىر ئايرىم قىلىپ
 نەشر قىلىشقا تەييار .

بۈگۈنكى بىلەن بىرلىكتە ، دۇنيا ئولچوسىدا پۈتۈن ئىنسانىيەتكە خىتاب قىلغان
 كىتاب ، قوللانما ، ئونئالغۇ ۋە سىنئالغۇ لىنىيىلىرى قاتارلىق پايدىلىق ۋە تەسىرلىك
 بولغان جەھەتلەردىمۇ غەيرەت كۆرسەتمەك بىزنىڭ يۈرەك ئارزۇمىز ۋە مەقسىدىمىزدۇر .
 بىرىنچى سانىمىزدىن ئىتىبارەن ، شەرقىي تۈركىستان نىڭ ھەققانى ۋە جارا كىلىق
 ئاۋازىنى ھېسداش كۈتكۈللەرگە بىۋاسىتە ئانكىلىتىش ئۈچۈن تىرىشتۇق .
 ئۈزلۈكسىز كۈندىن كۈنگە ئىلگىرلىگەن ھالدا ، تېخىمۇ مۇكەممەل ۋە ئازگۈسۈرلۈك
 ئەسەرلەر سۈنۈش ئارزۇ ۋە ھاياجانى ئىچىدە پۈتۈن غەيرىتىمىز بىلەن ئىشلەيدىغان -
 نىلىغىمىزنى ئالاھىدە بىلدۈرمەكچىمىز .

..... بو ساندا

ٺهريز ٺوقو غوجا پيريمز

..... مههمه رضا بکين

” شهرقي تورڪستان تاريخي ” ڪتابي هه ققيده بير قانچه

سوز وه موئه لپيني تونوش توروش

ش . ت . ثا

.....

يگرمنجي ٺهسرده شهرقي تورڪستان

پيرا فيسور دوكتور بولوغ ته کين کورات

.....

قهديمقي زاما ندين که لگن خه بهر

دوختور يا قوپ بوغرا

.....

ديکيزدين سا دا

ته قديم قلنوجي عبدا الرحيم کاشغري

.....

وه تن (شعر)

قاري محمد اکبر هدم مقيم مدينه المنوره

.....

ويبدو ان آخر موجة من الاضطرابات قد انبعثت مع تعيين الحاكم الجديد للاقليم . وكان الحاكم السابق (اسماعيل احمد) وهو من الأويغور قد حقق لنفسه شعبية واسعة عن طريق تخفيف التوترات الطائفية التي اعقت الثورة الثقافية . وعندما تولى المنصب (الحاكم الجديد) تيمور دَاماتالذي ينحدر من اسرة فقيرة قروية ، والذي لم يتحصل على درجة علمية جامعية ، فقد كان الامر يمثل عدم وجود سلطة كافية للوقوف الى جانب حقوق الأويغور سواء في (أورمتشي) أو في (بكين) ومع ان نصف المراكز القيادية يشغلها افراد من الأويغور ، الا ان الحاكم السابق (اسماعيل احمد) كان يعتبر الوحيد الذي يملك سلطة فعلية . وقد طالب طلبة الجامعة ببقاء (اسماعيل احمد) واشتكوا من انه لم تكن هناك مشاوراة في عملية تعيين الحاكم الجديد . كذلك فقد تناهت المطالبه ضد قوانين تنظيم النسل ، والتي قضت ولأول مرة بتحديد عدد اطفال الأويغور وحددت اعداد اطفال العائلة الواحد في المناء و الريفيه بأربعة اطفال ، وفي المناطق المدنية بثلاثة اطفال .

وما يذكر ان اقليم (شنجايغ) (تركستان الشرقية) يفتقر إلى مساحات التعدين التي ماليه ، كما يوجد فيه بالاضافة الى مخزون الذهب والمعادن النفيسة المستكشفه ما يقارب ١٠٠ بليون طن من الزيت الخام وحوالي ١٨٠ بليون طن من الفحم .

(نقل عن عرب نيوز الصادره في ٢٦ / ١ / ١٩٨٦ م)

النووية يقع في الجزء الشمالي الشرقي من صحراء (قوبي) . الا ان المناطق التي زعم انها تأثرت هي القرى والمستوطنات التي تطوق الصحراء باتجاه الجنوب والتي كان من ضمنها الممر القديم ل (طريق الحرير) .

ومما هو معروف فان هذا الاقليم جافوتكاد تكون الامطار فيه معدومة واما صحراء (قوبي) فانها باستمرار تشهد عواصف ترابيه ورياح شديدة .

وقد ذكر احد افراد الأويغور بأن الحكومة تدفع معاشات للضحايا تبلغ ١٠ينات شهريا للفرد الواحد (٣٨٨ جنيتها استرلينا) ، وان المسئولين الصينيين قد اعترفوا بانهم غير مقدرين لمدى الاضرار الناجمة عن غبار الاشعاع النووي ، وبفشلهم في اجلاء العدد الكافي من السكان .

وقد بدأت الصين في اجراء تجارب التفجيرات النووية عام ١٩٦٦م وقد امت منذ ذلك الحين ٦ تجارب نووية كان آخرها في شهر اكتوبر ١٩٨٣م . وقد كان وُضِعَ حدًا لتلك التجارب النووية هو المطلب الاساسي الذي نادى به الطلبة الذين تظاهروا خلال الشهر الماضي في بكين وشنغهاي . ، وكان ذلك يمثل اولى التظاهرات المناهضة للتجارب النووية ، التي تجرى في الصين . وتبعاً لما يذكره احد الذين اشتركوا في تلك التظاهرات في (اورميتشي) فقد اشترك . . . . طالب من جامعة شنجانغ (تركستان الشرقية) في مسيرة عامة التي وسط المدينة وقاموا خلالها بترديد الاناشيد والتلويح بالاعلانات التي استحسنتها الاويغور . كما كان هناك مظاهرات مماثلة من قبل احدى كليات الجامعة في البلاد بعد حوالي اسبوع من ذلك ، اشترك فيها حوالي . . . . طالب ، بينما ظل طلبة الجامعة الرئيسي في فصولهم نتيجة لاجبار مدرسيهم لهم على ذلك .

ويذكر ان للأويغور تاريخ طويل من المقاومة المسلحة ضد الحكم الصيني كما يعتقد الأويغور بأن بعض منظمات المقاومة هذه لا تزال قائمة سرا .

التجارب النووية الصينية بدأت اضرارها تظهر على شعب الاويغور

بقلم (جاسبر بيكر)

=====

يفيد السكان المحليون في الاقليم الذي تحتله الصين على حدودها الغربية الذي تطلق عليه اسم (شنجانغ) عن ظهور حالات كثيرة وغير معروفة من الوفيات المبكرة نتيجة الاصابة بالسرطان وولادة اطفال مشوهين ووجود تشوه في الاغنام . . وهم لذلك يلقون اللوم على التجارب النووية التي تجريها الصين منذ عام ١٩٦٤م في صحراء (شوبى) . وقد ذكر بعض افراد الاويغور الذين يتحدثون اللغة التركية والذين يشكلون تقريبا غالبية مجموع سكان الاقليم ، خلال مقابلات أجريت معهم في العاصمة الاقليمية (أورمتشى) ، بأنه منذ عام ١٩٧٦م تقريبا كانت هناك وفيات في سن مبكرة لا تتعدى الاربعين عاما بين الرجال والنساء وكذلك ولادة اطفال مشوهين وولادة عجول واغنام ناقصة بعض اعضائها بالاضافة الى ان المحصول الزراعى والاعشاب قد اصابها التسمم .

وبالنسبة لحالات الوفيات المبكرة فانها تلاحظ بسرعة ان وجدت بين جماعات الاويغور وذلك نظرا لانهم يشتهرون بكونهم معمرين ويعيشون فترة اطول ، كما انهم يفاخرون بأنهم يبتكون نسبة مرتفعة من المعمرين في المنطقة .

ولقد اعترف بعض مسؤولي الحكومة في (أورمتشى) بأن بعض الدول بما فيها (هونج كونج) قد رفضت استيراد الفواكه والخضروات من (شنجانغ) (تركستان الشرقية) . وتركز فواكه الاقليم في الشامم العسلى والعنب والكثيرى .

وذكر الخبراء الرسميون بأن الاختبارات التي اجريت في الصين وهونج كونج ، اثبتت بأن المحاصيل الزراعيه لا تحتوى على اية اشعاعات ولذلك فقد استؤنفت الصادرات الزراعيه . وما يذكر ان المنطقة المتضرره تقع جنوب (شنجانغ) (تركستان الشرقية) ، حيث يعيش هناك مجموعات كبيرة من الاويغور تشكل ٨٠٪ من السكان وبالرغم من ان موقع التجارب الصينيه

(علم الأعراق البشرية) . غير أنه كان هناك عجز من قبل الباحثين السوفييت في بعض المجالات الأخرى وخصوصاً التاريخ . . ولقد كان هناك ادعاء رسمي في الاتحاد السوفيتي بأن التاريخ من العلوم التي لا تعتبر "موضوعية" ولكنه بالأحرى يمثل عملية مستمرة تشترك في بناء الاشتراكية بصورة كبيرة - وهذا من بين الأشياء الأخرى يعني أن يفترض في الماضي أن يبرر الحاضر وأحياناً المستقبل أيضاً .

وكنتيجة لذلك فإن الحاضر وكيف مواقف المؤرخين من الماضي . وبعبارة أخرى فإن تدوين التاريخ السوفيتي أساساً "روسي مركزي" وقد ازداد طابعه المتعصب والمناهض للطابع التركي والإسلامي ، قوة خلال العشر سنين الماضية (وليس ضعيفا كما يتصوره الإنسان من الغرب) .

ومنذ عام ١٩٣٦م عندما ابتعد مسار التدوين التاريخي السوفيتي عن الصفة "الدولية الخاصة بـ" بكرو وسيكي) واتباعه واكتسب صفة وطنيه روسيه كبيره فقد بدأ هناك وبدرجة منظمة تجاهل تاريخ الأتراك الشرقيين وتشويهه . ولقد كانت سلطنة (القرن الذهبي - وخانات قازان) واسترخان والقرم والتي تعتبر اعداء ١٤١ لموسكو كانت جميعها توصف بصورة قاتمه على أنها " دول العصابات " الرئيسي وبالعكس فإن أخضاع الأراضي التركي الاسلاميه من قبل روسيا القيصرية إنما يمثل داء على أنه " عمل إيجابي وتطويري " كذلك فإنه يحكم على كل واحد من الكتاب الأتراك والفلاسفه أو القادة السياسيين بطريقة منفصلة قياساً بموقفه تجاه روسيا والروس . وبالنسبه للأفراد الذين لا يحبون الروس ولا يقبلون بحكمهم فإن التاريخ ببساطه يغفل عن ذكرهم وعلى سبيل المثال : ذن الأب الروحي لـ " حركة الإصلاح الجديد ذلك المفكر الإسلامي والسياسي العظيم الذي ظهر في القرن التاسع عشر " اسماعيل بيه غاسبرالي " وكذلك الحال بالنسبه لمعظم أتباع الحركة من التتار فقد شوهت سمعة حركتهم وبنفس الأسلوب شوهت جميع الحركات الشعبيه الأخيره المناهضه للروس والمناهضه للسوفييت مثل حركة باشماشي ، وانتفاضة شيشين - الداغستانيه عام ١٩٢١م حيث صورت جميعها على أنها اضطرابات للكتبه ، قامت الأمبرياليه الأجنبيه بتفذيته . وهكذا فتلك هي الصعوبات الرئيسيه التي يواجهها الباحث ولكن الأهتمام بالعالم التركي المنسي أخذ في تزايد سريع بين الدارسين والقادة السياسيين في جميع أنحاء العالم ولذلك فأنى أمل أن يستمر ميدان البحث هذا في جذب المزيد من الدارسين الشباب وبالأخص من البلد ان الإسلاميه . وذلك بالرغم من جميع تلك العوائق والصعوبات .

الوطنية . ويمكن أن تكون لهذه النظريات والمبادئ والمهارات الأثر المؤكد على بقية العالم الإسلامي ابتداءً من الشيوعراطيه الاساسيه لجهاد (شامل) أو (أوزون حاجى) الى الاشتراكية الوطنية الاسلاميه الخاصه بالشيوعيين التتار فى العشرينات .

الاستنتاج :

تمثل الدراسات التركيه حقلاً من الحقول الصعبه ان يجنباً ولا معرفة عدة لغات لتناول هذا الجانب والتي من أولها بطبيعة الحال اللغة التركيه - بالاضافة الى العديد من اللهجات للغة التركيه الشرقيه . والتي من اهمها بالنسبه لعدد المطبوعات للهجات التتار ، ازيميرى ، - والايزيك ، ولكن هناك لهجات للغة التركيه الشرقيه من الأهمية خاصة تلك العائده لاهل القازاق - توركمان - والقيريغيز - ولقد استعملت فى الماضي طريقة الكتابه العربيه فى جميع اللهجات للغة التركيه الشرقيه اى قبل عام ١٩٢٨ م ثم استبدلت خلال الفترة ١٩٢٨ م و١٩٣٨ م الى الاحرف اللاتينيه ثم بعد ١٩٣٩ م تم استبدالها بالاحرف الروسيه (الكريليك) . ومن الضروري معرفة القراءه بالاحرف الهجائيه لتلك اللغات الثلاث (العربيه - اللاتينيه - الروسيه) وهذا يشكل امامنا صعوبه جديده . كذلك هناك لغتين أخريتين لهما اهمية وهي الفارسيه وهي اللغه الرسميه التي كانت لاماره بخارى حتى عام ١٩٢٠ م واللغه العربيه التي كانت اللغه الادبيه الاكثر استعمالاً فى شمال القفقاس حتى الثورة البلشفيه . وبالإضافة الى ذلك فمن الضروري الألمام باللغه الروسيه ومعرفة آدابها وكذلك باللغه الصينيه وآدابها . . . وبالنسبه للصعوبه الثانيه فأنها فى التعقيد الثقافى التاريخى لمنطقتنا . ولهذا يتوجب على المؤرخ والسياسي والعالم وكذلك المختص بعلم الأُجتماع أن يكون كل منهم مهوؤهلاً وملماً بالحضاره الإسلاميه وتاريخ الماركسيه فى شكلها الروسي والصينى . وبالتاريخ الأيرانى والتركى والروسى والصينى . . . وأخيراً فأن الصعوبه التي قد تكون أكبر تلك هي عدم التمكن من التقرب لبعض المصادر الخاصه وبشكل خاص المصادر الروسيه السوفيتيه . اذ أنه كقاعده نظاميه لا يسمح للدارسين الأجانب الاطلاع على السجلات السوفيتيه بل يسمح فقط للدارسين المحليين لذلك وبالتاكيد فأنه يجب علينا الانحط من شأن الأبحاث السوفيتيه الحاليه - حيث ان الدارسين السوفيتيه قد قدموا فى بعض الحقول المعينه أعمالاً رائعاً وخصوصاً فى علم اللغويات والأثار وطباعة المقررات المدرسيه . وحتى فى علم الأثنوبولجيا (علم الأُسان) والأثنوغرافيا

علينا مقارنة وضع تثار الفولقا الذين هم مسلمون ، مع الوضع الذي عليه جيرانهم الشوفاز الذين تحولوا الى الأرثوذكسية المسيحية منذ القرن السابع عشر أو الثامن عشر . وقد تطور الأنصار والأمتصاص البيولوجي للفئة الثانية . بينما ظل التثار المسلمين يقاومون كل أنصار .

ب - ماهي العلاقات التي ستكون للاتراك في الأتحاد السوفييتي والصين مع بقية العالم ؟ - وبالأخص هل سيقوموا أو يعيدوا خلق الشعور بالوحده والأخوه مع بقية العالم الإسلامي ام لا ؟ . وكنتيجة طبيعية كيف سينظر بقية العالم الإسلامي لهؤلاء " الأتراك المنسيين " كجزء من الأمة أو كأخوة ضائعون بصورة محدده ؟ .

وللأجابة على هذه الأسئلة فإنه يوجد تحت تصرفنا أعمال أدبيه وافره جداً وبجميع اللغات وهي غنية بنوعيتها وليست بكميتها بطبيعة الحال إذ أن كميتها قليلة ومحدوده . . ومع أن هذه الأعمال الأدبيه من الناحية الفكرية - غير خصبة وغير مصقوله روحياً . إلا أنها تضم ثروة من المعلومات الحقيقية وكأستنتاج مبدئي فأني أحب أن أضيف بأنه لا يمكن في عصرنا الحالي الذي ظهرت فيه المحطات الأذاعيه الفضائيه وأشرطة التسجيل ، أن يتمكن ستار حد يدى من عزل مجتمع أنسانى مهم عن العالم كما كان في عهد (ستالين) وحتى خروتشوف ولذلك فإن الشعوب التركيه والاسلاميه في الأتحاد السوفييتي في طريقها وبسرعة لأن تصبح جزءاً مهماً من الأمتين التركيه والإسلاميه . .

أن المسلمين في الأتحاد السوفييتي قد عاشوا ثلاثه أرباع القرن من الزمان معزولون عن بقية العالم . . وهذا صحيح الى أدنى حد بالنسبه للمسلمين فالدين أيضاً . ولذلك فأنهم اليوم يعيشون في نوع من الفراغ الفكرى ولم تعد الأيد ولوجيه الماركسيه اللينينيه الأجباريه في شكلها الروسى ، ترضيهم أكثر مما مضى كما أصبحوا أكثر أتجاهاً لتقبل أية أيد ولوجيه أخرى أو نظريه أو مبدأ سياسى أو برنامج من الخارج . بشرط أن تبدو هذه النظريات والأيد ولوجيات وكأنها تخصهم بذاتهم . مما يتضمن بطريقه أوبأخرى رجوعهم للإسلام . وسوف يمارس العالم الإسلامى في المستقبل بصورة موكدّه ، تأثيراً عميقاً على هؤلاء (الأخوه المنسيين) ولكن مستقبلاً وفي موعد اللقاء فإن المسلمين السوفييت لن يقابلوا أخوانهم الأجنب ببد فارغ تماماً . حيث أنهم تعلموا خلال السبعين عاماً الماضيه تحت الحكم السوفييتي (وفي الفترة التي سبقت الثوره وخلال فترة السيطرة السوفييتيه الطويله جداً) كفيه الأستمرار في العيش تحت الحكم الأجنبى وأجتهدوا في عمل العديد من المبادئ السياسيه والنظريات مما مكنهم من الحفاظ على هويتهم

العربية والفارسية . بكلمات روسية أو ما يسمى بـ "العالمية" وهي الفرنسية أو الانجليزية - إلا أنها محاولة للروسية تماما . "ومثال ذلك : كلمة (سنتر) بدلا من (مركز) و (ريفوليسييا) بدلا من (أنقلاب) ويعتبر ذلك صرعاً حقيقياً وليس مجرد هجوم روسي وذلك لان الدارسين والكتاب المحللين قاموا في السنوات العشر ١٠-١٥ الأخيره بشن هجوم معاكس - حيث قاموا باستبدال الكلمات الروسية أو ما يقال عنه بالكلمات العالمية الدخيلة - بمفردات وكلمات أمّا اللغة التركية القديمة وأما من العربية أو الفارسية . . ومن الممكن تتبع تطور هذا - الصراع المهم من خلال المطبوعات السوفيتية المتخصصة في اللغويات أو ببساطة عن طريق قراءة الصحف الصادره باللهجات التركية المختلفة .

وهناك جانب آخر أكثر أهمية للتطور الناشئ هذا في جميع أرجاء آسيا الوسطى في كل من الأتحاد السوفياتي والصين وأفغانستان . فيما يتعلق بالدين الاسلامي بالمنطقة التي تسيطر عليها حكومات ماركسيه - لينينية والتي تشترك في تكوين مجتمعات علمانية تماما ، حيث يتضاءل في قبيها دور الدين الى اقل مستوى ويعتبر من الشؤون الخاصة . أو أنه لا وجود له تماما . والاختلافات بين السياسات الروسية وتلك الصينية هي اختلافات تكتيكية - حيث يظل الروس - الماركسيون متصلبون ويعادون الأديان أو غير متسامحين معها وخصوصاً الإسلام . - غير أن الصينيين أكثر دهاءاً ومكراً . . ولا تزال المحاولات المعلنه لتدمير الإسلام في آسيا الوسطى - السوفيتية مستمره منذ أكثر من خمسين عاما - غير أنها تواجه مقاومه شعبيه وفكرية متزايدة (عادة تحت قيادة الأخوه المتصوفين) . . ويعتمد مستقبلاً هذا الصراع على دعامتين أساسيتين وهما :

أ- صفة الهوية القومية التي سوف يختارها الشعب التركي الشرقي لتحديد انتمائهم الوطني حيث يمكن أن تكون أما قومية علمانية صرفه ، أو أن تظل كما كانت منذ القدم وكما هي عليه الآن وهي هوية قومية مرتكزه على الاسلام ، أو على الأقل يمتزج بها الاسلام . وبالنسبه للحاله الثانيه فأنا كل أنسان سواء داخل الأتحاد السوفيتي أو في الخارج يدرك بأن توحيد ودمج الشعب التركي مع العالم السوفيتي سوف يكون صعباً جداً - هذا اذا لم يكن مستحيلأ أيضاً . ومن بين المشاكل الأخرى فأن التكامل البيولوجي والزيجات المختلطه بين الروس والأتراك وظهور صبغة واحده من الثقافه المشتركه السوفيتيه - لهي امور ستصبح ذات اشكال كبير .

ومن اجل تقدير أهمية العامل الديني في الوعي الوطني للأتراك الشرقيين فإنه يجب -

العلاقات المستقبلية بين السوفيات وجيرانهم الصينيين ، والايروانيين والافغان وغيرهم . ستأثر بطبيعة علاقتهم بمجتمعهم التركي ذاته .

ومع ذلك فانه من المبكر جدا الاجابه على جميع هذه الاسئلة - غير ان الدراسات الانضباطية المتعدده يمكن تقدم لنا بعض الملامح عن التطورات السياسيه والثقافيه المستقبلية لآسيا الداخليه . وعلى سبيل المثال نتمكن من خلال تحليل الأدب التركي في الاتحاد السوفييتي - منذ الحرب الاخيره - الى التوصل الى أفضل تفهم لنشوء الوعي الوطني للشعب التركي وبالتالي الى مواقفهم السياسيه عن ماضيهم الوطني . وحاضرهم السوفييتي . ومن أفضل الأمثله الأيضاحيه هو التطور أوالنشوء الفكري لأعظم الكتاب السوفيات المعاصرين وهو من قبيلة القييرغيز التركي ويدعى (جنكيزايت ماتوف) . . أن جميع قصصه تدور حول نفس الفكرة " الصراع بين الماضي والحاضر" . ونشاهد في أعماله المبكره وبالأخص في روايته (جميله) التي كتبت بعد الحرب العالميه الثانيه مباشره . أن الماضي الذي يتمثل في مجتمع القييرغيز -

التقليدي ويتجسد في تمثيل أبطال روايته في العصور الماضيه بالأشجار ، بينما نراه يمثلهم في المجتمع السوفييتي أحراراً وجميلى الصوره . . لأنه تحول بعد ذلك الى مفهوم آخر فأصبح الماضي عنده جميلاً بينما أصبح الحاضر السوفييتي مثيراً للاشمئزاز وهذا يتمثل أيضا في موضوع روايته المشهوره " البلخرة البيضاء " التي كتبت في الستينات .

والجد يور ذكره أنه كان يعنى بالماضي تلك المعتقدات الوثنيه التي كانت سائده قبل الإسلام . والخاصة بالقييرغيز . واخيراً صدر في آخر رواياته الأدبيه عام ١٩٨٢م والتي نشرت تحت عنوان " يوم أطول من قرن " صور الحاضر السوفييتي (وكذلك المستقبل) بأنه لا يزال شنيعاً كما كان من قبل . غير أن الماضي الجميل الذي يضم الحنين والمشاعر ، يرمزه الآن بالإسلام .

هذا كما وان الجانب الأدبي لدى الآخرين من الشعب التركي يتمثل في نفس الأهتمام كمصدر للبحث الأجتاعي والسياسي - رغم أنه ليس بنفس الوفرة التي كان يعرف بها " آيت ماتوف) .

ومن الجانب الآخر يمكن أن يقال نفس الشيء * في علم اللغويات ففي هذا المجال كان الصراع الدائر فيه يدور بصورة غير ظاهرة منذ الحرب . ولأنه ذو أهمية سياسيه كبرى . . غير أن الجانب لم يبرداً أظهر ذلك الى العلى - فالروس يخططون على ترويس (أضفا الصبغه الروسيه) على اللسجات التي تكتب بها اللغه التركي الكلاسيكيه الأدبيه . في الأتحاد السوفييتي (هنالك

اليوم ١٧ لغة ادبيه نقلت احرفها جميعها الى الاحرف الكريليك الروسيه وتكتبت بها المؤلفات الادبيه . ومن خلال استبدال عدد كبير من الكلمات الغير تركيه - وخاصة المفردات والكلمات

ثالثا : التطور الدينى والثقافى والسياسى :

يوافق جميع خبراء آسيا الوسطى بان النمو السكانى فى الاراضى المشتركة لاوروبا وآسيا وفى آسيا الداخلىه خلال العقود المقبله فيها ظهور شعب تركى فى الاتحاد السوفييتى . غير انهم لا يتفقون فى التأثير السياسى الناتج عن هذا التطور . ويمكن ان نلخص المشكله التى تتعلق بالتطورات السياسيه المستقبلية لمنطقتنا من خلال الاسئله التاليه :

- ماذا سيحدث لا ولئك الملايين من الاتراك المسلمين فى الاتحاد السوفياتى والصين عند نهاية القرن ؟ ومن سيكونون ؟ او بطريقة اخرى ماذا ستكون هوياتهم ووعيمهم الثقافى والروحى ؟ وهل سيقسمون لى عشرين جنسيه (من اكبرها جماعات الاوزبك الذين سيكون عددهم ٢٥ مليون - نسبه) . او هل سيتم توحيدهم ليكونوا " تركستانيون " او " اتراك " او " مسلمون " وماذا - سيكون موقفهم تجاه الروس والقوى السوفيتيه ؟ هل سيتم جعلهم روس " سوفيات " ؟ امهل - سيحافظون على هويتهم الدينيه والوطنيه ؟ . واخيرا ماذا ستكون طبيعة علاقاتهم مع بقيه العالم التركى وبقيه العالم الاسلامى ؟ او بطرق اخرى ماهى التأثيرات التى سيتلقونها من الخارج وماهى التأثيرات التى يمكن ان يمارسوها على جيرانهم فى الخارج . . . ونحن جميعا نعرف الاهميه التاريخيه لهذه الاسئله . . . واذ امانح الحكام السوفييت فى تقسيم المجتمع المسلم التركى الى عدة " شعوب " واذ امانحوا كذلك فى القضاء على الاسلام كدين وطريق للحياة واذ امانحوا من ابقاء هذا المجتمع التركى منعزلا عن العالم الخارجى عن طريق عائق قوى فانه عندئذ يتحقق الحلم السوفييتى القديم والتمثل فى " التقرب اكثر " وصهر ذلك المجتمع داخل المجتمع السوفييتى . وكما يتفكرون دائما فقد ينجحون فى ايجاد نوع جديد من البشر " الرجل السوفييتى " وفى هذه الحاله ستتمكن الامبراطوريه السوفييتيه من الحفاظ على تماسكها ووحدتها .

وذا ما خفقت محاوله السوفييت لتشتيت الامه الاسلاميه والامه التركيه ، وذا ما واجه حكام الكرملن بنهاية القرن الكتله الشعبيه المتناسكه والتى يتراوح عدد افرادها ما بين ٧٠ - ٧٥ مليون نسبه ممن تمسكوا بدينهم وطريقه حياتهم الخاصه . واراوا البقاء كجزء من العالم التركى والاسلامى والذين هم فى نفس الوقت قد نجحوا فى الابقاء على الروابط المتينه التى تربطهم مع اخوانهم فى الخارج . فانه من المحتمل ان يواجه الحكام السوفييت ازمت خطيره فى سبيل المحافظه على توحيد امبراطوريتهم . وفى تلك الحاله ايضا فلان

ب - القوى العاملة :

كما نعرف جميعا ، يواجه الاتحاد السوفييتى عجزا فى القوى البشرية الصناعيه فى روسيا الاوروبيه ويواجه فائضا فى القوى البشرية فى المجال الزراعي فى آسيا الوسطى . وسوف يزداد هذا الوضع الدرامى خطورة فى المستقبل وليس هناك من امكانية لايجاد حل لذلك . وفى الحقيقة سيكون امام السوفييت ثلاثة اوضاع دراميه متساويه وغير واقعيه :

١- نقل الصناعات الثقيله الى آسيا الوسطى .

٢- استخدام القوة اذ لزم الامر لنقل القوى البشرية الزائده من آسيا الوسطى الى المناطق الصناعيه فى روسيا الاوروبيه .

٣- أو عمل لاشي ء .

وهنا ينشأ وبصورة مطلقة تساؤلا ، وهو ما نذا يمكن ان يكون تجاوب موسكو مع الضغط السكانى المتزايد للاتراك المسلمين ؟ وهنا ايضا فان الاختيارات المتروكه امام السوفييت محدوده ويمكن ان تتمثل فيما يلى :

أ- معاملة الجمهوريات الاسلاميه فى آسيا الوسطى القفقاس بنفس معاملة الاصدقاء مما قد ينطوى على احداث تفسيرات سياسيه واقتصاديه خطيره ، مما قد يشمل موضوع اللامركزيه الشامله للحزب الشيوعى وانا اعتقد بصورة كبيره بانه من غير المتوقع حدوث مثل هذا التغيير .

ب- محاولة اللجوء مرة ثانيه لسياسة الامتصاص او الاستيعاب للاتراك المسلمين . من خلال - الهجرة اجباريه للذين يقطنون آسيا الوسطى الى سيبيريا وهجرة اجباريه مماثله للروس والسلافيين الى آسيا الوسطى . . ولقد تمت ممارسة مثل هذه السياسه الاستعماريه من قبل عدة مرات ، حيث كانت آخر هذه المحاولات منذ ثلاثين عاما ، وفشلت ، ولذلك فأنه من غير المحتمل ان تقوم (موسكو) بهذه المحاوله مرة اخرى - نظرا للمخاطر الكبيره التى تنطوى عليها .

ج- الاستمرار بالسياسه الحاليه المتخبطه ، وتجنب التغييرات الجذريه التى بدورها غير واقعيه وخطره .

وان هذه الامثله عن التأثير الممكن للتطور السكانى على الجانب العسكرى السوفييتى والجانب العمالي للاتحاد السوفييتى خلال العقود المقبله يمكن توضح أهميه الدراسات التركيه لانها تظهر الى درجة ما مستقبل الاتحاد السوفييتى وذلك يعنى مستقبل العالم الذى يعتمد على التطور السكانى للاتراك الشرقيين .

ويقيم الباقون والذين يتراوح تعدادهم ما بين ١٠ - ١٥ مليون نسمة في القفقاز والاورال وقولقا الوسطى . وهذا النمو الغير متساوى بين الاتراك المسلمين والسكان السلافيين ، سيكسون له بالتالي اضعاف الصبغة الاسلاميه على جميع اقاليم الاتحاد السوفييتى الجنوبيه - القفقاز وآسيا الوسطى والتي ستصبح جل سكانها من المسلمين وهو ما بدأ فعلا إذ ان الروس أخذوا فى شد الرحال من منطقة القفقاس .

وبنهاية هذا القرن سوف يصل عدد الشعب التركى فى آسيا الوسطى (الاتحاد السوفييتى ، الصين - ايران - افغانستان -) حوالى ١٠٠ مليون نسمة وبذلك يكون الاتراك المسلمين بمثابة "شعب حديث الولاة" . فى مقابل الشعب السلافى الذى يعانى من العجز والترهل لذا فان التطور السكاني سوف يكون له تأثير بعيد المدى فى الاتحاد السوفييتى ويتمثل هذا التأثير فى جانبين هما :

أ- القوات السوفيتيه المسلحة :

من المتوقع ان يزداد عدد المسلمين (الاتراك بصورة رئيسيه) المؤهلين للخدمة العسكريه من نسبة ٢٣٪ عام ١٩٨٠م الى ٣٠٪ عام ٢٠٠٠م كذلك سوف يتضاعف عدد السوفيات من النسبه الحاليه ٤٩٪ الى اقل من ٤٥٪ عام ٢٠٠٠م . وكقاعدة معروفه فان الاتراك المسلمين لا يوثق بهم فى الاتحاد السوفييتى ولذلك فانهم لا يعاملون معامله متساويه مع غيرهم . كما انه لا يوجد فى القوات العسكريه ضباط مسلمون . وعند ما يلتحق المسلمون بالخدمة العسكريه فانهم يضمنون الى الكتائب وليس الى الوحدات القتاليه . ولكن - بنهاية هذا القرن ستصبح هذه السياسه مستحيله ، حيث سيواجه السوفييت مأزقا صعبا ان سيكون عليهم اما :

- ١- انقاص حجم قواتهم المسلحة للحفاظ على الطابع الروسى .
- ٢- زياده العسكريين المسلمين وقبول المجندين المسلمين فى الوحدات القتاليه ، وهذا الامر سوف يشكل تطورا خطيرا عبر عنه الخبراء "السوفيات من قبل ووضفوه بانة "اصفرار الجيش الاحمر" .
- ٣- قبول فكرة "نمط الجيش المستعمر" وذلك بوضع الجنود المسلمين تحت امره الضباط الروس وجميع هذه الحلول الثلاثه خطيره .

الامر يشكل امكانية متاحة امام الدارسين للحصول على رسالة الدكتوراه في المجالات التاريخية والاجتماعية والعلوم الانسانية والثقافية . . كما ان منطقتنا توفر فرصة فريدة من نوعها للبحث أمام اولئك المهتمين بالتطورات المعاصرة وخاصة فيما يتعلق بمجالات حركات التحرير الوطني والحركات المناهضة للاستعمار . ولقد كانت اولى حروب العصابات ، حدثت تحت راية الجهاد في بداية عام ١٧٨٢م وذلك ضد احدى القوى الاوروبية التي ظهرت في القفقا^س حرب الشيخ منصور المقدسه " كذلك كانت هنالك حروبا اخرى كبرى للعصابات وحروب وطنيه تحريريه في القفقا^س ووجيال الاورال وتركستان الغربيه وتركستان الشرقيه . خلال القرن التاسع عشر وبداية القرن العشرين . وما يذكر ايضا ان آخر حرب للعصابات شنها المسلمون في القفقا^س حدثت خلال الحرب العالميه الثانيه . هذا وان تحليل هذه التحركات يزودنا بتفهم أفضل لطبيعة الحرب الافغانيه . ويعطينا سر نجاح المقاومه التي يقوم بها المجاهدون الافغان ضد القوات السوفياتيه الفازيه .

ثانيا : التطور السكاني :

ان الاهتمام الثاني بالدراسات التركييه ينبع من النشوء والتطور السكاني للاتراك الشرقيين فكما ذكرت اتقا وكما نعرف جميعا ان الاتراك يمرون حاليا بفترة انفجار سكاني . (هذا مع ان غالبية الاتراك الشرقيين يتركزون تحت الحكم السوفييتي) بينما تعتبر مجموعات الاتحاد - السوفييتي السلافيه الثلاث : الروس ، الاوكرانيون ، والروس المختلطين بعناصر اخرى من اكثر المجموعات في العالم انخفاضا في نسبة المواليد . ومن اجل ايضاح هذه النقطه فاني أحب أن أذكركم بأنه قد حدثت هناك زيادة في السكان الروس خلال فترة آخراحصائيه للسكان (عام ١٩٧٠- ١٩٧٩ م) بلغت ٦٥ ٪ بينما كانت هناك زيادة بين الاتراك - الازيريين بلغت ٢٥ ٪ وبين القيرغيز ٣٢ ٪ وبين التركمان بلغت ٣٣ ٪ وبين الاوزبك بلغت ٣٦ ٪ .

ولقد قدر بان السكان المسلمين في الاتحاد السوفييتي وحده سيبلغ عددهم بنهاية القرن - الحالي حوالي ٧٥-٧٠ مليون نسمة من مجموع السكان البالغ عددهم ٣٠٠-٣١٠ مليون نسمة . وسيبلغ عدد الروس حوالي ١٥٠ مليون نسمة وهكذا فان نسبة ٢٢-٢٥ ٪ من السكان في الاتحاد السوفييتي سوف تكون من المسلمين اي انه مقابل كل ٤ مواطنين سوفيات سيكون هناك واحد من المسلمين . ومقابل كل ٥ مواطنين سوفيات سيكون هناك واحد من الاتراك . ويتمركز معظم السكان الذين يتراوح عددهم ما بين ٥٠-٦٠ مليون مسلمين في آسيا الوسطى ،

ويقيم الباقون والذين يتراوح تعدادهم ما بين ١٠ - ١٥ مليون نسمة في القفقاز والاورال وفولغا الوسطى . وهذا النمو الغير متساوى بين الاتراك المسلمين والسكان السلافيين ، سيكون له بالتالي اضافة الصبغة الاسلاميه على جميع اقاليم الاتحاد السوفييتى الجنوبيه - القفقاز وآسيا الوسطى والتي ستصبح جل سكانها من المسلمين وهو ما بدأ فعلا إبان الروس أخذ وافى شد الرجال من منطقة القفقاس .

وبنهاية هذا القرن سوف يصل عدد الشعب التركى في آسيا الوسطى (الاتحاد السوفييتى ، الصين - ايران - افغانستان -) حوالي ١٠٠ مليون نسمة وبذلك يكون الاتراك المسلمين بمثابة "شعب حديث الولاة" . في مقابل الشعب السلافى الذى يعانى من العجز والترهل لذا فان التطور السكاني سوف يكون له تأثير بعيد المدى في الاتحاد السوفييتى ويتمثل هذا التأثير في جانبين هما :

أ- القوات السوفيتيه المسلحة :

من المتوقع ان يزداد عدد المسلمين (الاتراك بصورة رئيسيه) المؤهلين للخدمة العسكريه من نسبة ٢٣ ٪ عام ١٩٨٠م الى ٣٠ ٪ عام ٢٠٠٠م كذلك سوف يتضاءل عدد السوفيات من النسبه الحاليه ٤٩ ٪ الى اقل من ٤٥ ٪ عام ٢٠٠٠م . وكقاعده معروفه فان الاتراك المسلمين لا يوثق بهم في الاتحاد السوفييتى ولذلك فانهم لا يعاملون معامله متساويه مع غيرهم . كما انه لا يوجد في القوات العسكريه ضباط مسلمون . وعند ما يلتحق المسلمون بالخدمة العسكريه فانهم يضمون الى الكتائب وليس الى الوحدات القتاليه . ولكن - بنهاية هذا القرن ستصبح هذه السياسه مستحيله ، حيث سيواجه السوفييت مأزقا صعبا ان سيكون عليهم اما :

- ١- انقاص حجم قواتهم المسلحة للحفاظ على الطابع الروسى .
- ٢- زياده العسكريين المسلمين وقبول المجندين المسلمين في الوحدات القتاليه ، وهذا الامر سوف يشكل تطورا خطيرا عبر عنه الخبراء السوفيات من قبل ووضفوه بانه " اصفرار الجيش الاحمر " .
- ٣- قبول فكرة " نمط الجيش المستعمر " وذلك بوضع الجنود المسلمين تحت امره الضباط الروس وجميع هذه الحلول الثلاثه خطيره .

الامر يشكل امكانية متاحة امام الدارسين للحصول على رسالة الدكتوراه في المجالات التاريخية والاجتماعية والعلوم الانسانية والثقافية . . كما ان منطقتنا توفر فرصة فريدة من نوعها للبحث أمام أولئك المهتمين بالتطورات المعاصرة وخاصة فيما يتعلق بمجالات حركات التحرير الوطني والحركات المناهضة للاستعمار . ولقد كانت اولى حروب العصابات ، حدثت تحت راية الجهاد في بداية عام ١٧٨٢م وذلك ضد احدى القوى الاوروبية التي ظهرت في القفقا^س حرب الشيخ منصور المقدسه " كذلك كانت هنالك حروبا اخرى كبيرة للعصابات وحروب وطنيه تحريريه في القفقا^س وسوجيال الاورال وتركستان الغربيه وتركستان الشرقيه . خلال القرن التاسع عشر وبداية القرن العشرين . وما يذكر ايضا ان آخر حرب للعصابات شنها المسلمون في القفقا^س حدثت خلال الحرب العالميه الثانيه . هذا وان تحليل هذه التحركات يزودنا بتفهم أفضل لطبيعة الحرب الافغانيه . ويعطينا سر نجاح المقاومه التي يقوم بها المجاهدون الافغان ضد القوات السوفياتيه الغازيه .

ثانيا : التطور السكاني :

ان الاهتمام الثاني بالدراسات التركي ينبع من النشوء والتطور السكاني للاتراك الشرقيين فكما ذكرت اتقا وكما نعرف جميعا ان الاتراك يمرون حاليا بفترة انفجار سكاني . (هذا مع ان غالبية الاتراك الشرقيين يتركزون تحت الحكم السوفييتي) بينما تعتبر مجموعات الاتحاد - السوفييتي السلافية الثلاث : الروس ، الاوكرانيون ، والروس المختلطين بعناصر اخرى من اكثر المجموعات في العالم انخفاضا في نسبة المواليد . ومن اجل ايضاح هذه النقطة فأنى أحب أن أذكركم بأنه قد حدثت هناك زيادة في السكان الروس خلال فترة آخر احصائيه للسكان (عام ١٩٧٠ - ١٩٧٩ م) بلغت ٦٥ ٪ . بينما كانت هناك زيادة بين الاتراك - الايزييين بلغت ٢٥ ٪ وبين القيرغيز ٣٢ ٪ وبين التركمان بلغت ٣٣ ٪ وبين الاوزبكيين بلغت ٣٦ ٪ .

ولقد قدر بان السكان المسلمين في الاتحاد السوفييتي وحده سيبلغ عددهم بنهاية القرن - الحالي حوالي ٧٥ - ٧٠ مليون نسمة من مجموع السكان البالغ عددهم ٣٠٠ - ٣١٠ مليون نسمة . وسيبلغ عدد الروس حوالي ١٥٠ مليون نسمة وهكذا فإن نسبة ٢٢ - ٢٥ ٪ من السكان في الاتحاد السوفييتي سوف تكون من المسلمين اي انه مقابل كل ٤ مواطنين سوفيات سيكون هناك واحد من المسلمين . ومقابل كل ٥ مواطنين سوفيات سيكون هناك واحد من الاتراك . ويتمركز معظم السكان الذين يتراوح عددهم ما بين ٥٠ - ٦٠ مليون مسلمين في آسيا الوسطى .

ولصانعى القرارات السياسيه . وفى البداية احب ان اذكركم بجانب جغرافى سياسى مهم لمنطقتنا وهو ان الشعب التركى يقطن قلب آسيا . وهو ما يمكن ان نسميه " منتصف الامبراطوريات " وهو الموقع الوسط الفاصل ما بين روسيا والشرق الاوسط والصين والهند . وهذا يجعل من المنطقة مكانا ذو تأثير على مصير ومقدرات العالم . . . ولذلك فأنى اقول يقينا انه من المحتمل ان تصبح هذه الملايين من الاتراك ، الذين اهملهم وتناساهم العالم الخارجى . عوامل نشطه فى عملية صياغة تاريخ الجنس البشرى .

ولذلك فان للدراسات التركيه اهمية كبيره فى العديد من المجالات وخاصة فى المجالا التالىه :

- البحث التاريخى

- التطور السكانى فى آسيا الوسطى

- البحوث الثقافيه ، والدينيه ، والايدولوجيه والسياسيه .

اولا : البحث التاريخى :

ان السبب الاول من اسباب اهمية الدراسات التركيه هو سبب اكاديمى وان للشعب التركى المسلم فى آسيا . " تاريخ عريق " اذ لعب دورا عظيما ومهما جدا فى التاريخ العالمى ويعتبرون بناة امبراطوريات العالم ومدنه . ويذكر ان بخارى ، تنج ، سمرقند ، كاشغر ، تبريز ، - بغشه سراى ، وهيرات و قازان - كانت جميعها من بين اعظم المراكز الثقافيه فى العالم غير انها فى عام 1911 ومصير واحد اذ انها قد احتلت من قبل قوات اجنبيه فخضعت للسيطرة الاجنبيه واصبحت تحت حكم بلدان غير تركيه وغير اسلاميه هي روسيا ، والصين الشيوعيتين . ثم - مباشرة بعد خضوعها للحكم الاجنبى ابتداءً من قازان عام 1917 م) الى تركستان فى اواخر القرن التاسع عشر . اختفى الاتراك من الساحة الدوليه . واصبحوا لعدة قرون " مسلمون منسيون " او " اتراك منسيون " .

ولا يعرف تقريبا شيئا عن حياتهم منذ ان فقدوا استقلالهم ، غير ان حياتهم الثقافيه والسياسيه استمرت وبتأثير كبير . . . وبتهاية القرن التاسع عشر الميلادى : ظهر الاتراك فى تركستان والقفقاز والقرم مرة ثانية على الساحة الدوليه وبنشاط كبير مع الحركة الاصلاحيه التطويرية " حركة التجديد والتى سميت بحق " النهضه التركيه التتاريه فى القرن التاسع عشر . ولقد كان ذلك يعتبر من اروع فصول الفكر التاريخى . للعالم الاسلامى ، فى الازمنه الحديثه . وبالنسبه للمؤرخين فأن هذه الارض تعتبر جديده تماما وبكرا تستلفت الاهتمام للاستكشاف نظرا لمساحتها الشاسعه وتاريخها الطويل الذى يعود للقرن السادس الميلادى . وهذا

(لماذا كانت الدراسات التركيبة مهمة ؟)

بقلم : الكسندر رينيقيسون

ترجمة : محمد الله ويورى

من الصعب الأجابة على هذا السؤال وذلك لأن المنطقة التي يقطن فيها مايسمى بـ " الأمة " التي تتحدث التركيبة " ذات مساحه كبيره جدا . حيث أنها تمتد من شبه جزيرة البلقان الى المحيط الهادى شرقا . ومن المحيط المتجمد الشمالي الى حدود كشمير جنوبا . ويقدر اليوم عدد الذين يتحدثون التركيبة فى هذه الساحة الشاسعه من الكره الارضية بحوالي اكثر من ١٥٠ مليون نسمة ، وتعيش أكبر هذه المجموعات فى الاتحاد السوفىيىتى وهى لا تقل عن ٥٠ مليون نسمة كانت تقدر عام ١٩٧٩ - (٤٣) مليون نسمة - وتضم نسبة ٩٤ ٪ من المسلمين ويتوزع العدد الباقى وهو ٢٥٧٥٠٠٠٠ نسمة بين مسيحيين ، بوذيين ووثنيين - ومن المجموعات التركيبة المهمه الموجوده حاليا تحت الاستعمار الصينى يتراوح عددهم ما بين :

الصين	١٢ - ٨	مليون نسمة وفقا للاحصائيات الرسميه .
فوايران	١٣ - ١٠	= =
= افغانستان	٣ - ٢	= =
= العراق	٤	نصف مليون نسمة

بالاضافة الى مجموعات اخرى اقل عددا فى سوريا ، منغوليا والتبت . وتشكل تلك المجموعات جميعها بما فى ذلك الا تراك فى تركيا والبلقان والاتراك فى جميع انحاء العالم ابتداءً من (ساراييفو) الى الصين وياكوتيا ، تشكل مايقدر بـ ١٢٦ - ١٥٠ مليون تركى . ويخضع هذا الهيكل السكانى فى جميع الاراضى لمايسميه علماء الديموغرافيا (احصاء السكان) بالانفجار السكانى . ومن المحتمل ان يصل عدد الذين يتحدثون اللغة التركيبة بنهاية هذا القرن ، الى حوالى ٢٠٠ مليون نسمة . ونحن لذلك نتعامل مع مجموعة مهمة جدا من الشعب غير ان ذكر اعدادهم فقط لا تظهر لنا اهميتهم التاريخيه والثقافيه والروحيه والسياسيه . وفى البحث المختصر هذا سأحاول ان اشرح سبب اهمية الدراسات التركيبة للدارسين

قد حفظتم على الثقات وأخلصتم لدين المهيمن القهار
كان طب الاجسام عند ابن سينا مثل طب الارواح عند (البخارى)

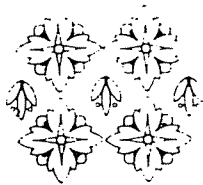
أمة القاف هذه أمة الضاد ، تؤدى لكم وفاء نزار
واختلاف الشعوب في الجنر أو في اللون او في اللغات والأقطار
ليس يحو عرى المودة مادام ائتلاف القلوب والافكار
صان رب السماء أرض حماكم ووقاكم عوادي الاخطار
أين دار الحديث في هجر مالى لا أراها منيعة الاسوار
شيدوها في مصر ، بالنور والايمان لا بالصخور والأحجار
وافتحوا بابها لكل محب تغنموا في الحياة (فتح البارى)
ربما عاد حافظ (ذهبى) (كالسيوطى) فارس المضمار
أو دقيق في الناس كابن (دقيق العيد) والعيد منه في استبشار
أثرات الاسلام في أمم الاسلام يبقى مضيع الآثار؟

وهو بالمكتبات من كل مخطوط طواه الغبار خلف الجدار
بينما تطبع الأكاذيب بالتبر مذابا على فم الجلفنار
إن حب المختار معناه إحياء حديث المطهر المختار

شيدوا للحديث في مصر دارا إن فعلتم فتعم عقبى الدار
رحمة الله - صافحى قبر خرتنج بنفح من جنة الخلد سارى

الصاوى شعلان

أين عاد وقيصر - أين إسكندرُ في كل جحفل هدار؟
 ذهبوا ، أين هم ؟ تواروا - نعم - بل ذكرهم مثل قبرهم متواري
 نسيتهم أيامهم ، وسينسأهم خيال « العشي والابكار »
 وتعيش الذكرى لمن عاش للبر وأحيا مآثر الأبرار
 ألف عام مضت وفضل البخارى لم تنله منازل الأفهار
 ألف عام مضت ومازال حيا في ضمير الغدو والاسحار
 في شباب الذكرى وفي عنفوان الحمد بين الاجلال والاكبار
 إن عمر العظيم في الدهر باقٍ يتحدى نهاية الاعمار

أرأيت الغواص يقتحم اللج ويغزو الاصداف وسط البحار؟
 هو ذاك اليتيم يركب للعلم مطايا الجهود والأسفار
 في حجاز، وفي عراق، وفي مصر، وكل الشعوب والامصار
 بين ترك وبين عُرب وفرنس في مضاء مجالد صبار
 راويا للحديث حتى ارتوى منه بعذب لم يجرف في الانهار
 قائد سيفه من العزم والايمان لا من مهند بتار
 نال ما أعجز الكتائب والقواد والجند من على وانتصار
 منطق الوحي والرسالة يهديه عبيرا من روضها المعطار
 ينصت الكون والزمان اذا ما قال راو هذا : (رواه البخارى)
 جادك الغيث يا ديار « شعوب » الترك عبا بصيب مدرار
 يا مياه النهرين فضلك مازال حديث البحار وهى جوارى
 أنت أنجبت للكنوز مفاتيح أبانت عن مغلق الاسرار
 أنت أهديت للعلوم مصاييح أضاءت مرashed الأفكار
 (سمرقند) ، بل يا جبال (تيانشان) وعليا القباب من كشغار
 من (^{نكور}نجور) حتى ربي (القرم والقوقاز) تلقى شمائل الاخيار
 وكأنى اذا هتفت (بقازان) سمعت الاصداء من (شهيار)
 من (بخارى) حتى الأقاصى من الشرق فراديس أمة أبرار
 أرضها سندس واستبرق يختال في الظل والشنذى والثمار
 لست أحصي الأوطان انتم جميعا بين أوطانكم كرام الديار

تكریم امام البخاری فی ذكره ..

للسأ عن الصاوي على شعده

الامام البخاری :

✽ احتفلت الجالية التركستانية في حفل كبير بتكريم الامام البخاری « أمير المؤمنين في الحديث » القديم والحديث وقد صغت هذه القصيدة والقيتها في أكبر جمهور من أهل العلم وناديت فيها بانشاء دار للحديث بمصر :

انظم النثر من كريم النضار وانثر النظم من سنى الدرارى
 جدد الشعر يوم تجديد ذكرى هى فوق الشعور والأشعار
 بمداد المسك الذى أرسلته خُتِنُ من غزالها الخطار
 وتحدث عن البخارى ماشئت وعطر حدائق النوار
 أى فضل نامٍ وأى سناء أى قدر سام وأى فخار
 (مسند) المكرمات (متصل) المجد (صحيح) اليقين (على) المنار
 (تابعته) الايام حين شفى منها (عليل) الانباء والاخبار
 وحديث الايام مهما توالى فى (الانقطاع) الاحديث البخارى
 عن إمام ، عن جهيد ، عن تقى عن همام ، عن فيصل مغوار
 كجبان ، عن عسجد ، عن نقاء ، عن صفاء ، عن لؤلؤ ، عن درارى
 بل عن العدل والامانة والصدق عن الطهر والتقى والوقار
 مثل ما حدث الغمام عن القطر عن العطر فى ربا الازهار
 أو كما حدث الوميض عن الفجر عن الصبح ، عن ضياء النهار

***

إن كنزاً جمعته يا ابن اسما عيل فوق الكنوز والآثار
 ناشرا عن صحائف الملاء الأعلى سطوراً من مشرق الأنوار
 تجمع الوحي (يا محمد) ميراث الهدى عن (محمد) المختار
 لا يفى قدرك الثناء ولو جاوزت فى صوغه مدى الأعصار
 أين (قارون) والمفاتح والأموال تجرى بين الغنى واليسار ؟

وان المنظمات والهيئات الاسلاميه في مجال الدعوة والتوعيه مدعوة الى ان تستفيد من الفرصه التي ايحت للمسلمين اليوم في تركستان الشرقيه لتعمل على انقاذ المسلمين المنسين من اوضاعهم المؤلمه وترسيخ معاني الدين والعقيدة والفكر في نفوسهم حتى يمكن لهم ان يصدوا في وجه الاستعمار الشيوعي وان الاستعمار الشيوعي وان يحافظوا على عقيدتهم وخالقهم وابلانهم حاي يكتب الله ارما كان منغولا .

الحضارة الاسلاميه وغدت مدن تركستان وفراها موبلا لعدد من افاض العلماء المسلمين الذين كان لهم اسهام حقيقي في دفع عجلة الحضارة الاسلاميه الى الامام .

واليوم تعيش تركستان الشرقيه ماساة عميقه ليس تصريخ المسؤول الصيني الشيوعي الا حلقه في سلسله بلك الماساة ومما يزيده الاسى والحسرة ان قضيه تركستان ما تزال قضيه منسية لا تحظى بشئ من الاهتمام من المسلمين جميعا .

المسائيه (في رحاب الاسلام)

(١٤٠٤/٢/١٤ هـ)

وردت تركستان في كثير من المؤلفات الرسمية على أنها بلد اجنبي وليست من الصين . بل ان الصينيين حينما ارادوا اختيار اسم حين لتركستان بعد وثوقها في براتش الشيوعية اختاروا سنة ١٩٤٧ سموا سنكيانج وهي تعني المستعمرة الجديدة وتم يكن هذا الاسم متداولاً في الكتب التاريخية والجغرافية من قبل الاحتلال الشيوعي في منتصف هذا القرن !!

الانتفاضات المستمرة للركستانيين :

شهدت ارض تركستان الشرقية ثورات وحركات تحريرية عديدة منذ عهد السوفييتيين الاول وقد سجل التاريخ قيام عدد من الحكومات والدول التركية على ارض تركستان من اونها كما يذكر الاستاذ عيسى يوسف البتكين ان رد رعباء الكفاح الاسلامي التركستاني ضد الاحتلال الشيوعي وقيامه الان في تركيا ويرأس حركة تحرير تركستان الشرقية في كتابه تركستان الشرقية امبراطورية الهون ٦٦٠ ق م واسبراطوريه تورك ٥٥٢م والاسرة القراخانية التي اشتهرت باسم الخانات وهي اول اسرة تركية اسلامية حكمت تركستان الشرقية كما تقول دائرة المعارف الاسلاميه كما ان تركستان الشرقية شهدت عدة حركات تحريرية في تاريخها الحديث كان اخرها قبل الحوسه الوطنييه المسلمه المستقلة التي اعلن عن قيامها يوم ١٢ نوفمبر سنة ١٩٢٢م ولكن استقطت من قبل الصينيين وللروس مع بعد عشر سنوات .

ان كل هذه الدلائل تؤكد على ان تركستان الشرقية ارض ذات كيان مستقل عن الصين . ومنذ ان احتار التركستانيون باغليتهم الساحقة الاسلام دينا ومنهج حياة اصبحت تركستان غرة في جبين اسيا الوسطى حين امتزج في ترابها وارضها وقلوب اجناتها رحيق

الجنس : فمن ناحية الجنس فان العرق التركستاني لا يمت اي الصينيين بصله . فالتركستانيون هم من اصل تركي ، بل هم اجداد الاتراك الحاليين والعثمانيون ينتسبون الى عثمان او طغرل الذي تزج مع جماعه من قومه من اسيا الوسطى اي من تركستان الى هضبة الاناضول و تركستان كله فارسيه مؤلفه من (ترك) وهو شعب اسويوي قديم نشأ في سهول سيبيريا وجبال التاي ، ومن (ستان) ومعناها ارض او بلاد اي ان تركستان تعني ارض الترك كما تشير كثير من المصادر التاريخية . وقد استخدمت كلمة تركستان من قبل الايرانيين الساسانيين اول مرة للبلاد التابعة لدولة (كوك تورك) ويقول ياقوت العموي في معجم البلدان : (تركستان اسم جامع لبلاد الترك) كما يقول ابن الاثير : (بلاد الركستان هي كاشغر وبلاساغنون الباتا حاليا وخنن وطراز وغيرها مما وجاورها من بلاد وراء النهر) .

اللغة : يتكلم اهل تركستان لهجة تركية صافية تسمى الهجة الخفانية . وقد كانت هذه اللغة تكتب بالحروف الفربتي منذ دخول الاسلام الى تركستان الشرقية سنة ٦٦٠هـ على يد الفاتحين المسلمين الاوائل بقيادة فتية بن مسلم الباهلي .

الدين : تدين الغالبية الساحقة من التركستانيين فيما عدا قوم الطاجيك الاسلاميين بالاسلام دينا وبمذهب ابي حنيفة مذهباً فقهياً ، وليس في تركستان كما يشهد التاريخ اي صراعات مذهبية وشعب تركستان متدين شديد الدين .

التاريخ : يشهد المؤرخون بان تركستان ليست من الصين بل ان بعض المؤرخين الصينيين انفسهم يعترف بهذه الحقيقة وقد

الاسلامي فقد بدأت الصين تبدي بعض الاحترام تجاه الاسلام لتتبوا مكانه عاليه بين بلدان العالم الاسلامي لتصبح افضل من مكانه الولايات المتحدة والاتحاد السوفياتي وخاصة بعد تطور هذه العلاقات !!

المسلمون في تركسان والقهر الشيوعي
المنظمات والهيئات الاسلاميه والدور
المطلوب

تركستان الشرفيه تنن فمن المنقذ ؟

. بقلم دوكتور عبدالقادر طاش

والذي يهينا في هذا المقال مناقشه مقوله المسؤول الصيني بان تركستان الشرفيه هي ارض حقيقيه ، وان على اهلها الاعتراف بهذه الحقيقه ، ان من المعروف بان الاستعمار الصيني لتركستان الشرفيه المسلعه ما يزال يعتر من اشنع انواع الاستعمار حيث ان الحكم الشيوعي الصيني لم يكتف بضم الاراضي الاسلاميه في تركستان الى الصين بل وعمد الى تشويه وتغيير اسم اركستان الى سنكيانج بل وتغير اسماء المدن الهامه الى اسماء صينية مثل كاشغر التي تحولت الى شولي وياركنند التي صارت تيهوا وغير ذلك . كما ان الاستعمار الصيني اتبع سياسه استيطانه عن طريق نقل الصينيين وخصوصا المزارعين الى تركستان الشرفيه وكذلك اجبار التركستانيين المسلمين على التزاوج والتصاهر معهم وقد بلغ عدد الصينيين المستوطنين في تركستان خلال سبع سنوات حوالي مليوني نسمة .

وقامت السلطه اصيليه عام ١٩٥١ بتطبيق قانون الاستصلاح الزراعي في تركستان وكان الهدف منه الاستيلاء على الاراضي الزراعيه الخصبه من ايدي المسلمين وتوزيعها على الصينيين المستوطنين .

ولا شك ان قول المسؤول الصيني الشيوعي انما هو مجرد اختلاق لا يستند الى ادلة تؤيد دعواه فمن المعروف ان تركستان الشرفيه لها معالمها وملاححها المميزه التي تجعلها تفتقر عن الصين الشيوعيه ولا تلتقي بها ادا .

ذكرت بعض الاتباء الوارثه من الصينيين الشيوعيه ان بعض المسؤولين في الحكومه الشيوعيه الصينيه قد صرح بان تركستان الشرفيه وهي المقاطعه التي تقع على الجانب الشمالي الغربي من الصين هي ارض صينيه وان على اهلها ان يقبلوا بهذه الحقيقه او ان يغادروا الارض الى غير رجعه !!!

ومن الجورسف ان تأتي هذه التصريحات في وقت تشهد فيه الصين بعد وفاة الطاغيه ماوتسي تونج قليلا من الانفتاح الذي تحكمه عوامل سياسيه واقتصاديه ولعل من اهم الاهداف التي تريد السلطه الحاكمه في الصين تحقيقها من خلال هذا الانفتاح المحسوب الذي يتوكل في اظهار تهاظف ملموس مع الدين اما شعوب العالم هو كسب ولاء المواطنين العادي وذلك للمساعدة في الافلال من الاحتكاك بين العديد من الجنسيات في الدوله واضعاف طريق اتوحدت الوطنيه !!!

كما نلهم بوشوخ كما تقول صحيفه ايباكت الاسلاميه التي تصدر في لندن بان التسامح المحدود في ممارسه العقيدة الدينيه يتركز في المجال الدولي وفي الاتصالات بالدوائر الدينيه بالخارج . وتضيف الصحيفه بان الشيوعي يذبح هذه السياسه موضع الاعتبار ويعتبرها ملأر للاهتمام باعتبارها فاده على ان تلعب دورا هاما في دفع عجله التأثير السياسي الصيني في الخارج وفي تطوير الروابط الاقتصاديه الجديده وفيما يختص بالعالم

شرقية) منذ عددنا الحادي عشر حاولت الدفاع عن حقوق الانسان
النضال ضد جميع اشكال الاستعمار المنتشرة في العالم.
ونستطيع ان نؤكد ان هذا السعي المقدس رغم تواضعه استطاع ان يوتئ
ارا ايجابية.

اعزائنا القراء،

بالرغم من كل الصعوبات سنواصل سعينا بنفس العزيمة ودوننا نحاذل
مستمدين قوتنا - بعد عون الله عز وجل - منكم ومن دعمكم واحترامكم،
و بعون الله ، سنحاول اصدار عددنا السابع عشر في شهر آذار\ مارس من عام
19 كما نأمل من المشتركين الاعزاء ان يبادروا الي تجديد اشتراكاتهم و مساعدتنا
ايجار شكريتي بجد.

واخيرا يسعدنا ان اتقدم من تركيا والنعائم الاسلاميه بالتهنئة بحلول عام
رابعه الله عز وجل ان يجعله عام خير و بيمى وبركة، وتفضلوا بقبول احترامنا

الجنرال المتقاعد محمد رضا بكين

رئيس مجلس ادارة (وقف تركستان الشرقية)

اعزاءنا القراء

بهذا العدد انذى بين ايديكم تكون مجلتنا قد اتمت عامها الرابع .
 طيلة هذه المدة ومن خلال الدعم المادى من المهاجرين و محبى هذا الوطن
 ومن خلال تطور خدمة كادرنا الصحفى واخيرا من خلال دعمكم - اعزاءنا القراء -
 استطعنا ان نصل الى هذا المستوى .

ومن خلال نفس الامكانيات بنفس السرعة والسعى سنواصل اسماع
 (صوت تركستان الشرقية) للعالم اجمع وسيكون اصدار المجلة - كالعادة - بثلاث
 لغات وبشكل فصلى .

وللأسف لا نستطيع ان نجعل الفترة بينى كل عددين اقصر ولذا بميزانيتنا
 المحدودة وتطور كادرنا الصحفى كتماً ونوعاً سنواصل اصدار مجلتنا بشكل فصلى
 وفي حال زيادة ميزانيتنا وتطور كادرنا سيكون هدفنا اصدار القسم التركى والانكليزى
 من جهة ، والقسم العربى وبقية اللهجات التركية من جهة اخرى كل على حدة .
 هذا الى جانب محاولة الاستفادة من الوسائل الاعلامية المؤثرة كالكتاب والكتيب
 والاشرطة .

ومنذ عددنا الاول حاولنا اسماع صوت تركستان الشرقية القوي والواضح
 الى كل الاقنفة الصادقة و نريد ان نؤكد - ومن خلال سعينا المستمر والمتطور
 على . حرصنا على تقديم كتابات اكثر سعيا نحو الكمال والحقيقة اننا بعد
 هذا استطعنا ان نداول السعادة الى قلوب الاصدقاء وفي نفس الوقت ادخلنا
 الحاسنة والذين لقلب اعدائنا .

(صوت تركستان الشرقية) وعبر كونها مؤسسة تابعة لـ (وقف تركستان

في هذا العدد

صوت تركستان الشرقية

صوت تركستان الشرقية

تصدر مرة كل ثلاثة أشهر

المؤسس

عيسى يوسف البتكن

صاحب الامتياز

مركز تركستان الشرقية للنشر

وقف تركستان الشرقية

رئيس الهيئة الادارية للوقف

محمد رضا بكين

رئيس التحرير

نيازي بلديريم كنج عثمان اوغلي

الادارة

Millet Cad. 26/3

Küçük Saray Apt. Aksaray

ISTANBUL - TURKEY

Telephone : 5244121

المقالات ترسل

الى الادارة ولاتعاد الى اصحابها

العدد: ١٦

المجلد: ٤

ربيع الثاني ١٤٠٨ / ١٩٨٧م

اعزانا القراء

محمد رضا بكين

المسلمون في تركستان والقهر الشيوعي

المنظمات والهيئات الاسلامية والدور

المطلوب

تركستان الشرقية تنن فمن المنقذ ؟

بقلم دوكتور عبدا لقادر طاش

فكرم الامام البخارى في ذكره ..

للسامع الصاوي على شعلاه

الامام البخارى :

(لماذا كانت الدراسات التركيبة مهمة ؟)

بقلم : الكسندر ريشيقيسون

ترجمة : محمد الله ويودي

التجارب النويه الصينيه بدأت اغرارها

تظهر على شعب الا ويغور

بقلم (جاسير بيكر)

DEAR READERS:

Please send your 1987 yearly subscriptions, while it is fresh in your minds! Please, do not forget it or neglect it!

**SUBSCRIPTION TERMS OF "VOICE OF EASTERN TURKISTAN" FOR 1987
FOR COUNTRIES OTHER THAN TURKEY**

Country	Single Issues	Yearly Subscription Rates
USA	5 Dollars	15 Dollars
S. Arabia	20 Riyals	80 Riyals
W. Germany	15 Marks	40 Marks
Belgium	300 B.Francis	800 B.Francis
France	50 F.Francis	150 F.Francis

**Our Bank Account:
Account no: 240022
Yusufpaşa Branch
of Akbank
Istanbul.**

DOĞU TÜRKİSTAN'I UNUTMAYINIZ!

Aziz Okuyucu !...

"DOĞU TÜRKİSTAN"

*Abonelerinizi yenilemeyi
unutmayınız!*

"DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ" 1987 YILI ABONE VE FİYAT LİSTESİ

Ülke	Beher Sayı	Yıllık Abone
Türkiye	1000 TL	4000 TL
ABD	5 Dolar	15 Dolar
S.Arabistan	20 Riyal	80 Riyal
B.Almanya	15 Mark	40 Mark
Belçika	300 B.Frangı	800 B.Frangı
Fransa	50 F.Frangı	150 F.Frangı

**Banka Hesap No: 240022
Akbank Yusufpaşa
Şubesi,
Aksaray-İstanbul**

صوت تركستان الشرقية

من منشورات وقف تركستان الشرقية

العدد: ١٦ المجلد: ٤ ربيع الثاني ١٤٠٨ هـ / ١٩٨٧ م

